Evaluatie FNO-programma Meer Veerkracht, Langer Thuis

NIVEL
Kennis voor betere zorg

meer veerkracht, langer thuis
FNO

Evaluatie FNO-programma Meer Veerkracht, Langer Thuis

Renate Verkaik
Suzanne van Hees
Veerle Mariën
Hennie Boeije
Mieke Rijken

November 2019

ISBN 978-94-6122-583-2

030 272 97 00
nivel@nivel.nl
www.nivel.nl

© 2019 Nivel, Postbus 1568, 3500 BN UTRECHT

Gegevens uit deze uitgave mogen worden overgenomen onder vermelding van Nivel en de naam van de publicatie. Ook het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning in artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Voorwoord

De meeste ouderen wonen het liefst zo lang mogelijk thuis. Ook de overheid stuurt aan op grotere zelfredzaamheid met hulp van mantelzorgers en vrijwilligers. Maar voor een groeiende groep ouderen met een kwetsbare gezondheid, met name alleenstaande ouderen met een beperking, brengt dit flinke uitdagingen met zich mee.

Een kans op prettig en gezond oud worden, dat wordt iedereen gegund. Met het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis wilde FNO daarom een beweging in gang zetten. Een beweging die een duurzaam effect heeft op de veerkracht en kwaliteit van leven van alleenstaande zelfstandig wonende ouderen met een beperking.

Tussen 2015 en 2018 financierde het programma meer dan honderd initiatieven. Vernieuwende projecten én projecten gericht op verspreiding van succesvolle interventies: beweegprogramma's, buurtaanpassingen en ontwikkeling van technologie en diensten om netwerk en activiteiten van ouderen te bevorderen. De thema's **meedoen** en **bewegen** stonden centraal. Belangrijke thema's die ook op de lange termijn bijdragen aan zelfstandigheid. De projecten hadden steeds een breed draagvlak onder de ouderen om wie het ging. Zij werden betrokken bij opzet, uitvoering én evaluatie.

Het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is geëvalueerd door het Nivel. Dit rapport beschrijft de uitkomsten van dit onderzoek, dat is uitgevoerd van 2017 tot en met september 2019 met subsidie van FNO.

Een woord van dank, allereerst aan de ouderen zonder wie dit onderzoek niet gedaan kon worden: de ouderen die vragenlijsten invulden en zitting namen in klankbord- en focusgroepen. Ook de leden van de programmacommissie wil ik bedanken voor hun inbreng en inzet, met name voorzitter Nanne de Vries, die tevens zitting heeft genomen in de begeleidingscommissie van het onderzoek. Deze begeleidingscommissie, bestaande uit Marieke van der Waal (voorzitter), Nanne de Vries, Betty Meyboom-de Jong en Jenneke van Veen dank ik voor het kritisch meedenken en de waardevolle adviezen.
Het aanstekelijke enthousiasme en de inzet van programmaleider Ineke Jonker, programmaleider Corine van Maar en programmasecretaris Hanneke Marcelis-Evers zijn van onschatbare waarde geweest tijdens de gehele looptijd van het programma.
Tot slot een woord van dank aan het onderzoeksteam van het Nivel en in het bijzonder aan projectleider Renate Verkaik.

De afgelopen jaren zijn door de veelzijdigheid van de projecten en de vele betrokken ouderen, vrijwilligers en professionals, erg leerzaam en inspirerend geweest. Er is een schat aan ervaring en kennis opgedaan en heel wat in beweging gezet. We willen deze beweging versterken en verduurzamen en richten ons daarom het komende jaar op het verder verspreiden van de geleerde lessen, succesvolle aanpakken en mooie voorbeelden van bewegen en meedoen, zodat zo veel mogelijk ouderen op een prettige manier thuis kunnen leven.

Ann Kusters, directeur/bestuurder

Inhoud

Voorwoord **3**

Beleidssamenvatting **7**

1 Inleiding **9**
1.1 Aanleiding en relevantie 'Meer Veerkracht, Langer Thuis' 9
1.2 Achtergrond en doelstellingen 'Meer Veerkracht, Langer Thuis' 9
1.3 Doel en vraagstelling programmaevaluatie 11
1.4 Onderzoeksopzet 13
1.5 Leeswijzer 15

2 Conclusies, beschouwing en aanbevelingen **17**
2.1 Conclusies en beschouwing 17
2.2 Bevindingen per evaluatievraag 20
2.3 Aanbevelingen 27

3 Verdieping deel A: Activiteiten, resultaten en beïnvloedende factoren **29**
3.1 Evaluatievragen en leeswijzer 29
3.2 Gebruikte methoden 30
3.3 Uitgevoerde activiteiten binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis 31
3.4 Hoe kwamen de activiteiten voor ouderen tot stand? 34
3.5 Resultaten van de activiteiten 38
3.6 Beïnvloedende factoren 42
3.7 Conclusies 53

4 Verdieping deel B: Resultaten bij deelnemers **57**
4.1 Evaluatievragen 58
4.2 Gebruikte methoden 59
4.3 Resultaten bij de totale groep deelnemers aan de projecten 61
4.4 Resultaten bij de primaire doelgroep van het MVLT-programma 68
4.5 Resultaten van projecten gericht op mensen met een migratieachtergrond 78
4.6 Resultaten van projecten in krimpgebieden 84
4.7 Conclusies 88

5 Verdieping deel B: Bereiken programmadoelstellingen **91**
5.1 Evaluatievragen 91
5.2 Gebruikte methoden 92
5.3 Zijn de programmadoelstellingen gehaald? 92
5.4 Factoren van invloed op behalen programmadoelstellingen 99
5.5 Conclusies 103

6 Verdieping deel C: Mogelijk toekomstig gebruik van activiteiten in Nederland **105**
6.1 Evaluatievragen 105
6.2 Gebruikte methoden 106
6.3 Borging en opschaling van MVLT projecten 107

6.4 Behoefte van ouderen aan activiteiten 111
6.5 Conclusies 115

Literatuur 119

Bijlage A Leden begeleidingscommissie 121

Bijlage B Theory of Change 122

Bijlage C Respons projecten vragenlijst deelnemers 123

Bijlage D Kenmerken van de gefinancierde projecten 125

Bijlage E Gebruikte methoden 128
Bijlage E.1 Interviews met projectleiders, vrijwilligers en ouderen & site visits 129
Bijlage E.2 Vragenlijst voor projectleiders 133
Bijlage E.3 Focusgroep Best practices ouderenparticipatie 150
Bijlage E.4 Evaluaties FNO activiteiten 152
Bijlage E.5 Vragenlijst voor deelnemers aan de projecten 153
Bijlage E.6 Vergelijking externe referentiegroepen 161
Bijlage E.7 FNO eindevaluatieformulieren van projecten 163
Bijlage E.8 CBS data over de samenstelling van de Nederlandse bevolking 165
Bijlage E.9 Extra enquêtevragen uitgezet bij Nivel panels in 2018 167

Beleidssamenvatting

De hoofddoelstelling van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare situatie bevinden, zo vitaal mogelijk zo zelfstandig mogelijk te laten wonen. De programmaevaluatie laat zien dat het programma hiervoor belangrijke voorwaarden schept. Tevens geeft de evaluatie inzicht in de factoren die het succes van projecten voor deze ouderen beïnvloeden en geeft aanbevelingen op verschillende niveaus.

Voorwaarden

Het programma heeft in de eerste plaats een landelijke uitbreiding van het lokale aanbod van activiteiten voor ouderen gerealiseerd op het gebied van bewegen en sociale participatie. Met dit aanbod zijn ca. 37.000 ouderen bereikt. Minimaal 40 procent hiervan behoort naar schatting tot de primaire doelgroep van het programma (65+, alleenwonend, en met een of meer beperkingen). Dit is een schatting, omdat van de deelnemers niet met zekerheid kan worden vastgesteld dat ze voldoen aan alle drie de kenmerken van de primaire doelgroep.
Door deelname aan de projecten is tussen de 25 en 50% van de ouderen meer gaan bewegen. Ook namen de ouderen vaker initiatief om mensen in de eigen buurt, wijk of woonplaats te ontmoeten. Projecten gericht op bewegen (bijvoorbeeld wandelinitiatieven) lijken hierbij meer resultaat te behalen dan participatieprojecten. Het programma levert in de tweede plaats veel kennis over activiteiten voor ouderen, zowel op projectniveau (o.a. methodiekbeschrijvingen) als meer generiek, zoals over het bereiken van ouderen voor activiteiten. In de derde plaats draagt het programma bij aan de huidige landelijke beweging gericht op het welzijn van ouderen, door samen te werken met verschillende landelijke partijen. Op het gebied van technologische oplossingen heeft het programma weinig toegevoegd.

Factoren van invloed op slagen projecten/activiteiten voor ouderen

Een belangrijke factor voor het slagen van projecten en activiteiten is het actief betrekken van ouderen zelf. Met name voor de werving van deelnemers blijkt mond-tot-mond reclame door ouderen essentieel. Daarnaast zijn het enthousiasme en de gedrevenheid van de initiatiefnemers van de projecten noodzakelijk. Zelfs als een project grotendeels door ouderen wordt uitgevoerd, zijn professionals en bijbehorende financiering nodig. Voor borging en opschaling van activiteiten zijn initiatiefnemers en professionals ook de meest belangrijke factoren, naast financiële middelen en draagvlak. Belemmerend voor borging en opschaling zijn de vaak moeizame en langdurige trajecten bij gemeenten en/of zorgverzekeraars. Het slagen van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is volgens betrokkenen mede te danken aan de programmatische aanpak, die onder meer voor verbondenheid zorgt tussen de verschillende projecten.

Belangrijkste aanbevelingen programmaevaluatie

Stimuleer de ontwikkeling van beweegactiviteiten voor ouderen. Ouderen hebben behoefte aan beweegactiviteiten in georganiseerd verband en deze beweegactiviteiten lijken ook de meeste meerwaarde te hebben voor kwaliteit van leven. Heb speciale aandacht voor alleenstaande ouderen (65+) met mentale gezondheidsproblemen. Zij lijken namelijk het meest kwetsbaar. Stimuleer tevens ontschotting binnen gemeenten en stimuleer samenwerking tussen lokale aanbieders op het gebied van zorg en welzijn.
Zorg voor financiering van professionals voor projectleiding, ondersteuning en continuïteit van de projecten. Professionals spelen een centrale rol in projecten voor ouderen, ook wanneer activiteiten

grotendeels door vrijwilligers en/of ouderen zelf worden opgezet en uitgevoerd. Betrek daarnaast ouderen veelvuldig bij de opzet en uitvoering van projecten en activiteiten.

Gebruikte methoden

De programmaevaluatie is tussen maart 2017 en juli 2019 uitgevoerd door het Nederlands instituut voor onderzoek van de gezondheidzorg (Nivel) in opdracht van vermogensfonds FNO. Hierbij is gebruik gemaakt van een mixed methods design, waarbij verschillende kwalitatieve en kwantitatieve methoden zijn gecombineerd. De programmaevaluatie werd begeleid door een onafhankelijke begeleidingscommissie.

1 Inleiding

Van 2015 tot en met 2018 heeft FNO zorg voor kansen het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis uitgevoerd, met een budget van € 12 miljoen. Het programma was gericht op het vergroten van de kansen van ouderen die zich in een kwetsbare positie bevinden. Dit vanuit het idee, dat een kwetsbare gezondheid een zinvol en betekenisvol leven niet in de weg mag staan. Vanwege het belang en de positieve effecten van meedoen en bewegen op het langer thuis kunnen wonen van deze groep ouderen, ondersteunde FNO met het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis projecten die zich op deze thema's richtten. Om de uitkomsten van het programma en de factoren die hierop van invloed zijn geweest in kaart te brengen, is door het Nivel een programmaevaluatie uitgevoerd. De resultaten hiervan worden in dit rapport beschreven.

1.1 Aanleiding en relevantie 'Meer Veerkracht, Langer Thuis'

De Nederlandse bevolking zal de komende jaren steeds ouder worden. Op dit moment is zestien procent van de Nederlanders ouder dan 65 jaar, terwijl in 2040 ruim een kwart van de Nederlandse bevolking 65 plus zal zijn. Opvallend is vooral dat het aantal 75-plussers zich tussen nu en 2040 verdubbelt (Zantinge, van der Wilk, van Wieren, & Schoemaker, 2011). Welke zorg is nodig en hoe moet die georganiseerd worden? De meeste ouderen wonen het liefst zo lang mogelijk thuis. De Nederlandse overheid stuurt aan op zelfredzaamheid en hulp van mantelzorgers en vrijwilligers. De programmatekst van Meer Veerkracht, Langer Thuis (FNO, 2015) beschrijft het volgende:

"Het grootste deel van deze ouderen zal ook in de nabije toekomst zelfstandig blijven wonen, over het algemeen gezond zijn en sociaal actief. Maar voor een groeiende groep ouderen wordt dit steeds moeilijker. Deze ouderen bevinden zich in een kwetsbare situatie vanwege het wegvallen van een partner, een fysieke of mentale beperking, financiële problemen of het ontbreken van een sociaal netwerk – en meestal een combinatie van deze factoren."

Naar schatting zijn er in 2018 ruim 750.000 alleenstaande ouderen, met een of meer beperkingen, die zelfstandig thuis wonen (deze programmaevaluatie, zie bijlage E.8).

1.2 Achtergrond en doelstellingen 'Meer Veerkracht, Langer Thuis'

Het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is gericht op het vergroten van de zelfredzaamheid en kwaliteit van leven van alleenstaande, niet-dementerende ouderen met één of meer beperkingen.

In de programmatekst van Meer Veerkracht, Langer Thuis (FNO, 2015) staat hierover verder het volgende:

"Een beperking vergroot de kwetsbaarheid, van iemand voor wie het evenwicht tussen draagkracht en draaglast toch al wankel is. Kwetsbaarheid ziet FNO niet als persoonskenmerk, maar eerder als een situatie waar iemand in terecht kan komen. Door bijvoorbeeld een fysieke beperking ontstaan al snel problemen op andere gebieden: slecht ter been zijn maakt het moeilijker om de deur uit te gaan, zeker als er geen partner is om te helpen. Als de drempel fysiek al zo hoog is, wordt deelnemen aan sociale activiteiten een lastige opgave."

Uit deskstudie, gesprekken met ouderen zelf en interviews met experts en belangenbehartigers kwamen voor het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis vier aandachtsgebieden naar voren: zorg, wonen, meedoen/netwerk en bewegen/mobiliteit. Meedoen/netwerk en bewegen/mobiliteit leken de grootste impact te hebben op zelfredzaamheid, daarom werden deze gebieden gekozen voor het programma. Daarbij gaat het om meedoen en bewegen in de breedste zin van het woord.

1.2.1 Programmadoelstellingen

De algemene doelstelling van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis luidt: "Alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare situatie bevinden zo vitaal mogelijk zo zelfstandig mogelijk te laten wonen."

Het doel is bewegen en meedoen bevorderen, onder meer door vernieuwing aan te jagen en verspreiding van bestaande succesvolle aanpakken te stimuleren. Die twee afzonderlijke thema's en verschillende strategieën komen terug in de geformuleerde doelstellingen:

Bewegen
1. Ontwikkelen en testen van nieuwe diensten, interventies en/of programma's voor en door ouderen die op een nieuwe manier aanzetten om meer te bewegen.
2. Verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's.
3. Bevorderen (verspreiden) van het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit.

Meedoen
1. Ontwikkelen en testen van nieuwe diensten/interventies/programma's/technologie voor en door ouderen die op een nieuwe manier ouderen aanzetten tot sociaal contact en sociale activiteiten.
2. Verspreiden van succesvolle interventies en diensten die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.
3. Bevorderen (verspreiden) van het gebruik van technologische hulpmiddelen die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.

Het programmabureau van FNO heeft een zogenaamde Theory of Chance (ToC) opgesteld, waarin zij weergeven welke activiteiten zij binnen het programma initiëren, welke effecten zij daarvan verwachten en hoe deze bijdragen aan de gestelde programmadoelen. De ToC is opgenomen als bijlage B.

Binnen de thema's bewegen en meedoen is er een onderscheid te maken tussen projecten die zich richten op vernieuwende activiteiten of interventies (40 tot 60 projecten, beoogd bereik van minimaal 3.000 ouderen), en projecten die zich richten op verspreiding van effectieve interventies (40 tot 60 projecten, beoogd bereik van minimaal 30.000 ouderen).

De uitgangspunten bij de gesubsidieerde projecten waren dat de projecten 'samen' mét ouderen werden opgezet en dat er binnen de projectactiviteiten sprake moest zijn van 'wederkerigheid': ouderen die aan activiteiten deelnamen werden ook gevraagd iets voor het project terug te doen. Ook moest er zicht zijn op continuïteit van de activiteit na de projectperiode.

Burgerinitiatieven en buurtaanpassingen
In de oorspronkelijke programmatekst van Meer Veerkracht Langer Thuis, stonden nog twee andere doelstellingen gericht op het bevorderen van burgerinitiatieven en buurtaanpassingen.

1. ‘Burgerinitiatieven gericht op vergroten sociale binding: bevorderen van kennisdeling en ondersteunen van minimaal 40 initiatieven.’
Gezien de omvang en de aard van de gefinancierde projecten door de uitgezette calls, is op advies van de programmacommissie deze doelstelling niet nader uitgewerkt in afzonderlijke activiteiten.

2. ‘In 20 buurten: samenstellen van een top 5 van belemmeringen voor mobiliteit in de buurt. Vervolgens in elke buurt 2 belemmeringen uit de top 5 opheffen.’
Na een inventarisatie van de top 5 belemmeringen is, op advies van de programmacommissie, deze doelstelling nader uitgewerkt in een inventarisatie van (burger)initiatieven voor ouderenvervoer en de opstelling van een handleiding voor burgers die een vervoersinitiatief voor ouderen op willen zetten. De verwachting is dat dit handboek gereed is in het najaar van 2019.

1.2.2 Programmatisch werken

Het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis was opgezet volgens de principes van ‘programmatisch werken’: projecten ondersteunen en overige activiteiten initiëren die gezamenlijk bijdragen aan een hoger doel. Een uitgebreide programma-evaluatie maakt hier onderdeel van uit. Bij de opzet en uitwerking van het programma hebben drie partijen een belangrijke rol gespeeld. In de eerste plaats is dat het programmabureau van FNO. Het programmabureau heeft het programma geleid, gesubsidieerde projecten begeleid, activiteiten ontwikkeld en uitgevoerd.

Daarnaast is er een programmacommissie ingesteld, die de directeur/bestuurder heeft geadviseerd over de inhoud van de subsidierondes en de selectie van projecten die subsidie ontvingen. Voor de evaluatie van het programma werd een begeleidingscommissie ingesteld, die FNO en het Nivel geadviseerd heeft bij de uitvoering van de evaluatie.

Bij alle programma-activiteiten heeft het programmabureau de doelgroep van ouderen betrokken. Ze heeft dit gedaan door een vast aantal ouderen in wisselende samenstelling mee te laten denken. Daarnaast is de doelgroep vertegenwoordigd in zowel de programmacommissie als begeleidingscommissie.

1.2.3 Opbouw van de subsidierondes

Het programma bestond uit zes subsidierondes, waarvoor projecten konden worden ingediend. De eerste vijf rondes waren gericht op projecten voor alleenwonende kwetsbare ouderen in het algemeen. De laatste subsidieronde was bedoeld voor projecten gericht op ouderen met een migratieachtergrond en ouderen woonachtig in krimpgebieden, omdat deze typen projecten in de eerste rondes ondervertegenwoordigd waren onder de gesubsidieerde projecten, terwijl er wel behoefte bestond aan deze typen projecten.

1.3 Doel en vraagstelling programmaevaluatie

1.3.1 Doel programmaevaluatie

Het doel van de programmaevaluatie is het in kaart brengen van de uitkomsten van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis en laten zien welke factoren daarbij een rol hebben gespeeld. Daarnaast beoogt de programmaevaluatie een inschatting te maken van het mogelijk toekomstige gebruik van de binnen de projecten ontwikkelde activiteiten voor ouderen in Nederland. Figuur 1.1

geeft schematisch de activiteiten binnen het programma weer (in de donkerblauwe kaders), alsmede de resultaatgebieden waar de programmaevaluatie zich op richtte (A t/m C in de lichtblauwe kaders).

Binnen het programma worden, om de doelen te behalen, afzonderlijke projecten ondersteund, (financiële ondersteuning én ondersteuning met overige activiteiten van het bureau) en zijn overige activiteiten uitgevoerd (breed verspreiden van de kennis en goede voorbeelden).

Van deze diverse activiteiten brengen we met de programmaevaluatie de uitkomsten in kaart. In onderdeel A kijken we naar de activiteiten die werden uitgevoerd, welke resultaten er volgens betrokkenen werden geboekt en welke factoren hierop volgens hen van invloed zijn geweest. In onderdeel B bekijken we de uitkomsten van de projecten bij de deelnemers. Ook bekijken we of de programmadoelen zijn behaald. In onderdeel C maken we vervolgens een schatting van het mogelijke toekomstige gebruik van activiteiten die met subsidie van Meer Veerkracht, Langer Thuis zijn opgezet.

Figuur 1.1: schematische weergave activiteiten en verwachte uitkomsten programmaevaluatie

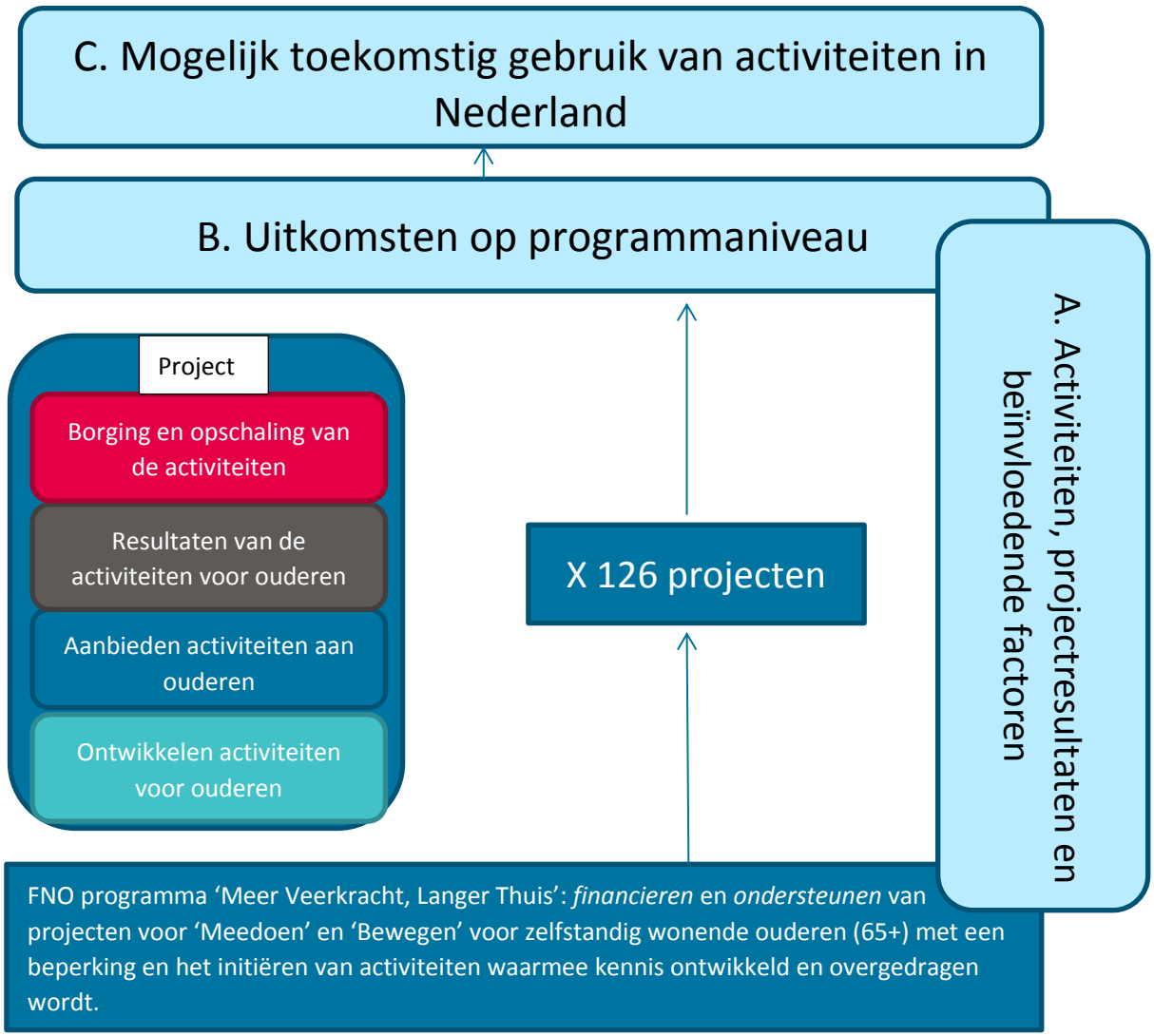

1.3.2 Vraagstelling programmaevaluatie

FNO heeft voor de programmaevaluatie van Meer Veerkracht, Langer Thuis vooraf een aantal vragen opgesteld (Tabel 1.1). Deze zijn ingedeeld aan de hand van de activiteiten binnen het programma en de bijbehorende resultaatgebieden.

Tabel 1.1: Evaluatievragen programmaevaluatie Meer Veerkracht, Langer Thuis

ONDERDEEL A. Activiteiten, resultaten en beïnvloedende factoren	
1.	Welke factoren zijn van invloed op het aanjagen en tot projectniveau opheffen van innovatieve ideeën?
2.	In hoeverre is het gelukt ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van de projecten en activiteiten binnen het programma?
3.	Zijn er succesvolle en minder succesvolle manieren te identificeren over hoe ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van projecten?
4.	Wat is de invloed van het betrekken van ouderen bij de opzet en uitvoering van projecten op het resultaat?
5.	In hoeverre zijn de, door uitvoerders bij aanvraag benoemde, individuele doelen van de projecten behaald?
6.	Welke factoren zijn van invloed op de doelmatigheid van de gefinancierde activiteiten binnen het programma?
ONDERDEEL B. Uitkomsten op programmaniveau	
7.	Hebben de activiteiten binnen het programma ervoor gezorgd dat de ouderen langer zelfstandig kunnen blijven wonen met behoud van kwaliteit van leven?
8.	Op welke wijze beïnvloeden *bewegen en meedoen* elkaar: Leiden meer sociale contacten tot meer bewegen en/of leidt meer bewegen tot meer sociale contacten?
9.	Zijn de doelstellingen van het programma behaald? En zijn daarbij de genoemde aantallen te bereiken ouderen behaald?
10.	Zijn er factoren te identificeren die hebben bijgedragen of afbreuk hebben gedaan aan het behalen van de programmadoelen?
ONDERDEEL C. Mogelijk toekomstig gebruik van activiteiten in Nederland	
11.	Zijn er factoren te identificeren die invloed hebben op de borging van projecten na de projectperiode?
12.	Welke factoren zijn van invloed op de mogelijkheid tot (en voorwaarden voor) (landelijke) opschaling van innovatieve projecten?
13.	Welk deel van de totale doelgroep in Nederland zal er naar verwachting in de toekomst worden bereikt door activiteiten uit het programma?

1.4 Onderzoeksopzet

Om de evaluatievragen zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden en daarbij alle partijen binnen het programma Meer Verkracht, Langer Thuis zo veel mogelijk te betrekken, is gebruik gemaakt van verschillende typen onderzoeksmethoden en -activiteiten. Figuur 1.2 geeft een overzicht van de evaluatieactiviteiten, die van mei 2017 tot en met april 2019 plaatsvonden.

Figuur 1.2: overzicht data-verzamelingsactiviteiten

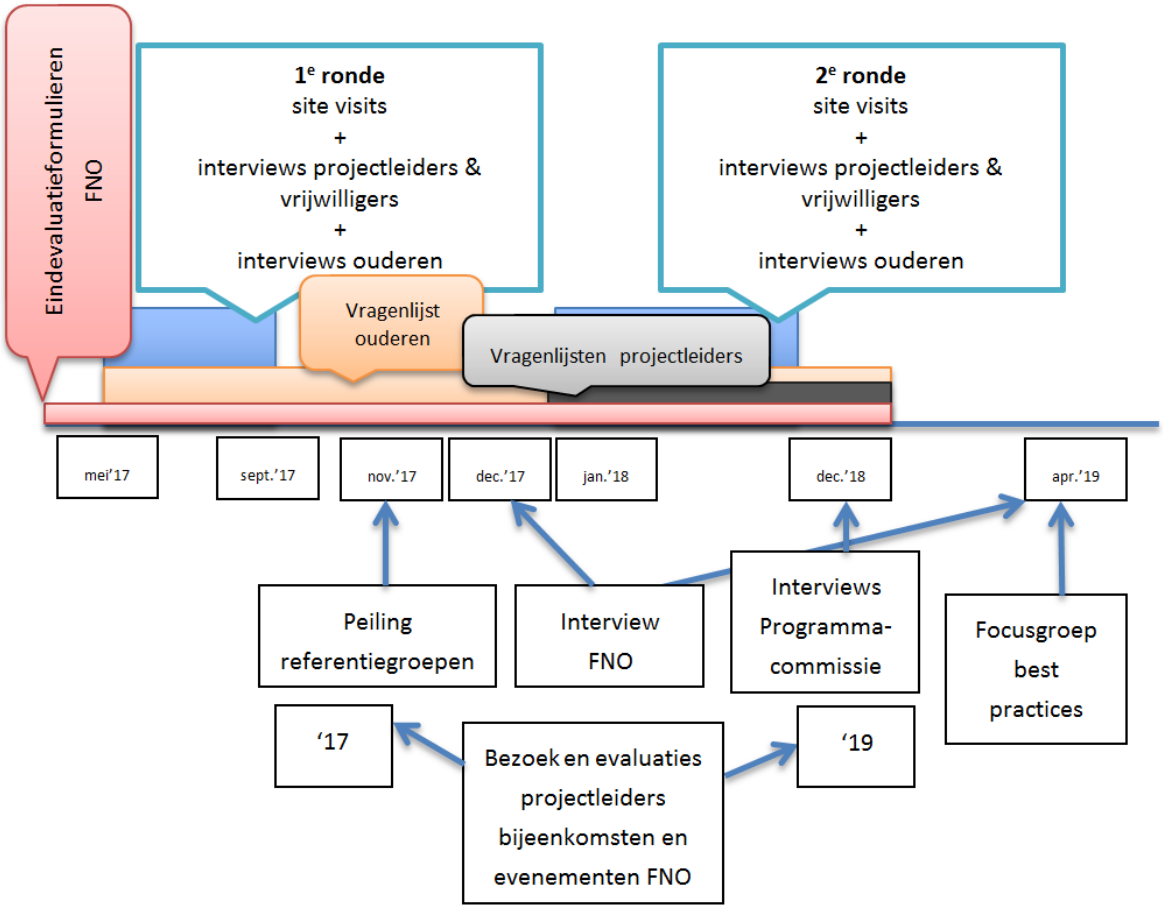

In bijlage E staan de verschillende onderzoeksmethoden uitgebreid beschreven. Onderstaande beschrijving geeft een globale weergave van de activiteiten en methoden en hoe deze samenhangen.

Om breed inzicht te krijgen in de verschillende (project)activiteiten die zijn ondernomen binnen het programma, de resultaten en de factoren die daarop van invloed waren, zijn in de eerste plaats kwalitatieve onderzoeksmethoden ingezet. In 2017 zijn van mei t/m september interviews gehouden met projectleiders en vrijwilligers, bezoeken (site visits) aan projecten gebracht en telefonische interviews met ouderen gehouden. De resultaten hiervan vormden de basis voor een vragenlijst voor projectleiders, waarin op kwantitatieve wijze inzicht werd verkregen in de mate waarin factoren volgens hen een rol speelden. Deze vragenlijst werd vanaf januari 2018 uitgezet onder de afgeronde projecten. Ook werden vanaf mei 2017 t/m december 2018 vragenlijsten uitgezet onder ouderen die aan de projecten deelnamen en onder ouderen die niet aan de projecten deelnamen. Ouderen die niet aan de projecten deelnamen waren afkomstig uit het Nivel Consumenten Panel en het Nivel panel Chronisch Zieken en Gehandicapten. Door de resultaten van deze verschillende groepen ouderen te vergelijken kon een kwantitatieve inschatting worden gemaakt van de uitkomsten van de projecten binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis op de deelnemende ouderen. De tussentijdse resultaten op de vragenlijst voor projectleiders vormden de basis voor een tweede ronde interviews met projectleiders en vrijwilligers, site visits en interviews met ouderen. Deze interviews en site visits werden gebruikt om meer verdieping te geven aan de resultaten. Daarnaast werden de interviews en site visits gebruikt om meer inzicht te krijgen in factoren die een rol spelen bij projecten uit de zesde subsidieronde van het programma, namelijk projecten gericht op ouderen met een migratieachtergrond en ouderen uit krimpgebieden. Een andere belangrijke databron om in te schatten hoeveel ouderen per project bereikt zijn en in welke mate een project heeft bijgedragen aan de verschillende

programmadoelstellingen, waren de eindevaluatieformulieren die projectleiders voor FNO aan het einde van hun project moesten invullen. Tijdens de programmaevaluatie-periode werden ook verschillende bijeenkomsten voor projectleiders en andere evenementen bezocht. Deze dienden enerzijds om projectleiders te informeren over de programmaevaluatie en anderzijds om 'feeling' te krijgen met zaken die speelden bij de projecten, inzicht te krijgen in de informatie die tijdens de bijeenkomsten en evenementen werd gedeeld en wat deze bijdragen aan het subsidieprogramma. Voor dit laatste werden ook de evaluaties van het programmabureau van FNO over de bijeenkomsten en evenementen verzameld en geëvalueerd.
Aan het eind en na afloop van het subsidieprogramma, in december 2018 en april 2019, vonden nog drie momenten van dataverzameling plaats. Deze bestonden uit telefonische interviews met drie leden van de programmacommissie en een face-to-face interview met het programmabureau van FNO. Deze waren vooral gericht op het verkrijgen van inzicht in het behalen van de programmadoelstellingen en welke factoren hierop van invloed waren. Daarnaast vond in april 2019 een focusgroep 'best practices' plaats, om meer inzicht te krijgen in succesvolle wijzen om ouderen bij projecten te betrekken.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft in de eerste plaats de conclusies uit de programmaevaluatie en de beschouwing van de onderzoekers daarop. In dit hoofdstuk worden daarna per evaluatievraag de belangrijkste bevindingen beschreven. Het hoofdstuk eindigt met aanbevelingen die uit de programmaevaluatie volgen.

Hoofdstukken 3 tot en met 6 zijn verdiepende hoofdstukken. Deze zijn bedoeld voor ieder die meer inzicht wil verkrijgen in de onderliggende gegevens waarop de conclusies en de bevindingen die beschreven staan in hoofdstuk 2 gebaseerd zijn. Hoofdstuk 3 heeft betrekking op onderdeel A van de programmaevaluatie en bevat een beschrijving van de activiteiten, de resultaten binnen het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis en de factoren die daarop volgens de betrokkenen van invloed waren. Hoofdstuk 4 en 5 hebben betrekking op onderdeel B van de programmaevaluatie, de uitkomsten op programmaniveau. Hoofdstuk 4 bevat de resultaten die betrekking hebben op de uitkomsten gevonden onder deelnemers aan de projecten. Hoofdstuk 5 geeft een beeld van de mate waarin de programmadoelstellingen volgens betrokkenen zijn behaald. Hoofdstuk 6 geeft tenslotte een beeld van het mogelijke toekomstige gebruik van de ontwikkelde activiteiten voor ouderen in Nederland; dit betreft onderdeel C van de evaluatie.

In de bijlagen staan de leden van de onafhankelijke begeleidingscommissie genoemd (bijlage A), staat de door FNO opgestelde Theory of change met de verwachte werkingsmechanismen van het programma (bijlage B), staat een overzicht met het aantal ouderen dat de vragenlijst per project heeft ingevuld (bijlage C) en worden de kenmerken van de gefinancierde projecten beschreven (bijlage D). Bijlage E beschrijft tenslotte de gebruikte methoden in detail.

Bij het rapport behoort een apart digitaal te raadplegen tabellenboek: https://www.nivel.nl/pdf/tabellenboek-meer-veerkracht-langer-thuis.pdf. Hierin zijn de meer verdiepende achtergrondtabellen weergegeven bij hoofdstuk 3 t/m 6. De andere tabellen staan in de tekst.

2 Conclusies, beschouwing en aanbevelingen

In dit hoofdstuk beschrijven we in paragraaf 2.1 de conclusies uit de programmaevaluatie en geven we onze beschouwing daarop. In paragraaf 2.2 beantwoorden we de afzonderlijke evaluatievragen per onderdeel van de programmaevaluatie. Paragraaf 2.3 geeft de aanbevelingen op beleids- en uitvoeringsniveau die we op basis van de programmaevaluatie doen. Een verdieping op en verantwoording van de onderliggende bevindingen is te vinden in hoofdstukken 3 t/m 6 en in de bijlagen.

2.1 Conclusies en beschouwing

Bereikte resultaten

De hoofddoelstelling van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare situatie bevinden zo vitaal mogelijk zo zelfstandig mogelijk te laten wonen. De programmaevaluatie laat zien dat het programma hiervoor belangrijke voorwaarden schept. Het programma doet dit op verschillende manieren.

In de eerste plaats door een landelijke uitbreiding van het lokale aanbod van activiteiten voor ouderen op het gebied van bewegen en sociale participatie. Met dit aanbod zijn in de periode van de programmaevaluatie volgens de projectleiders zelf ongeveer 37.000 ouderen bereikt, waarvan naar schatting minimaal 40 procent behoorde tot de primaire doelgroep van Meer Veerkracht, Langer Thuis (65+, alleenwonend, een of meer beperkingen).
Daarbij toont de programmaevaluatie aan dat ongeveer een kwart tot de helft van de deelnemers na deelname meer is gaan bewegen. Deelnemers aan de projecten nemen ook vaker initiatief om mensen in de eigen buurt, wijk of woonplaats te ontmoeten dan mensen die niet aan projecten hebben deelgenomen. Het lijkt erop dat de beweegprojecten hier meer resultaat behalen dan de participatieprojecten.
De programmaevaluatie laat tevens zien dat er bij ouderen in Nederland behoefte bestaat aan de activiteiten die binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis ontwikkeld zijn.
Van de 126 projecten wordt de kans op borging en/of opschaling door projectleiders zelf komend jaar ingeschat tussen de 45 en 65 procent. Nader onderzoek moet uitwijzen of dit ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt.

In de tweede plaats is er met het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis binnen Nederland veel kennis verzameld over activiteiten op het gebied van bewegen en meedoen voor ouderen. Het gaat daarbij enerzijds om kennis op projectniveau, zoals methodiekbeschrijvingen en anderzijds om meer generieke kennis, zoals kennis over het bereiken van ouderen voor sociale of beweegactiviteiten (Garritsen & Verkaik, 2018). In 2019 en 2020 worden vanuit FNO en Nivel nog meer initiatieven genomen om verzamelde kennis verder te verspreiden.

In de derde plaats draagt FNO met het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis bij aan de landelijke beweging die er momenteel is voor het welzijn van ouderen, door onder andere samen te werken met Beter Oud, Movisie en het ministerie van VWS en andere partijen in het Pact voor de ouderenzorg (VWS, 2018).

Wat betreft technologische oplossingen heeft het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis weinig aan de bestaande praktijk kunnen toevoegen. Dit heeft enerzijds te maken met de (technische) complexiteit van deze projecten, waar het programma geen passende ondersteuning bij kon bieden of de juiste voorwaarden kon scheppen. Dit type projecten heeft bijvoorbeeld vaak een langere doorlooptijd nodig dan de gemiddeld twee jaar die de projecten binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis hadden. Anderzijds heeft het te maken met de geringe behoefte aan technologische oplossingen die de huidige generatie ouderen lijkt te hebben.
Ook wat betreft de verspreiding van evidence based beweeg- en valpreventie interventies is het doel niet bereikt. Er zijn veel belemmeringen, die dit in de weg staan: de interventies mogen niet aangepast worden aan de lokale situatie, de communicatie rondom de interventies is voor ouderen niet aantrekkelijk en de projecten zijn duur in de uitvoering. Daarnaast lijken zorgverzekeraars niet bereid deze interventies te betalen. Aan de andere kant blijken de gebruikte evidence based interventies ook niet vaker dan andere interventies samen te hangen met meer bewegen of sociale participatie.

Factoren van invloed
Een belangrijke factor voor het slagen van projecten en activiteiten voor ouderen is het actief betrekken van ouderen. Dit blijkt uit de vragenlijst die uitgezet is onder 80 projectleiders. Met name voor de werving van deelnemers blijkt mond-tot-mond reclame door ouderen essentieel. De programmaevaluatie geeft ook inzicht in verschillende manieren waarop ouderen succesvol bij een project kunnen worden betrokken, zowel als deelnemer en/of als vrijwilliger. Deze inzichten zijn opgedaan in de focusgroep die gehouden is met projectleiders en ouderen van de 'best practices' op het gebied van ouderenparticipatie. Voor het succesvol betrekken van ouderen blijkt dat het onder andere belangrijk is om projecten niet te strak op te zetten, zodat met de ouderen en hun wensen en behoeften mee kan worden bewogen. Uit de vragenlijst voor projectleiders blijkt dat projecten staan of vallen met het enthousiasme en de gedrevenheid van de initiatiefnemers. Ook als een project voor een groot deel door ouderen zelf uitgevoerd wordt, zijn volgens betrokkenen professionals nodig.

Ook voor de borging en opschaling van projecten blijkt uit de vragenlijst voor projectleiders dat de gedrevenheid en het enthousiasme van initiatiefnemers en professionals de meest belangrijke factoren zijn. Daarnaast zijn financiële middelen en draagvlak binnen de eigen organisatie, andere organisaties, gemeenten en andere professionals van belang. Belemmerend voor borging en opschaling zijn de vaak moeizame en langdurige trajecten bij gemeenten en/of zorgverzekeraars. Tekorten op de Wmo, bestaande schotten en concurrentie binnen gemeenten tussen verschillende aanbieders zijn factoren die het lastig maken.

Speciale aandacht was er binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis voor projecten voor ouderen in krimpgebieden en voor ouderen met een migratieachtergrond. Veelal kwamen de succesfactoren overeen met die van andere projecten, waarbij specifieke factoren wel extra van belang zijn. Voor projecten voor ouderen met een migratieachtergrond is de inzet van vertrouwde netwerken, zoals familie, buurthuis of moskee, essentieel. Voor ouderen in krimpgebieden speelt, logischerwijze, vervoer een heel belangrijke rol.

Een groot deel van het slagen van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is volgens projectleiders en de leden van het programmabureau te danken aan de opzet en uitvoering van het programma door FNO, de zogenaamde programmatische aanpak. Met name het programmabureau, met alle activiteiten gericht op het informeren, ondersteunen en verbinden van projectleiders, maar daarnaast ook op het inspireren en ondersteunen van nieuwe aanvragers en verspreiding van de kennis vanuit het programma, heeft hierin een belangrijke rol gespeeld. Ook de programmacommissie heeft volgens het programmabureau in belangrijke mate een positieve bijdrage geleverd, bij het opzetten van het programma, het mede uitzetten van de subsidierondes en het selecteren en

adviseren van projectleiders. Manieren die de kwaliteit van de gesubsidieerde projecten nog verder zouden kunnen vergroten, zijn volgens zowel het programmabureau als de programmacommissie, een meer gericht programma, minder gehonoreerde projecten, grotere projecten en een langere doorlooptijd van projecten. Al maakt de breedte van het programma volgens beide partijen ook, dat veel initiatieven een kans hebben gekregen hetgeen de landelijke bekendheid van het programma positief beïnvloed kan hebben.

Beschouwing op het onderzoek

De programmaevaluatie leverde een schat aan informatie, ervaringen en kennis. Dit is voor een groot deel te danken aan de bereidwilligheid van projectleiders, vrijwilligers en ouderen om aan de programmaevaluatie mee te werken. Het is aannemelijk dat deze bereidwilligheid voor een groot deel voortkwam uit de opzet van het programma, waarin samenwerking en het delen van kennis centraal stonden. Dit werd uitgedragen en gefaciliteerd door het programmabureau.

Het Nivel werd door omstandigheden pas in de loop van het programma gevraagd de programmaevaluatie te starten. Het programma liep toen al langer dan een jaar en de eerste projecten waren al afgerond. Dit heeft in zo verre invloed gehad op de resultaten van de programmaevaluatie, dat de ouderen uit de projecten die op dat moment al afgerond waren, of in de afrondingsfase zaten, niet aan de programmaevaluatie hebben kunnen deelnemen. Ook vanuit de laatste subsidieronde zijn er minder gegevens van projecten en hun invloed op bewegen en/of participatie van deelnemende ouderen meegenomen. De reden hiervan is dat de projecten in deze ronde een minder lange doorlooptijd hadden. In deze subsidieronde werden ook de projecten die zich specifiek richtten op ouderen met een migratieachtergrond uitgevoerd. Ouderen met een migratieachtergrond waren vaak niet in staat de vragenlijst zelfstandig in te vullen. Mogelijk hebben dit begin- en eindeffect de resultaten die we vonden onder de deelnemende ouderen beïnvloed. Aan de andere kant waren er meer dan 1500 ingevulde vragenlijsten beschikbaar voor de analyses, wat de kans dat de gegevens daadwerkelijk tot andere conclusies zouden leiden niet groot maakt.

Wat betreft de ingevulde vragenlijsten door deelnemende ouderen speelt er nog wel een ander element, dat de resultaten kan hebben beïnvloed: sommige projectleiders vonden hun deelnemende ouderen te kwetsbaar om de vragenlijst voor te leggen en waren bang dat ze hen daarmee te veel zouden belasten. Sommige projecten hielden ook zelf al evaluaties onder deelnemers en wilden dit niet dubbel doen. Ook konden projectleiders van projecten voor ouderen met een migratieachtergrond vaak niet voldoende begeleiding realiseren bij het invullen van de vragenlijsten. Dit kan de resultaten hebben beïnvloed. Voor de telefonische interviews met ouderen geldt hetzelfde: ondanks onze aanpak om ook ouderen in een meer kwetsbare positie te interviewen, is dit niet goed gelukt. Het waren vooral de autochtone, meer vitale ouderen die aan de interviews deelnamen. Een aantal van de interviews met ouderen hebben we daarom ook face-to-face uitgevoerd. Deze waren rijker aan informatie. Wat betreft de projecten die deelnamen aan interviews en site visits, is het zo dat dit wel een selectie blijft, hoe goed we de keuze voor deze projecten ook hebben afgewogen en afgestemd met de begeleidingscommissie en het programmabureau. Sommige projecten wilden liever niet meedoen aan een interview of site visit, omdat ze (nog) te weinig deelnemers hadden of omdat ze al hun eigen evaluatie uitvoerden. Dit kan de resultaten vertekend hebben.

Een doel van de programmaevaluatie was om de succes- en faalfactoren van projecten in kaart te brengen. De verschillende succes- en faalfactoren zijn in de eerste plaats verzameld in interviews en site visits. Vervolgens is door middel van de vragenlijst die projectleiders aan het eind van hun project invulden nagegaan in hoeverre deze factoren de resultaten van projecten positief dan wel negatief beïnvloed hebben. Interessant is te vermelden, dat hierbij weinig tot geen factoren naar voren kwamen die de projectresultaten negatief beïnvloed hebben. Zoals vaker bij dit type onderzoek, blijkt

dat we hierbij kijken naar twee kanten van dezelfde medaille: het ontbreken van een succesfactor wordt geïnterpreteerd als een faalfactor. Een verdere verdieping van de succes- en faalfactoren, meer specifiek in relatie tot projecten in krimpgebieden en projecten voor ouderen met een migratieachtergrond, vond plaats in aanvullende site visits en interviews met projectleiders, vrijwilligers en ouderen. Om nog meer verdiepende inzichten te verkrijgen in succesvolle manieren om ouderen te betrekken bij een project, werd een focusgroep 'Best practice ouderenparticipatie' gehouden met projectleiders en ouderen van vijf projecten die hierin uitblinken. In deze inspirerende bijeenkomst werden de resultaten uit de vragenlijst voor projectleiders bevestigd en verder aangevuld en aangescherpt.

Informatie over het aantal ouderen dat bereikt is en de mate waarin projecten hebben bijgedragen aan de programmadoelen, is afkomstig uit het eindrapportageformulier dat projectleiders invulden ter verantwoording aan FNO. Dit heeft mogelijk de resultaten vertekend. Bijvoorbeeld daar waar het gaat om het aantal deelnemende ouderen uit de primaire doelgroep van Meer Veerkracht, Langer Thuis (65+, alleenwonend, met een of meer beperkingen). Vrijwel in alle gevallen gaven projectleiders aan dat alle deelnemers van het project tot de primaire doelgroep behoren, terwijl dit niet zo was. Daarbij moet opgemerkt worden, dat veel projectleiders ook niet op de hoogte waren van de precieze achtergrond van de deelnemers. Via de vragenlijst voor deelnemers hebben wij voor een deel wel zicht gekregen op het bereikte aantal ouderen uit de primaire doelgroep. 44 procent van de respondenten op deze vragenlijst behoorde tot de primaire doelgroep. Dit percentage hebben wij daarom bij de eindconclusies over het bereik vermeld. Naar alle waarschijnlijkheid is het daadwerkelijke percentage wat hoger, omdat projectleiders de meest kwetsbare ouderen vaak niet vroegen om een vragenlijst in te vullen. Daarnaast hebben we de projectleiders zelf gevraagd hoe groot zij de kans op borging en opschaling van hun project achtten. Hoewel dit aantal redelijk overeenkomt met de kans die het programmabureau van FNO inschat, is het voor beide bronnen mogelijk dat ze dit te positief inschatten. Daarom zal in opdracht van FNO extra onderzoek plaats vinden naar de borging en opschaling van projecten een jaar na afronding.

2.2 Bevindingen per evaluatievraag

2.2.1 Activiteiten, projectresultaten en beïnvloedende factoren (deel A)

Het geheel aan *activiteiten* binnen het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis bestond (a) uit activiteiten die binnen de gesubsidieerde projecten werden opgezet en uitgevoerd, en (b) uit activiteiten van het FNO programmabureau. Bij die laatste activiteiten ging het om ondersteuning van projecten op projectniveau, maar ook om, onder andere, de organisatie van inspiratiebijeenkomsten voor het indienen van projectaanvragen, projectleidersbijeenkomsten, workshops, landelijke congressen en het uitgeven van nieuwsbrieven. Binnen de gesubsidieerde projecten werden activiteiten voor ouderen ontwikkeld of opgezet, werden deelnemers uitgenodigd voor de activiteiten en werden de activiteiten daadwerkelijk uitgevoerd. We zijn in de programmaevaluatie nagegaan welke activiteiten hebben plaatsgevonden, wat de resultaten van de activiteiten volgens betrokkenen waren en welke factoren hierop volgens hen van invloed zijn geweest. De resultaten hiervan staan beschreven in hoofdstuk 3.

Inspiratiebijeenkomsten als aanjager

In de eerste plaats zijn we nagegaan welke factoren volgens betrokkenen van invloed zijn geweest op het aanjagen en tot projectniveau verheffen van innovatieve ideeën (evaluatievraag 1). Volgens de betrokkenen waren het subsidieprogramma en de bijbehorende subsidierondes op zichzelf een belangrijke trigger voor professionals en initiatiefnemers om een vaak reeds bestaand projectidee uit

te werken. De inspiratiebijeenkomsten die het programmabureau van FNO voorafgaand aan elke subsidieronde organiseerde, zijn positief ontvangen en volgens de deelnemers positief van invloed geweest op het aanjagen en uitwerken van innovatieve ideeën. De deelnemers vonden deze bijeenkomsten inspirerend en gaven aan dat ze hielpen bij het aanscherpen van hun projectidee. Daarnaast kregen de deelnemers een goed beeld van wat FNO voor ogen had en brachten de bijeenkomsten hen in contact met mogelijke samenwerkingspartners. (Zie ook § 3.5.2.1)

Ouderen werden veelvuldig betrokken
In de tweede plaats zijn we nagegaan in hoeverre het gelukt is om ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van de projecten en activiteiten binnen het programma (evaluatievraag 2). Volgens projectleiders is het goed gelukt om ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van projecten, met name bij de ontwikkeling en uitvoering van de activiteiten voor ouderen. Volgens alle projectleiders werden ouderen hierbij betrokken. Ouderen werden ook veelvuldig betrokken bij de programmaevaluatie en de bijeenkomsten die FNO tijdens de looptijd van Meer Veerkracht, Langer Thuis organiseerde. (Zie ook § 3.4.1)

Succesvolle manieren om ouderen te betrekken
De derde evaluatievraag gaat in op de vraag of er succesvolle en minder succesvolle manieren te identificeren zijn om ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van projecten. Voor het betrekken van ouderen als vrijwilliger of als deelnemer bij een project blijken veelal dezelfde succesvolle strategieën te gelden. Hierbij lijken er geen verschillen tussen meedoen- en beweegprojecten en vernieuwings- en verspreidingsprojecten te bestaan. De succesfactoren zijn in te delen in vier categorieën: (1) de oudere centraal, (2) laagdrempelig en gezellig, (3) flexibiliteit, en (4) bestaande netwerken en vervoer. Bij ‘de oudere centraal’ gaat het erom dat uitgegaan wordt van wat ouderen zelf willen en daarop mee te bewegen. Een project moet niet ‘vast’ zitten aan vooropgestelde plannen. Daarnaast is het belangrijk dat een activiteit of vrijwilligerswerk aansluit bij kennis en talenten van ouderen enerzijds en anderzijds de nieuwsgierigheid wekt. Een activiteit of vrijwilligerswerk moet daarnaast als zinvol ervaren worden.
Bij de succesfactoren ‘laagdrempelig en gezellig’ wordt ook gezegd dat het belangrijk is dat ouderen hun verhaal moeten kunnen vertellen. Een andere manier om succesvol ouderen te betrekken, is ‘flexibiliteit’. Dit houdt in dat deelname aan een activiteit vrijblijvend moet zijn. Voor vrijwilligers houdt het in dat projecten aansluiten bij datgene wat de vrijwilliger wil en kan doen. Daarnaast is een belangrijke succesfactor om ouderen te betrekken bij een project, het lokaal aansluiten bij ‘bestaande en informele netwerken’ van ouderen. Dat vervoer van de ouderen en vrijwilligers geregeld is, is een belangrijke randvoorwaarde voor het betrekken van ouderen in het algemeen. Een deel van de doelgroep heeft beperkte vervoermogelijkheden. Vervoersmogelijkheden zijn zeker in krimpgebieden, maar ook elders essentieel. (Zie ook § 3.6.6)

Ouderen zijn essentieel bij werving
De invloed van het betrekken van ouderen bij de opzet en uitvoering van projecten op het resultaat (evaluatievraag 4) is groot. Met name bij de werving van deelnemers voor een project. Bijna 75 procent van de gevraagde projectleiders geeft aan dat mond-tot-mond reclame door ouderen zelf (heel) succesvol is. Ook het inzetten van actieve en bevlogen ouderen als ambassadeurs is succesvol. Het betrekken van ouderen is een belangrijke factor bij het bedenken van de activiteiten, de uitvoering van de activiteiten en voor de doelmatigheid van het project. (Zie ook § 3.6.6)

Individuele projectdoelen volgens projectleiders grotendeels behaald
Volgens projectleiders zijn de individuele doelen van gesubsidieerde projecten binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis grotendeels behaald (evaluatievraag 5). Van de projecten waarvan de eindevaluaties voor de programmaevaluatie beschikbaar waren, gaf de helft van de projectleiders aan

dat de projectdoelstellingen volledig waren behaald. Bij vijfenveertig procent waren de doelstellingen deels behaald en bij vijf procent van de projecten zijn de doelstellingen volgens de projectleiders niet behaald. De projecten op het gebied van technologie lijken hun doelstellingen minder vaak te behalen. (Zie ook § 3.5.1.2)

Professional het belangrijkst voor doelmatigheid
Evaluatievraag 6 gaat in op de factoren die van invloed zijn op de doelmatigheid van de gefinancierde activiteiten binnen het programma. Onder doelmatigheid verstaan we: een goede verhouding tussen gemaakte kosten, gespendeerde tijd en de resultaten van het project. Volgens projectleiders is de inzet van professionals het meest van invloed op de doelmatigheid. Daarnaast zijn het hebben van draagvlak bij de eigen en bij andere organisaties en het inzetten van reeds aanwezige faciliteiten, personen en vrijwilligers volgens hen sterk van invloed op de doelmatigheid van het project. De inzet van professionals is onder andere van belang voor de organisatorische en project overstijgende werkzaamheden. Vrijwilligers en ouderen zijn vaak minder enthousiast om de organisatorische activiteiten uit te voeren en/of hebben hier minder mogelijkheden en vaardigheden voor. Als het gaat om de doelmatigheid van samenwerking met andere organisaties, dan is het vooral belangrijk dat andere organisaties daadwerkelijk uren beschikbaar hebben (gesteld) om aan het project deel te nemen. Zorg- en welzijnsorganisaties hadden binnen de periode van Meer Verkracht, Langer Thuis vaak weinig uren beschikbaar; bibliotheken, sportorganisaties en sportcoaches juist meer. (Zie ook § 3.6.8)

2.2.2 Uitkomsten op programmaniveau (deel B)

Bij de uitkomsten op programmaniveau gaat het in de eerste plaats om de uitkomsten gevonden bij de deelnemers aan de projecten. We hebben daarbij gekeken naar de uitkomsten onder alle deelnemers en onder deelnemers die behoren tot de specifieke doelgroep van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis, namelijk alleenwonende ouderen (65 jaar en ouder) met een of meer beperkingen. Tevens is specifiek gekeken naar de uitkomsten bij deelnemers aan projecten voor ouderen met een migratieachtergrond en deelnemers aan projecten voor ouderen in krimpgebieden. Deze resultaten staan beschreven in hoofdstuk 4. In de tweede plaats gaat het in deel B van de programmaevaluatie om het vaststellen of de afzonderlijke programmadoelstellingen zijn behaald en welke factoren hierop van invloed zijn geweest. Deze resultaten staan beschreven in hoofdstuk 5.

2.2.2.1 Uitkomsten bij deelnemers aan projecten

De eerste vraag hierbij is of de activiteiten binnen het programma ertoe hebben bijgedragen dat ouderen langer zelfstandig kunnen blijven wonen met behoud van kwaliteit van leven (evaluatievraag 7). Om deze vraag te kunnen beantwoorden, hebben we aangenomen dat mensen die meer bewegen en/of meer participeren in sociale activiteiten een grotere kans hebben om langer zelfstandig te kunnen blijven wonen zonder verlies van kwaliteit van leven.

Meer bewegen
Bijna een kwart (23%) van de deelnemers aan projecten die vanuit het Meer Veerkracht, Langer Thuis programma subsidie ontvingen geeft na deelname aan meer te bewegen in vergelijking tot zes maanden daarvoor. Van de projecten die specifiek gericht waren op bewegen gaf 44 procent van de deelnemers aan meer te zijn gaan bewegen (zie ook §4.3.2). Van de primaire doelgroep van het MVLT-programma geeft nog een iets groter deel aan meer te zijn gaan bewegen. Dit is in alle drie de bovenstaande gevallen significant vaker dan bij mensen die niet aan de projecten hebben deelgenomen, ook bij mensen met functieproblemen. Desondanks is de frequentie van bewegen onder de deelnemers vrij laag: een of enkele keren per maand, maar niet elke week (zie ook §4.4.2). Ook van de deelnemers aan projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een

migratieachtergrond zegt een flink deel (41%) meer te zijn gaan bewegen, maar desondanks sport of beweegt deze groep als geheel nog wat minder dan de deelnemers aan de andere projecten (zie ook §4.5.2). De deelnemers aan projecten in de krimpgebieden verschilden niet van de deelnemers van andere projecten die binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis subsidie ontvingen (zie ook §4.6.2).

Meer initiatief, meedoen gelijk
Deelnemers aan de projecten zijn op sociaal gebied niet actiever dan mensen die niet aan de projecten hebben meegedaan. Wél nemen ze gemiddeld genomen vaker initiatief in de eigen buurt, wijk of woonplaats om nieuwe mensen te leren kennen of samen iets te doen dan vergelijkbare personen uit referentiegroepen. Of het nemen van initiatief wel of niet geleid heeft tot meer sociale activiteit, kunnen we niet precies nagaan. Het is namelijk mogelijk dat de deelnemers aan de projecten voor hun deelname minder actief waren en als gevolg van hun deelname vergelijkbaar actief zijn geworden, maar dat kunnen we niet nagaan. Het gebruik van internet voor sociale doeleinden is zowel onder de deelnemers als binnen referentiegroepen zeer gering. Opvallend is dat er geen verschil is tussen deelnemers aan projecten specifiek gericht op meedoen en deelnemers aan beweegprojecten (zie ook §4.3.2). Bij de primaire doelgroep vinden we dezelfde resultaten (zie ook §4.4.2). Ook zien we vergelijkbare resultaten bij de deelnemers aan projecten specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond (zie ook §4.5.2) en projecten in krimpgebieden (zie ook §4.6.2).

Kwaliteit van leven bij primaire doelroep lager
Wat de kwaliteit van leven betreft, is ruim 80 procent van de deelnemers aan de MVLT-projecten tevreden met het eigen leven en ook tevreden over het eigen dagelijks functioneren. Dit is vergelijkbaar met percentages gevonden bij referentiegroepen (zie ook §4.3.2). We zien vergelijkbare resultaten bij de deelnemers aan projecten specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond (zie ook §4.5.2) en projecten in krimpgebieden (zie ook §4.6.2). Bij de primaire doelgroep van MVLT is de tevredenheid met het eigen leven iets minder groot (73%) (zie ook §4.4.2). Mogelijk heeft dit te maken met het ervaren van eenzaamheid. Van de primaire doelgroep, die dus geheel bestaat uit alleenwonende kwetsbare ouderen, is driekwart enigszins of sterk eenzaam; van de totale groep deelnemers is dat ongeveer de helft, wat vergelijkbaar is met eenzaamheid onder referentiegroepen.
Uit dit onderzoek komen met name deelnemers met mentale gezondheidsklachten, zoals angst en depressiviteit, als kwetsbare groep naar voren. Zij functioneren minder goed in het dagelijks leven, voelen zich vaker eenzaam en zijn minder in staat te leven zoals ze zouden willen.

Verband tussen bewegen en meedoen en de kwaliteit van leven
Ook is in de programmaevaluatie nagegaan op welke wijze bewegen en meedoen elkaar beïnvloeden (evaluatievraag 8). Er bestaat een verband tussen bewegen en meedoen, maar het is niet sterk. We kunnen ook niet vaststellen of dit betekent dat bewegen en meedoen elkaar versterken. Meer gaan bewegen resulteert wel vaker in een positievere beleving van het eigen functioneren. Mensen die vaker bewegen zijn vaker tevreden met het eigen leven. Dat geldt ook voor mensen die vaker meedoen aan sociale activiteiten. Zij voelen zich gemiddeld genomen ook wat minder eenzaam. Dit geldt zowel voor de totale groep deelnemers (zie ook §4.3.2) als voor deelnemers uit de primaire doelgroep (zie ook §4.4.2).

2.2.2.2 Behalen programmadoelstellingen
Evaluatievraag 9 bestaat uit twee delen. Een deel gaat in op het aantal ouderen dat met het programma bereikt is. Het tweede deel gaat in op de hoofddoelstelling en de specifieke doelstellingen voor meedoen en bewegen.

Totaal aantal ouderen bereikt
Het programma heeft naar schatting ongeveer 37.000 ouderen bereikt. Dit is boven de beoogde 33.000. Kanttekening hierbij is dat naar verwachting een deel van de ouderen niet binnen de primaire doelgroep valt. Op basis van degenen die de vragenlijst voor deelnemers invulden, schatten we in dat in ieder geval 40 procent van de 37.000 bereikte ouderen tot de primaire doelgroep behoorde (zie ook (zie ook §5.3.2).

Hoofddoelstelling volgens betrokkenen grotendeels behaald
De hoofddoelstelling van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is *eraan bijdragen* dat alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare situatie bevinden zo vitaal mogelijk zo zelfstandig mogelijk kunnen wonen. Gemiddeld dragen de projecten volgens projectleiders met ongeveer een 8 bij aan de doelstelling (zie ook §5.3.3.1). Als we naar de subdoelstellingen op het gebied van meedoen en bewegen kijken, en naar het aantal ouderen dat met het programma bereikt is, kunnen we op basis van de mening van betrokkenen (projectleiders, programmabureau van FNO) concluderen dat de doelstelling bereikt lijkt te zijn. Met name op het gebied van meedoen lijkt volgens het programmabureau en de -commissie, mede door het programma, een landelijke beweging op gang gekomen (zie ook §5.3.3).

Techniekdoelstellingen niet behaald
Op het gebied van bewegen zijn de eerste twee doelstellingen gericht op het 'ontwikkelen en testen van nieuwe diensten, interventies en/of programma's' en 'verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's' door de beweegprojecten wel behaald (zie ook §5.3.3.2). De derde doelstelling, gericht op het 'bevorderen van het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit' is volgens betrokkenen niet gehaald, ook niet door de technologieprojecten. Ook bij de meedoenprojecten is de derde doelstelling, gericht op het bevorderen van het gebruik van technische hulpmiddelen, volgens betrokkenen maar beperkt behaald door de technologieprojecten (zie ook §5.3.3.2).

Evaluatievraag 10 gaat in op de factoren die hebben bijgedragen of afbreuk hebben gedaan aan het behalen van de programmadoelen.

Positieve factoren
Factoren die volgens betrokkenen positief van invloed zijn geweest op het behalen van de programmadoelstellingen liggen in de eerste plaats bij FNO en de opbouw van het programma (programmatisch werken). De invloed van het programmabureau met alle verbindende en ondersteunende activiteiten is volgens betrokkenen groot. Daarnaast is de rol van de programmacommissie naar verwachting positief van invloed geweest, door het adviseren over de voorwaarden, over de selectie van projecten, projectleiders en het programmabureau. Ook deze programmaevaluatie lijkt volgens het programmabureau een positieve invloed te hebben gehad op het behalen van de programmadoelstellingen, doordat het naar hun verwachting het gevoel versterkt heeft dat FNO het programma echt samen met projectleiders uitvoert.
Bij de opbouw van het programma zijn door zowel leden van de programmacommissie als het programmabureau wel wat kanttekeningen geplaatst. Het programma was breed opgezet, in zes subsidieoproepen en met het subsidiëren van een veelvoud aan (kleinere) projecten. De verwachting van leden van de programmacommissie is dat de kwaliteit van de projecten gemiddeld nog hoger zou kunnen zijn, als het programma wat gerichter was geweest, de doorlooptijd van projecten langer was en het aantal gesubsidieerde projecten kleiner.
In de tweede plaats heeft landelijk gezien de recente politieke en maatschappelijke aandacht voor het welzijn van ouderen een positieve invloed op het behalen van de programmadoelstellingen op het gebied van meedoen. (zie ook §5.4)

Negatieve factoren
Negatief van invloed op het behalen van de doelstellingen die samenhangen met techniek (doelstellingen 2c en 3c) is volgens betrokkenen aan de ene kant dat de huidige generatie ouderen nog weinig behoefte heeft aan technologische oplossingen. Aan de andere kant, heeft het er volgens hen ook mee te maken dat de ontwikkelprojecten een veel langere doorlooptijd en ander proces kennen dan de andere projecten. Dit is volgens het programmabureau door projectleiders en FNO niet goed ingeschat.
Negatief van invloed op het behalen van programmadoelstelling 2b (verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's) is volgens betrokkenen, dat deze programma's niet aangepast mogen worden aan de lokale context. Daarnaast zijn ze duur en is de communicatie rondom de interventies niet aansprekend voor de doelgroep (zie ook §5.4).

2.2.3 Mogelijk toekomstig gebruik van activiteiten in Nederland (deel C)

In deel C van de programmaevaluatie wordt een inschatting gemaakt van het mogelijk toekomstig gebruik van activiteiten die binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis ontwikkeld zijn (evaluatievraag 13). In de eerste plaats beantwoorden we hiervoor twee vragen die te maken hebben met borging (evaluatievraag 11) en met opschaling (evaluatievraag 12). Vervolgens maken we een inschatting van de behoefte aan de activiteiten bij ouderen uit de doelgroep in Nederland. De resultaten en onderbouwing hiervan staan in meer detail beschreven in hoofdstuk 6.

In de eerste plaats zijn er factoren geïdentificeerd die volgens betrokkenen invloed hebben op de borging van projecten na de projectperiode (evaluatievraag 11).

2.2.3.1 Borging

Enthousiasme initiatiefnemers
Het borgen van projecten kost volgens projectleiders en het programmabureau veel tijd (geld) en enthousiasme van professionals. Een belemmerende factor bij het borgen van projecten die gesubsidieerd zijn binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis, is volgens betrokkenen dat borgingsactiviteiten niet begroot zijn. Succesvolle borging zonder aanvullende financiering, hangt daarom vaak samen met het enthousiasme van de initiatiefnemers. Ook draagvlak binnen de eigen organisatie en het kunnen inzetten van reeds aanwezige faciliteiten en/of personen zijn volgens projectleiders daarom positief van invloed op de borging (zie ook §6.3.1.1).

Vervolgfinanciering meestal nodig
Volgens projectleiders worden voor succesvolle borging de ontwikkelde activiteiten idealiter overgedragen aan andere organisaties of aan ouderen zelf. Er is volgens betrokkenen voor borging van een activiteit meestal vervolgfinanciering nodig. Ook als activiteiten aan ouderen worden overgedragen is een formele rol voor professionals volgens zowel projectleiders als het programmabureau in de meeste gevallen onmisbaar (zie ook §6.3.1.1).

Belemmeringen bij gemeenten en zorgverzekeraars
Voor vervolgfinanciering is het Wmo-budget van gemeenten volgens betrokkenen geschikt. Een belemmerende factor is volgens hen, dat veel gemeenten geld tekort hebben voor de uitvoering van de Wmo. De concurrentie tussen aanbiedende partijen die er mede daardoor vaak binnen gemeenten bestaat, werkt belemmerend voor de borging. Ook belemmerend werken de 'schotten' binnen gemeenten. Zorgverzekeraars lijken volgens betrokkenen de aangewezen partij voor vervolgfinanciering van bewezen effectieve interventies op het gebied van bewegen en valpreventie. Dit blijkt echter extreem moeilijk (zie ook §6.3.1.1).

Borging ingeschat op 50-65%
De kans op borging van de activiteiten die binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis zijn opgezet, wordt door projectleiders ingeschat op 65% procent het komende jaar. Het programmabureau schat dit in op ca. 50% van de vernieuwingsprojecten. Deze vormen ruim 50% van het totale aantal gefinancierde projecten. Op de daadwerkelijke borging hebben we geen zicht, dit vereist vervolgonderzoek (zie ook §6.3.1.3).

2.2.3.2 Opschaling
In de tweede plaats zijn er factoren geïdentificeerd die invloed hebben op de opschaling van projecten na de projectperiode (evaluatievraag 12).

Bevlogenheid aanjagers
Factoren die volgens het programmabureau en projectleiders van invloed zijn op de opschaling zijn in de eerste plaats, evenals bij borging, de bevlogenheid en de betrokkenheid van de aanjagers. Daarnaast zijn belangrijke voorwaarden volgens projectleiders het hebben c.q. het vinden van draagvlak binnen andere gemeenten, ambassadeurs en professionals en voldoende financiële middelen voor onder andere professionele ondersteuning, huisvesting en promotie (zie ook §6.3.2.1).

Opschaling ingeschat op meer dan 40%
Het opschalen van projecten is volgens het programmabureau en projectleiders moeilijk. Toch acht meer dan 40% van de projectleiders van de verspreidingsprojecten de kans (heel) groot dat het hen lukt om hun project komend jaar op te schalen. Op de daadwerkelijke opschaling hebben we geen zicht. Ook hier zal vervolgonderzoek inzicht kunnen bieden in hoeverre dit daadwerkelijk gelukt is (zie ook §6.3.2.3).

2.2.3.3 Behoefte aan activiteiten bij ouderen in Nederland
Om een inschatting te kunnen maken van de totale doelgroep die in Nederland naar verwachting in de toekomst zal worden bereikt door activiteiten uit het programma (evaluatievraag 13), hebben we een inschatting gemaakt van de behoefte aan de activiteiten bij ouderen uit de doelgroep in Nederland.

Welk deel van de totale doelgroep in Nederland er naar verwachting in de toekomst kan worden bereikt door activiteiten uit het programma, is mede afhankelijk van de behoefte aan de specifieke activiteiten binnen deze doelgroep. De primaire doelgroep van Meer Veerkracht, Langer Thuis binnen Nederland bestaat naar schatting op basis van gegevens van het CBS en het Nivel uit 2017 uit circa 750.000 personen (zie ook Bijlage E.8). Er zijn in Nederland bijna 120.000 alleenwonende ouderen die zich in een kwetsbare positie bevinden en hebben aangegeven vaker samen met andere mensen iets in georganiseerd verband te willen doen. Daarnaast zijn er waarschijnlijk zo'n 100.000 alleenwonende kwetsbare ouderen die vaker iets samen zouden willen doen met andere mensen die ook gezondheidsproblemen hebben (zie §6.4.4 voor een toelichting van deze aantallen).

2.2.3.4 Mogelijk toekomstig bereik Meer Veerkracht, Langer Thuis
Op basis van het aantal bereikte ouderen binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis en de verwachte borging en opschaling, kunnen naar schatting komend jaar circa 12.000 (nieuwe) ouderen door ontwikkelde activiteiten bereikt worden. Gezien de behoeften van de doelgroep in Nederland aan dit type activiteiten, zou dit mogelijk moeten zijn. Dit is echter wel afhankelijk van de daadwerkelijke borging en opschaling van projecten en de mate waarin projecten de primaire doelgroep ook echt weten te bereiken (zie ook §6.4.5).

Voor een betere inschatting zouden we de daadwerkelijke borging en opschaling van projecten een jaar na afronding moeten weten en het aantal door hen bereikte ouderen uit de primaire doelgroep.

Daarbij zou dan ook onderscheid gemaakt moeten worden tussen het type projecten (bewegen en meedoen) en het soort activiteiten dat zij aanbieden. Beweegactiviteiten lijken de meeste impact te kunnen hebben op de situatie van alleenstaande ouderen met een beperking. Op dit moment lijkt het politieke klimaat voor meedoen-activiteiten echter groter dan voor beweegprojecten.

2.3 Aanbevelingen

Op basis van de programmaevaluatie doen we de volgende aanbevelingen voor FNO, de uitvoerders van projecten en activiteiten voor ouderen, gemeenten, rijksoverheid en beleidsmakers.

Aanbevelingen op beleidsniveau

Programmatisch werken
Zet de programmatische aanpak van subsidieprogramma's voort. Deze aanpak lijkt een van de succesfactoren van het subsidieprogramma Meer Veerkracht, Langer Thuis. Met name de rol van het programmabureau bij het ondersteunen en verbinden van projecten is daarbij belangrijk.

Om de kwaliteit en impact van gesubsidieerde projecten verder te verhogen, zou een toekomstig programma minder breed moeten zijn; grotere projecten moeten kunnen financieren, die een langere doorlooptijd hebben.

Activiteiten voor ouderen
Werk nog meer samen met andere organisaties, de landelijke overheid en gemeenten om een structurele basis te leggen voor sociale en beweegactiviteiten voor ouderen die zich in een kwetsbare positie bevinden.

Stimuleer de ontwikkeling van beweegactiviteiten voor ouderen. Ouderen hebben behoefte aan beweegactiviteiten in georganiseerd verband en deze beweegactiviteiten lijken ook de meeste meerwaarde te hebben voor kwaliteit van leven.

Heb aandacht voor alleenstaande ouderen (65+) met mentale gezondheidsproblemen. Zij lijken het meest kwetsbaar.

Stimuleer ontschotting binnen gemeenten en stimuleer samenwerking tussen lokale aanbieders op het gebied van zorg- en welzijn.

Verder onderzoek
Inventariseer landelijk en regionaal aan welke activiteiten ouderen daadwerkelijk behoefte hebben, om daarmee het toekomstige gebruik van activiteiten te kunnen vergroten. Maak daarbij onderscheid tussen wat ouderen in verschillende regio's of met een verschillende achtergrond of mate van kwetsbaarheid wel of niet willen en hoe zij denken dat dat kan worden gerealiseerd.
Verricht verder onderzoek naar de meerwaarde van diverse activiteiten voor ouderen op hun kwaliteit van leven en naar de impact op het langer zelfstandig thuis kunnen blijven wonen.

Onderzoek de daadwerkelijke omvang van borging en opschaling van projecten en activiteiten voor ouderen en naar de factoren die hier daadwerkelijk op van invloed zijn.

Aanbevelingen op uitvoeringsniveau

Betrek ouderen veelvuldig bij de opzet en uitvoering van projecten en de activiteiten. Zeker voor de werving van deelnemers voor de activiteit(en) is de inzet van ouderen zelf essentieel.

Professionals (betaalde krachten) hebben een centrale rol in projecten voor ouderen. Ook wanneer activiteiten grotendeels door vrijwilligers en/of ouderen zelf worden opgezet, blijven zij nodig. Er moet financiële zekerheid zijn om projectleiding, ondersteuning en continuïteit van de projecten door betaalde krachten te laten doen.

Zorg voor draagvlak binnen de eigen organisatie, bij andere (lokale) organisaties, bestaande groepen en gemeenten om activiteiten te borgen en/of op te schalen. Draagvlak bij gemeenten is vaak ook een voorwaarde voor het verkrijgen van de benodigde financiële middelen.

Denk bij de organisatie van activiteiten aan de volgende punten:

- Organiseer een laagdrempelige activiteit, waarbij gezelligheid voorop staat en ouderen hun verhaal kwijt kunnen.
- Stem activiteiten af op de achtergrond, het niveau en de talenten van deelnemers.
- Zorg voor een vast aanspreekpunt voor deelnemers.
- Geef ouderen de ruimte om zelf te bepalen of ze wel of niet meedoen, waarbij afmelding niet verplicht is.
- Zorg voor een toegankelijke en bekende locatie.
- Zorg voor een goede en veilige sfeer.
- Organiseer waar nodig vervoer.

3 Verdieping deel A: Activiteiten, resultaten en beïnvloedende factoren

Belangrijkste bevindingen

- De subsidierondes en inspiratiebijeenkomsten van FNO zijn volgens deelnemers positief van invloed geweest op het aanjagen en tot projectniveau opheffen van innovatieve ideeën.
- Het is volgens projectleiders goed gelukt om ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van projecten, met name bij de ontwikkeling en uitvoering van de activiteiten voor ouderen.
- Ouderen zijn veelvuldig betrokken bij de programmaevaluatie en de bijeenkomsten die FNO tijdens de looptijd van Meer Veerkracht, Langer Thuis georganiseerd heeft.
- Succesvolle strategieën voor het betrekken van ouderen bij de opzet en uitvoering van projecten gaan uit van: de ouderen zelf; flexibiliteit; laagdrempeligheid en gezelligheid; bestaande en informele netwerken; bereikbaarheid.
- Het betrekken van ouderen heeft volgens projectleiders een zeer sterke positieve invloed op de werving van deelnemers voor het project. Het is volgens hen ook een belangrijke factor bij het bedenken van de activiteiten, de uitvoering van de activiteiten en de doelmatigheid van het project. Al is bij deze onderdelen de inzet van professionals nog belangrijker.
- De individuele doelen van gesubsidieerde projecten binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis zijn volgens projectleiders grotendeels behaald.
- De inzet van professionals is volgens projectleiders het meest van invloed op de doelmatigheid van de gefinancierde projecten binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis. Daarnaast zijn het hebben van draagvlak bij de eigen en bij andere organisaties en het inzetten van reeds aanwezige faciliteiten, personen en vrijwilligers volgens hen sterk van invloed.

In dit hoofdstuk beantwoorden we de evaluatievragen uit deel A van de programmaevaluatie. Het zijn de vragen die te maken hebben met de activiteiten die binnen het subsidieprogramma 'Meer Veerkracht, Langer Thuis' plaatsvinden. Dan gaat het enerzijds om de activiteiten binnen de 126 gefinancierde projecten, en anderzijds om de activiteiten vanuit FNO ter ondersteuning van projecten en het initiëren van kennisontwikkeling en -overdracht. Voorbeelden hiervan zijn de bijeenkomsten die FNO organiseerde voor projectleiders en vrijwilligers, workshops, bijvoorbeeld op het gebied van samenwerking met de gemeente, landelijke congressen, individuele ondersteuning en het uitgeven van nieuwsbrieven. De resultaten geven inzicht in de uitgevoerde activiteiten, de processen binnen en rondom deze activiteiten, de resultaten van projecten en de factoren die hierop van invloed waren.

3.1 Evaluatievragen en leeswijzer

In dit hoofdstuk worden de volgende evaluatievragen beantwoord:

1. Welke factoren zijn van invloed op het aanjagen en tot projectniveau opheffen van innovatieve ideeën?
2. In hoeverre is het gelukt ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van de projecten en activiteiten binnen het programma?
3. Zijn er succesvolle en minder succesvolle manieren te identificeren over hoe ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van projecten?

4. Wat is de invloed van het betrekken van ouderen bij de opzet en uitvoering van projecten op het resultaat?
5. In hoeverre zijn de, door uitvoerders bij aanvraag benoemde, individuele doelen van de projecten behaald?
6. Welke factoren zijn van invloed op de doelmatigheid van de gefinancierde activiteiten binnen het programma?

Deze vragen hebben, zoals gezegd, alle zes betrekking op de gesubsidieerde projectactiviteiten en activiteiten van het programmabureau van FNO. De evaluatievragen gaan niet direct in op welke activiteiten er ondernomen zijn en hoe deze tot stand gekomen zijn. Omdat het wel belangrijk voor de beantwoording van de evaluatievragen is om hiervan een beeld te hebben, besteden we hier in paragraaf 3.3 en 3.4 aandacht aan. In 3.3 geven we een beeld van de gesubsidieerde projecten binnen Meer Verkracht, Langer Thuis en van de activiteiten van het programmabureau van FNO. In 3.4 beschrijven we hoe de activiteiten voor ouderen in de gesubsidieerde projecten tot stand zijn gekomen. Daarna beschrijven we de resultaten van de gesubsidieerde activiteiten en de activiteiten van het programmabureau in 3.5. Vervolgens beschrijven we en in 3.6 de factoren die hierop van invloed zijn. Paragraaf 3.7 beschrijft de conclusies met de antwoorden op de evaluatievragen.

3.2 Gebruikte methoden

Er zijn diverse onderzoeksmethoden gebruikt om de informatie in dit hoofdstuk te verzamelen. In tabel 3.1 is per evaluatievraag aangegeven welke methoden gebruikt zijn om de zes evaluatievragen uit dit hoofdstuk te beantwoorden. Daarna volgt een beknopte beschrijving van de gebruikte methoden. Een uitgebreide beschrijving van de methoden is te vinden in bijlage E.

Tabel 3.1: Gebruikte methoden per evaluatievraag

Evaluatievraag	A Interviews projectleiders	B Interviews ouderen	C Site visits	D Vragenlijst projectlei-ders	E Focusgroep ouderen-participatie	F Evaluaties activiteiten FNO
1	✓			✓		✓
2	✓	✓	✓	✓	✓	
3	✓	✓	✓	✓	✓	
4	✓	✓	✓	✓	✓	
5				✓		
6	✓			✓		

Zoals te zien is in tabel 3.1 zijn zeven verschillende methoden gebruikt in dit hoofdstuk. Zes daarvan zijn gebruikt voor de directe beantwoording van de evaluatievragen. Dit zijn (A) interviews met projectleiders en vrijwilligers, (B) interviews met ouderen, (C) site visits aan projecten, (D) vragenlijst voor projectleiders, (E) een focusgroep over ouderenparticipatie, (F) eindrapportages van projecten voor FNO.

3.3 Uitgevoerde activiteiten binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis

3.3.1 Gefinancierde projecten

In totaal werden er 126 projecten gefinancierd binnen het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis. De projecten waren verspreid over 6 subsidierondes. Binnen subsidieronde 1 t/m 5 werden in totaal 98 projecten gesubsidieerd gericht op bewegen door ouderen (n=37) of op het meedoen van ouderen in de maatschappij (n=60). Een project richtte zich specifiek op het bevorderen van mobiliteit. In subsidieronde 6 werden nog 28 extra projecten gefinancierd, die zich specifiek richtten op ouderen met een migratieachtergrond (n=16) of op ouderen in krimpgebieden (n=12). Tabel 3.2 geeft een overzicht van de kenmerken van de gefinancierde projecten.

Tabel 3.2: Kenmerken gefinancierde projecten

	Ouderen algemeen			Ouderen migratieachtergrond		Ouderen krimpgebieden			Totaal
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	27	22	3	4	5	7	5	1	**74**
Bewegen	19	8	7	6	4	2	5	-	**51**
Mobiliteit	-	-	-	-	-	-	1	-	**1**
Totaal	46	30	10	10	9	9	11	1	**126**

In bijlage D staan verdere kenmerken van projecten weergegeven. Daarbij gaat het onder andere om kenmerken van de projectactiviteiten, de begeleiding, de deelnemers, de vrijwilligers, de professionals en de projectleiders zelf.

Om een beeld te geven van de typen projecten die gefinancierd werden, geven we in het kader op de volgende pagina een aantal voorbeelden van verschillende typen projecten. Een volledig overzicht van de 126 gesubsidieerde projecten is te vinden op de website van FNO: www.fnozorgvoorkansen.nl. De teksten zijn afkomstig van de projecten zelf.

Voorbeelden van verschillende typen projecten (Bron: FNO, 2017)

Ouderen algemeen
OEREND hart – Stichting Fit-ART (Lochem en Zutphen)
Alleenstaande ouderen (her)ontdekken hun talenten tijdens een creatief proces, met als eindresultaat vijf voorstellingen voor maar liefst 1500 mensen. Samenwerking met en ondersteuning door kunstprofessionals, vrijwilligers en jongeren zorgt voor uitwisseling en nieuwe contacten over grenzen en generaties heen. #meedoen #vernieuwen

Een praatje en een plaatje II – Stichting Het Danspaleis (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag/Leiden, Utrecht en regio Eindhoven, Den Bosch)
Ouderen meet betrekken en uit hun isolement halen door middel van muziek, dat doet stichting Het Danspaleis. Want ook al houd je van muziek, niet iedereen durft er zelf op uit te gaan. De vrijwilligers van Een Praatje en een Plaatje II gaan met een 'mobiele huiskamerdisco' langs bij ouderen thuis, waarna de drempel om naar Het Danspaleis te gaan lager is. Zo kunnen ouderen nog meer genieten van muziek en samenzijn. #meedoen #verspreiden

Fief worden en blijven – Stichting de Klup Twente (Almelo)
Met vernieuwende games brengen ouderen met een fysieke beperking hun conditie weer op peil. Ze worden daarbij begeleid door een fysiotherapeut en gamecoach. En na de fysieke inspanning zijn er informatieve bijeenkomsten, om de andere deelnemers echt te leren kennen. #bewegen #technologie

Ouderen met een migratie achtergrond
Health Care Atelier HCA – NOMB netwerk oudere migranten Brabant (vijf gemeenten in Noord-Brabant)
Samen met oudere alleenstaande migranten worden activiteiten georganiseerd, die erop gericht zijn sociale veerkracht en mobiliteit te versterken. Hierbij wordt de methode SPIL gebruikt: Senioren Plaatsen Zelf hun Informatie in Leerprocessen. Dit zorgt voor positieve gezondheidseffecten, zelfvertrouwen en minder eenzaamheid. #meedoen #vernieuwen

Ladyfit Fifty-Five – Ladyfit (Utrecht)
Vrouwensportvereniging 'Ladyfit' wil een plek creëren waar vrouwen met een migrantenachtergrond uit de Utrechtse wijk Kanaleneiland op een prettige manier kunnen deelnemen aan sportactiviteiten. Door middel van meer beweging en sociaal contact wil het project zowel lichamelijke als licht psychische klachten bij deze vrouwen verminderen. #bewegen #vernieuwen

Ouderen in krimpgebieden
Samen uit, samen genieten – Vier het leven in de krimpregio's – Stichting Vier het Leven (Noord-Nederland, Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen)
Een avondje naar het theater of een bezoekje aan een museum? Voor veel ouderen is dit niet meer vanzelfsprekend. Stichting Vier het Leven zorgt ervoor dat ouderen in krimpgebieden van Noord-Nederland, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg er toch lekker op uit kunnen door vrijwilligers in te schakelen die de ouderen ophalen en ook weer veilig naar huis brengen. #meedoen #verspreiden

Ouderen op weg naar contact – Zet (Brabant)
Vraag en aanbod op het gebied van vervoer in drie Brabantse krimpgemeenten worden bij elkaar gebracht door stichting Zet. Met behulp van de succesvolle methode "Mobiliteit en Eenzaamheid" helpen intermediairs ouderen beter gebruik te maken van bestaande vervoersmogelijkheden, waardoor zij (sociaal) actief kunnen blijven. #mobiliteit #verspreiden

3.3.2 Activiteiten FNO

Naast het subsidiëren van projecten op het gebied van meedoen en bewegen, initieerde FNO binnen het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis een aantal andere activiteiten. Tabel 3.3 geeft een overzicht van deze activiteiten.

Tabel 3.3: Activiteiten programmabureau FNO

In %	Activiteiten
Ondersteuning van projectaanvragers	- Inspiratie-bijeenkomsten: in 5 regio's in het land voor potentiële aanvragers voorafgaand aan de subsidierondes - Inspiratiedagen: Pitchsessies om een nieuw idee te pitchen voor een panel; in de middag een workshop 'pakkend je plan op papier'
Ondersteuning van projectleiders	- Projectleidersbijeenkomsten: per subsidieronde 2 maal per jaar. Het laatste jaar 'regionale bijeenkomsten' en een landelijke bijeenkomst - Workshopdag voor projectleiders met 3 verschillende workshops: vrijwilligers binden, ouderen bereiken, samenwerken met je gemeente - Leergang 'samenwerken met je gemeente' - Stimuleren/faciliteren dat projecten zich presenteren op congressen en symposia - Versturen nieuwsbrieven naar projectleiders met tips, trics en links naar ondersteunend materiaal van derden - Persoonlijke ondersteuning door de programmamedewerkers op projectniveau
Evenementen	- Vrijwilligersevenement - Bijdrage Congrestival 'Sociaal en Gezond' - Publieks-event ontbijtshow Up! - Landelijke conferentie Meer Veerkracht, Langer Thuis
Onderzoek	- Programma-evaluatie - Literatuuronderzoek naar het gebruik van Technologie - Deskresearch naar het 'Bereiken van Ouderen'
Overig	- Ronde tafel ter inventarisatie van de subsidieronde voor Migrantenouderen - Ronde tafel met deskundigen en veldpartijen over 'Buurtaanpassingen' - Ronde tafels bij een aantal projecten met als doel een 'businesscase' op te stellen voor borging van de projecten - Voorleggen projectvoorstellen voor technologieprojecten en projecten gericht op krimpgebieden voorafgaand aan adviesvorming door programmacommissie - Bijeenkomsten met ouderen, projectleiders en professionals voor de invulling van evenementen - Handboek Mobiel in de buurt

3.4 Hoe kwamen de activiteiten voor ouderen tot stand?

3.4.1 Totstandkoming activiteiten voor ouderen

In de volgende alinea's schetsen we een beeld van hoe de projectactiviteiten binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis tot stand kwamen. We gebruiken informatie vanuit de gehouden interviews en site visits uit de tweede ronde, waarin rekening is gehouden met de grote variatie tussen projecten. We besteden specifiek aandacht aan de verschillende projectfases en de rollen die professionals, vrijwilligers en samenwerkingspartners daarbij hadden. Speciale aandacht besteden we aan de rol van ouderen zelf. Dit doen we vanuit de vragenlijst projectleiders, maar voornamelijk vanuit de focusgroep 'best practices ouderenparticipatie'.

3.4.1.1 Totstandkoming projectidee

In de eerste plaats zijn het vaak bestaande stichtingen of netwerken, die al een idee hebben om een bestaande activiteit uit te breiden naar de doelgroep van thuiswonende ouderen. Het gaat dan bijvoorbeeld om uitbreiding van een activiteit die ze al intramuraal aan ouderen aanbieden, zoals theater, of naar uitbreiding van een sportactiviteit van jongeren naar ouderen met een migratieachtergrond. Op het moment dat de subsidieronde van FNO Meer Veerkracht, Langer Thuis uitkwam, hebben ze een mogelijkheid voor subsidiëring hiervan aangegrepen.

"FNO wilde heel graag een brede aanpak. Dat kwam overeen met het streven van het bestuur van de stichting om hun activiteiten ook breder in te zetten".

"De stichting bestaat al vijftien jaar en is opgezet door Marokkaanse jonge vrouwen. Eigenlijk voor zichzelf, omdat ze van sport hielden. Maar ze wilden ook iets gaan bieden voor hun moeders en hun tantes, en hun familieleden. Het is klein begonnen. En het is uiteindelijk uitgegroeid tot een behoorlijke vereniging."

Aan de andere kant zijn het professionals die alleen of met elkaar een behoefte bij ouderen gesignaleerd hebben en de mogelijkheid van subsidie aangrijpen om hier een nieuw project op te ontwikkelen. Een andere groep bestaat uit onderzoeksinstellingen die, eventueel samen met een praktijkorganisatie, een projectidee op de aanvraag ontwikkelen.

Projectideeën worden door professionals veelal samen met andere organisaties ontwikkeld en partijen als zorg- en welzijnsorganisaties worden daarbij al in dat stadium betrokken. In een enkel geval wordt de gemeente al bij het projectidee betrokken. Opvallend is, dat er bij de ontwikkeling van het projectidee de vrijwilliger niet veel genoemd wordt. Ook de ouderen worden niet veel betrokken bij de ontwikkeling van het projectidee. Hier gaan we hieronder uitgebreider op in.

Rol ouderen:
Zoals gezegd speelden ouderen bij het opzetten van het projectidee veelal geen grote rol. Uit de vragenlijst die ingevuld werd door projectleiders aan het eind van het project is dit nagevraagd. Van de 80 projectleiders antwoordt 60% dat ouderen deels zelf het projectidee bedacht hebben. Slechts in 6% van de projecten is het projectidee volledig bedacht door ouderen. 33% geeft aan dat ouderen het projectidee niet zelf bedacht hebben. Een projectleider wist het niet.

Uit de focusgroep 'best practices ouderenparticipatie' blijkt dat het belangrijk is voor de projectresultaten om ouderen te betrekken bij de ontwikkeling van het projectidee. In de focusgroep gaven ouderen en projectleiders van de vernieuwingsprojecten aan dat ze ouderen bij elkaar hebben gebracht om mee te denken over het projectidee. Dit deden ze bijvoorbeeld tijdens een gezamenlijk

diner of tijdens een koffiemoment, waarbij ouderen de gelegenheid kregen om ideeën aan te dragen en te bespreken. Ook werd gevraagd naar de behoeften van ouderen tijdens deze bijeenkomsten. Een project voor het bevorderen van een leefbaar dorpsmilieu vroeg bijvoorbeeld aan ouderen wat volgens hen nodig is om het fijn te hebben in de leefomgeving. Een ander project nodigde ouderen uit voor deelname aan een denktank, waarbij ze samen tot ideeën zijn gekomen voor invulling van het project.

Een projectleider van een vernieuwend project gaf expliciet aan dat het belangrijk is om voldoende ruimte te maken in de planning voor het betrekken van ouderen tijdens de totstandkoming van het projectidee. Een participatief project duurt volgens haar namelijk veel langer dan een project dat van tevoren al helemaal is uitgedacht.

> *''Begin zonder kant-en-klaar plan en laat ouderen meedenken, dit kost tijd.''*

3.4.1.2 Ontwikkeling activiteiten voor ouderen

Bij de ontwikkeling van activiteiten zien we vanuit de interviews en site visits drie patronen. In de eerste plaats zijn er voorbeelden waarin de projectgroep op lokaalniveau een denktank van ouderen en vrijwilligers opzet om de specifieke activiteiten te bedenken. Deze denktank gaat vervolgens zelf op pad om deelnemers te werven voor de activiteit. Dit gebeurt bijvoorbeeld veel in de verspreidingsprojecten.
In de tweede plaats begint de projectgroep met de activiteit die ze in het voorstel beschreven hebben en past deze samen met de deelnemende ouderen aan hun behoeften aan. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij projecten voor migrantenouderen, maar ook voor activiteiten voor ouderen in het algemeen.

> *"En we hebben ook gekeken naar: wat vindt iedereen interessant om klassikaal te doen? Ja, en daar ligt dan nu de focus pas echt op. Want nu heb je de groep, je hebt die binding, ze kennen elkaar ook, en dan kunnen ze ook wat open en eerlijk praten over waar ze bijvoorbeeld mee zitten. Anders komt het er niet uit, in groepsvorm".*

> *"Dat we met testgroepen zijn begonnen. Er was wel een groep van een man of acht, negen, tien, zoiets. Allemaal zestig, zeventig, tachtig plus. Die hebben allemaal verschillende games uitgeprobeerd en afgetest of goedgekeurd."*

In de derde plaats begint de projectgroep met de activiteit en houdt daarbij vast aan de vooraf opgezette structuur. Pas als er weinig ouderen willen deelnemen, gaan ze na hoe dit kan. Dit doen ze soms met en soms zonder ouderen.

Rol ouderen:
In de vragenlijst voor projectleiders gaven de projectleiders van vernieuwingsprojecten (n=47) aan of de activiteiten voor ouderen door ouderen zelf bedacht zijn. Volgens alle projectleiders is dit het geval.

Uit de focusgroep 'best practices ouderenparticipatie' met ouderen en projectleiders kwam naar voren dat ouderen ideeën voor activiteiten konden aandragen op zowel een laagdrempelige manier als op een meer georganiseerde wijze. Bij twee vernieuwingsprojecten kwamen ouderen zelf met ideeën voor een mogelijke nieuwe activiteit tijdens het drinken van een kopje koffie in de pauze. De betrokken oudere gaf bijvoorbeeld aan dat ouderen zelf met ideeën kwamen, zoals een uitstapje naar Duitsland of het bereiden en het gezamenlijk eten van hutspot in het buurthuis.

Een denktank werd als een meer georganiseerde wijze genoemd om ouderen te laten nadenken over nieuwe activiteiten binnen een project. Een projectleider gaf aan dat ouderen werden uitgenodigd om

over nieuwe activiteiten na te denken. Tijdens de focusgroep werd aangegeven dat het belangrijk is om duidelijk te zijn in het feit dat ouderen zelf met ideeën mogen komen. Een oudere gaf expliciet aan dat je ouderen moet enthousiasmeren om ze zelf te laten nadenken over nieuwe activiteiten en dat je ze gehoor moet geven.

3.4.1.3 Werving deelnemende ouderen

De werving van deelnemende ouderen voor de activiteiten wordt met een veelheid aan manieren aangepakt. Kanalen die projecten gebruiken voor het werven van ouderen zijn te onderscheiden in *organisaties* (o.a. gemeenten, ouderenbonden, bibliotheken, kerken en moskeeën, sportverenigingen en zorg- en welzijnsorganisaties), *individuele professionals* (o.a. sportcoaches, fysiotherapeuten, verpleegkundigen en huisartsen), *individuele vrijwilligers/ouderen ambassadeurs en individuele deelnemende ouderen*.
Als middelen wordt er gebruik gemaakt van *flyers*, *persoonlijke brieven*, berichten in *lokale en regionale kranten*, *televisieprogramma's* (omroep MAX), *YouTube filmpjes*. Daarnaast worden er *praatjes* gegeven bij bestaande bijeenkomsten voor ouderen of worden er *informatiebijeenkomsten* georganiseerd.
Meer individueel worden er *huis-aan-huis bezoeken* gebracht, wordt bij mensen *thuis aangebeld* of *verwijzen huisartsen of fysiotherapeuten* door naar een activiteit. Daarnaast nemen *ouderen mensen mee* of *vertellen enthousiast aan anderen* over de activiteit. Er wordt regelmatig een combinatie van wervingsactiviteiten ingezet:

> *"We hebben eerst geflyerd. Toen hebben we aangebeld bij allemaal huizen en gezegd van: heb je de flyer gezien? "Ja." Toen was het bijna zover dat dat ging beginnen. Toen hebben we weer aangebeld van: weet u nog dat… Dus zo intensief is dit."*

Rol ouderen:
In de vragenlijst voor projectleiders gaf 81% van de 80 projectleiders aan dat ze ouderen voor activiteiten hebben geworven via mond-tot-mond reclame door de ouderen zelf. We hebben projectleiders ook gevraagd of ze ouderen als ambassadeurs hebben ingezet voor de werving van deelnemers. 54% van de projectleiders geeft aan ouderen als ambassadeurs te hebben ingezet.

Uit de focusgroep kwam naar voren dat in een aantal projecten vrijwilligers een training of cursus aangeboden kregen. Hierin leerden ze hoe je het beste contact kunt maken met ouderen en op welke wijze je ouderen kunt overtuigen om deel te nemen aan de activiteit of zelf vrijwilliger te worden. In een ander project werden ambassadeurs aangesteld ter vertegenwoordiging van het project, waarin de ambassadeurs ouderen enthousiasmeren om mee te doen met de activiteit. Volgens de betrokken oudere bij het project verspreidt het project zich nu als een olievlek naar buiten, naar andere woningcomplexen met ouderen. Een andere oudere vertelde over haar rol in het werven van nieuwe vrijwilligers, waarbij ze samen met een andere vrijwilliger langs gaat bij verzorgingshuizen, verenigingen, ouderenbonden, plattelandsvrouwen en andere organisaties. De oudere gaf aan dat het belangrijk is om persoonlijk naar groepen toe te gaan voor de werving, omdat ze je dan pas echt leren kennen.

Alle deelnemers van de focusgroep gaven aan dat mond-tot-mond reclame de meest succesvolle manier van werven is, waarbij deelnemers zelf andere ouderen uitnodigen voor een activiteit of om vrijwilliger te worden. Ook namen sommige deelnemers andere ouderen mee naar een activiteit. Een van de projectleiders van de deelnemende projecten in de focusgroep gaf aan dat in de eerste fase van het project de ouderen geworven werden via een doorverwijzing van een huisarts of een specialist ouderengeneeskunde. Vervolgens werd mond-tot-mond reclame inderdaad de belangrijkste manier om te werven.

Een oudere betrokkene en een projectleider van een project gericht op krimpgebieden beschreven tijdens de focusgroep dat het erg moeilijk is om de echte eenzamen die thuis zitten te benaderen, daar hebben ze nog maar weinig contact mee. Dit project heeft een krant gemaakt ter promotie van het project en probeert zo de ouderen die thuis zitten te bereiken wat tot nu toe een groot succes blijkt te zijn. Bovendien noemt een projectleider de nieuwe privacywet ook als een probleem voor het werven van ouderen.

3.4.1.4 Uitvoering activiteiten voor ouderen

Bij de uitvoering van de activiteiten komen in de interviews en site visits een aantal elementen naar voren die volgens betrokkenen van belang zijn. In de eerste plaats is het voor de uitvoering van de activiteiten van belang hoe deelnemers bij de *locatie* komen. Vaak worden er locaties in de wijk gezocht, zodat de meeste mensen zelfstandig kunnen komen. Wanneer activiteiten meer regionaal georiënteerd zijn worden er vervoersoplossingen gezocht met vrijwilligers, andere deelnemers en professionals. Het volgende voorbeeld illustreert dit:

> *"Dus we hebben óf het busje hier van Welzijn ingeschakeld vanuit het project óf we hebben zelf de mensen opgehaald van huis, zodat ze er in elk geval zouden kunnen komen. Dus zo'n soort mechanisme is er: haal jij die op, haal jij die op, breng die…"*

Een ander belangrijk element is de *begeleiding* van de activiteiten zelf. Daarbij is er meestal een rol voor professionals, voor vrijwilligers en voor de deelnemende ouderen zelf. Opvallend is dat een aantal projecten heel duidelijk ervoor kiest om ouderen zelf zoveel mogelijk een rol te laten spelen bij de uitvoering van de activiteiten. Het idee hierachter is dat het positief werkt als ouderen het gevoel hebben zelf ook iets kunnen doen (wederkerigheid). Ook gaat een aantal projecten uit van het principe 'niet invullen voor een ander' (NIVEA).

> *"Dus wij vinden ook dat mensen het in eerste instantie zelf even moeten oplossen. ……dan denk ik van: nou, wat zou je zelf bedenken? Weet je? Dus dan laten we ze eerst even zwemmen en lukt het niet, dan gaan we wel een beetje iets organiseren, maar ja, dat is de creativiteit van de mens zelf natuurlijk hè?"*

Een ander aspect dat vaak terugkomt is de mogelijkheid om samen koffie/ of thee te drinken voorafgaand of na afloop van de activiteit.

Rol ouderen:
Volgens de 47 projectleiders van vernieuwingsprojecten, die de vragenlijst aan het eind van hun project hebben ingevuld, waren er bij alle projecten vitale ouderen bij de activiteiten aanwezig.

De deelnemers van de focusgroep 'best practices ouderenparticipatie' gaven allemaal aan dat ouderen zelf de activiteiten uitvoerden of organiseerden binnen de vijf projecten, het gaat hier zowel om oudere vrijwilligers en om deelnemers van de activiteiten. Verschillende voorbeelden werden hiervan genoemd tijdens de focusgroep. Een oudere beschreef haar rol in het project, waarbij ze met twee oudere vrijwilligers langsgaat bij groepen ouderen, waarin ze samen met elkaar herinneringen ophalen aan de hand van verschillende attributen uit het verleden. Daarnaast gaf een projectleider aan dat binnen hun project ouderen de activiteiten zelf uitvoerden, zoals het geven van een workshop, het voordragen van gedichten, het schrijven van een boek, of het houden van een talentenshow.

3.4.1.5 Totstandkoming borging en opschaling van activiteiten voor ouderen

In de vragenlijst hebben we de projectleiders van zowel de vernieuwings- als de verspreidingsprojecten gevraagd, wanneer ze gestart zijn met het maken van plannen voor de borging

van het project. Van de 79 projectleiders die deze vraag beantwoordden gaven de meesten aan gedurende het project hiermee begonnen te zijn (34%). 28 procent zegt al voor de aanvang van het schrijven van het voorstel hiermee bezig te zijn geweest. Slechts een projectleider geeft aan (nog) niet met de borging bezig te zijn.

Op de vraag of er binnen de organisatie waar het project plaatsvindt formeel afspraken zijn gemaakt over het verdere gebruik van activiteiten, antwoordt 67% dat dit het geval is. 27 procent geeft aan dat dit niet zo is. Zes procent weet het niet.

Ook is gevraagd naar de manieren van borging die zijn toegepast. Van de 76 organisaties die deze vraag hebben beantwoord, hebben de meesten het project zo opgezet dat het overdraagbaar is aan anderen (76%). Ook zegt 67 procent de gemeente actief betrokken te hebben bij het project. 52 procent heeft nieuwe subsidies aangevraagd. 33 procent heeft het project zo opgezet, dat het overdraagbaar is aan de deelnemende ouderen zelf.

Rol ouderen:
Uit de focusgroep 'best practices ouderenparticipatie' blijkt dat bij het verspreidingsproject en twee vernieuwingsprojecten ouderen actief betrokken zijn bij borging of opschaling van het project. Hierbij waren ouderen belangrijk voor de verbinding van het project met lokale partners of zelfs op grotere schaal. De betrokken oudere van het verspreidingsproject gaf aan dat vrijwilligers een platform hebben opgericht om ervoor te zorgen het project blijft voortbestaan in verschillende regio's. De projectleider van een vernieuwingsproject beschreef de rol van ouderen in het verbinden van het project aan lokale partijen of verenigingen zoals sportclubs, thuiszorgorganisaties en gemeente om meer draagvlak en bekendheid te creëren. De betrokken oudere van het vernieuwingsproject gericht op migranten gaf aan dat ouderen ook op zoek gaan naar mogelijkheden ter verspreiding van het project of dat ze zelf benaderd werden voor opschaling en financiering door lokale partijen zoals bibliotheken of de plaatselijke bioscoop.

3.5 Resultaten van de activiteiten

3.5.1 Resultaten projecten

3.5.1.1 Opbrengsten activiteiten voor ouderen

Aan de 80 projectleiders die aan het eind van hun project een vragenlijst hebben ingevuld is gevraagd wat deelname aan activiteiten binnen hun projecten heeft opgeleverd voor de deelnemende ouderen. 79 projectleiders beantwoordden deze vragen. Onderstaande tabellen laten zien wat hiervan volgens hen de opbrengsten waren op het gebied van meedoen (tabel 3.4) en op het gebied van bewegen (tabel 3.5), uitgesplitst naar aard van het project (meedoen, bewegen, mobiliteit) en type project (vernieuwen, verspreiden, techniek).

Tabel 3.4: Opbrengsten activiteiten voor ouderen op het gebied van meedoen

In %	Aard project	
Opbrengst	Bewegen (N=33)	Meedoen (N=45)
Activiteiten buitenshuis ondernemen	88% (n=29)	82% (n=37)
Sociale contacten hebben	94% (n=31)	96% (n=43)
Zich onderdeel voelen van een groep	70% (n=23)	69% (n=31)
Ingebed raken in de buurt	27% (n=9)	31% (n=14)
Zich veilig voelen in de buurt	15% (n=5)	24% (n=11)
Persoonlijke aandacht krijgen	67% (n=22)	75% (n=34)
Zich betekenisvol voelen*	33% (n=11)	73% (n=33)
Herinneringen aan vroeger ophalen*	21% (n=7)	51% (n=23)
Aan de familie kunnen vertellen wat iemand gedaan heeft*	39% (n=13)	58% (n=26)
Anders	9% (n=3)	15% (n=7)

*Chi-2, p≤.05

De meeste opbrengsten van de activiteiten liggen volgens projectleiders op het gebied van de volgende vlakken: *activiteiten buitenshuis ondernemen, sociale contacten hebben*, *zich onderdeel voelen van een groep* en *persoonlijke aandacht krijgen*. Hierin zijn er geen significante verschillen tussen de verschillende projecten van verschillende aard (bewegen, meedoen en mobiliteit). Er zijn wel verschillen tussen de opbrengsten van projecten als het gaat om de opbrengsten *zich betekenisvol voelen, herinneringen aan vroeger ophalen* en *aan de familie kunnen vertellen wat iemand gedaan heeft*. Meedoen-projecten hebben dit vaker als opbrengst dan projecten op het gebied van bewegen.

We hebben ook getoetst of er verschillen in opbrengsten zijn op het gebied van meedoen tussen de verschillende typen projecten (vernieuwen (n=39), verspreiden (n=33) en technologie(n=8)). Tussen de verspreidings- en vernieuwingsprojecten zien we weinig tot geen verschillen in de opbrengsten die projectleiders noemen. We zien wel verschillen met de technologieprojecten. De opbrengsten zijn hiervan significant lager dan die van de andere type projecten. De meeste opbrengsten hebben ze op het gebied van sociale contacten. Op dit gebied denkt 63 procent van de projectleiders dat hun technologieproject de ouderen iets oplevert. In vergelijking met de vernieuwings- en verspreidingsprojecten is dit echter aanzienlijk lager. Bij dit type projecten denkt 97 procent van de projectleiders namelijk dat het de ouderen iets oplevert.

Tabel 3.5: Opbrengsten activiteiten voor ouderen op het gebied van bewegen

In %	Aard project	
Opbrengst	Bewegen (N=33)	Meedoen (N=45)
Zich beter kunnen bewegen*	88% (n=29)	42% (n=19)
Minder achteruitgang in bewegen*	58% (n=19)	24% (n=11)
Minder angst voor bewegen*	73% (n=24)	33% (n=15)
Minder vallen*	52% (n=17)	24% (n=11)
Minder angst voor vallen*	55% (n=18)	20% (n=9)
Zich lekkerder voelen in het lichaam*	82% (n=27)	38% (n=17)
Anders*	12% (n=4)	38% (n=17)

*Chi-2, p≤.05

Op het gebied van bewegen zijn er zeer duidelijke verschillen tussen de projecten van verschillende aard. Volgens projectleiders leveren de meedoenprojecten wel iets op als het gaat om bewegen, met name *zich beter kunnen bewegen* en *zich lekkerder voelen in het lichaam*. De beweegprojecten leveren volgens projectleiders op alle terreinen van bewegen echter significant meer op. Met name op het gebied van *zich beter kunnen bewegen*, *minder angst voor bewegen* en *zich lekkerder voelen in het lichaam*. Op het gebied van *minder (angst) voor vallen* zegt ongeveer de helft van de projectleiders dat deelname aan activiteiten op deze gebieden iets oplevert.

Ook hier hebben we getoetst of er verschillen in opbrengsten zijn op het gebied van bewegen tussen de verschillende typen projecten (vernieuwen (n=39), verspreiden (n=33) en technologie(n=8)). Hier zien we geen significante verschillen tussen de verspreidings-, meedoen- en technologieprojecten.

3.5.1.2 Behalen individuele doelen van projecten

Er is aan projectleiders gevraagd of zij denken dat hun projectdoelstellingen behaald zijn (n=80). In de vragenlijst voor projectleiders geeft 50% van de projectleiders aan dat hun projectdoelstellingen volledig gehaald zijn. 45 procent geeft aan dat de projectdoelstellingen deels gehaald zijn. 5 procent geeft aan dat de doelstellingen niet behaald zijn.

We hebben getoetst of er verschillen zijn tussen het behalen van de projectdoelstellingen bij de verschillende aard (bewegen, meedoen en mobiliteit) en type (verspreiden, vernieuwen en technologie) van projecten. Hiertussen blijken geen significante verschillen te zijn (Chi-2, $p \leq .05$). Tabellen 3.6 en 3.7 geven een overzicht per aard en type project, dat de projectdoelstellingen volgens projectleiders heeft behaald.

Tabel 3.6: Behalen individuele projectdoelstellingen naar aard project

In %	Aard project	
Doelstellingen behaald?	Bewegen (N=34)	Meedoen (N=45)
Volledig	47% (n=16)	51% (n=23)
Deels	53% (n=18)	40% (n=18)
Nee	0% (n=0)	9% (n=4)

Tabel 3.7: Behalen individuele projectdoelstellingen naar type project

In %	Type project		
Doelstellingen behaald?	Vernieuwen (N=39)	Verspreiden (N=33)	Technologie(N=8)
Volledig	54% (n=21)	48% (n=16)	38% (n=3)
Deels	46% (n=18)	39% (n=13)	62% (n=5)
Nee	0% (n=0)	12% (n=4)	0% (n=0)

3.5.1.3 Producten individuele projecten

Van 80 projecten uit de eerste vijf subsidierondes is door FNO in kaart gebracht wat ze aan methodieken en producten hebben opgeleverd. In tabel 3.8 staan deze producten weergegeven.

Tabel 3.8: producten individuele projecten

Product	Aantal
adviesrapport	2
businessplan	3
onderzoeksrapport	7
handboek/handleiding/draaiboek	9
methodiekbeschrijving	5
casusbeschrijving	1
wetenschappelijk artikel	2
artikel vaktijdschrift/-website	7
website	6
app/product/oefenboek	7
(Youtube) film/video	14
glossy's	1
tentoonstelling	1
infographic/factsheet	3
(online) magazine/krant/nieusbrief	6
flyer/brochure	3
storyboard	1
train-de-trainer cursus/toolkit/vraagbaak	4

3.5.2 Resultaten activiteiten FNO

Zoals beschreven in 3.3.2 heeft het programmabureau van FNO gedurende het gehele programma diverse activiteiten ondernomen ter inspiratie en ondersteuning van projecten, projectleiders en ouderen. De resultaten hiervan zijn op verschillende manieren nagevraagd. In de eerste plaats heeft FNO zelf de resultaten nagevraagd na afloop van evenementen, door deelnemers evaluatieformulieren te laten invullen. Deze zijn door ons geanalyseerd. Daarnaast hebben we projectleiders tijdens de interviews en site visits gevraagd wat de ondersteuning van FNO hen heeft opgeleverd.

3.5.2.1 Evaluaties FNO

FNO heeft evaluatieformulieren laten invullen bij drie typen van hun ondersteunende activiteiten: bij (1) de ondersteuning van de projectaanvragers, (2) de ondersteuning van projectleiders, en (3) evenementen.

Ondersteuning van projectaanvragers voorafgaand aan de subsidierondes:

Regionale inspiratiebijeenkomsten voor potentiële aanvragers

Van de vijf inspiratiebijeenkomsten vulden in totaal 87 deelnemers een evaluatieformulier in. Op de vraag wat deelnemers van de bijeenkomst vonden, antwoordde 79% van de deelnemers dat ze deze ‘goed’ vonden. 17% vond de bijeenkomst zelfs ‘zeer goed’. 3% vond de bijeenkomst ‘in orde’. De redenen waarom deelnemers de bijeenkomsten nuttig vonden, zijn in te delen in vier hoofredenen: de bijeenkomsten waren (1) inspirerend en (2) hielpen bij het aanscherpen van het projectidee. Daarnaast gaven ze volgens deelnemers (3) een goed beeld van wat FNO met het programma beoogd en (4) bracht het hen in contact met mogelijke samenwerkingspartners.

Pitch en workshopdagen voor potentiële aanvragers
Er werden twee pitch- en workshopdagen voorafgaand aan subsidieronde 1 en subsidieronde 3 geëvalueerd. In totaal vulden 32 deelnemers een evaluatieformulier in. Deelnemers (n=19) aan de eerste pitch- en workshopdag werden gevraagd een cijfer voor de dag in zijn geheel te geven. Zij gaven gemiddeld een 8,2. Deelnemers die het evaluatieformulier van de workshopdag t.b.v. subsidieronde 3 invulden (n=15) werden gevraagd de dag te beoordelen in categorieën. 60 procent beoordeelde de dag als 'zeer goed' en 40 procent als "goed".

Ondersteuning van projectleiders tijdens de uitvoering van hun projecten:
Workshopdag voor projectleiders met 3 verschillende workshops: vrijwilligers binden, ouderen bereiken, samenwerken met je gemeente.
In totaal vulden 29 deelnemers een evaluatieformulier in. Op de vraag wat zij van de bijeenkomst vonden, gaf 76 procent aan deze als "goed" te beoordelen. 10 procent beoordeelde deze als "zeer goed" en 14 procent als "in orde".

Evenementen:
In 2018 organiseerde FNO een *Vrijwilligersdag* voor vrijwilligers die bij de gesubsidieerde projecten actief waren. 38 deelnemers vulden een evaluatieformulier in. Zij gaven gemiddeld een 8 aan de dag. Op de vraag of zij zich die dag in het zonnetje gezet voelden, gaf 82% aan dat dit het geval was. De overige deelnemers voelden zich "een beetje" in het zonnetje gezet.

Ook organiseerde FNO in 2018 een *publieksevent* in de vorm van de *Ontbijtshow Up*!
35 deelnemers vulden een evaluatieformulier in. Hen is ondermeer gevraagd wat voor hen het belangrijkste onderdeel van de dag was. 54 procent vond de talkshow het belangrijkste onderdeel van het evenement, 29 procent de informatiemarkt en 17 procent de gezelligheid. Geen enkele deelnemer vond het ontbijt het belangrijkst. 86 procent vond de talkshow "goed", 31 procent vond het "ruim voldoende" en 3 procent gaf het een onvoldoende.

Begin 2019 was er een slotbijeenkomst van het programma in de vorm van een *Landelijke conferentie* 48 deelnemers, onder wie 20 projectleiders, vulden een evaluatieformulier in. 69 procent denkt dat de conferentie heeft bijgedragen aan het creëren van mogelijkheden voor alleenstaande ouderen in Nederland om te bewegen en mee te doen. 27 procent geeft aan dat dit misschien het geval is. 2 procent weet het niet. Het antwoord van een andere persoon ontbreekt.

3.6 Beïnvloedende factoren

We zijn op verschillende wijzen op zoek gegaan naar de factoren die de resultaten van projecten beïnvloeden. Als basis hiervoor hebben het model van Fleuren e.a. (2014) gebruikt, dat de determinanten beschrijft die het succes van een innovatie in de zorg bepalen. Deze bevorderende en belemmerende factoren zijn in te delen in vier hoofdcategorieën, namelijk factoren die samenhangen met (1) de innovatie, (2) het profiel van de betrokkenen, (3) de organisatie, en (4) de sociaal politieke omgeving. Op basis van dit model zijn in de eerste plaats de topiclijsten voor de eerste ronde interviews en site visits met projecten samengesteld. Vervolgens zijn deze kwalitatief geanalyseerd, waarbij de vier hoofdcategorieën als uitgangspunt werden genomen. De factoren die uit de analyses naar voren kwamen hebben vervolgens de basis gevormd voor de vragenlijst voor projectleiders, waarin we zijn nagegaan in welke mate de factoren volgens de projectleiders van invloed waren. Verdere details van de gebruikte methoden zijn na te lezen in bijlage E. In paragraaf 3.6.1 staan in de eerste plaats de categorieën van factoren genoemd die van invloed zijn op de projectresultaten, zoals

deze volgen uit de eerste ronde interviews en site visits. In de daarop volgende paragrafen staat de mate van invloed weergegeven, zoals deze blijkt uit de vragenlijst voor projectleiders. Factoren die te maken hebben met de invloed van het betrekken van ouderen op de projectresultaten, zijn tevens geïnventariseerd in de focusgroep 'best practices ouderenparticipatie'. De factoren worden geïllustreerd met citaten uit de interviews en uit de focusgroep.

3.6.1 Factoren van invloed op resultaten van projecten

Uit de eerste ronde interviews (n=8) met professionals, vrijwilligers en ouderen en site visits (n=4) blijkt een groot aantal factoren, dat volgens de betrokkenen van invloed is op de projectresultaten.

In de eerste plaats zijn er factoren die te maken hebben met de *kenmerken van de innovatie*, in dit geval de kenmerken van de activiteit die binnen een project voor de ouderen wordt georganiseerd. We vonden vijf categorieën van factoren: (1) de vormgeving en organisatie van de activiteit, (2) de locatie en omgeving van de activiteit, (3) de kosten en betaalwijze, (4) het zelf (laten) verrichten van onderzoek naar de activiteit, en (5) de kenmerken en/of effecten van de activiteit.
Bij vormgeving en organisatie gaat het bijvoorbeeld over de mogelijkheid om koffie te drinken voorafgaand of na afloop van de activiteit. Bij de positieve kenmerken van de activiteit gaat het bijvoorbeeld over een veilig gevoel dat deelnemende ouderen bij een activiteit hebben.

In de tweede plaats zijn er kenmerken die te maken hebben met het profiel van de betrokkenen. Het gaat dan om de kenmerken van (1) deelnemende ouderen, (2) vrijwilligers, (3) professionals, en de (4) projectleider. Bij kenmerken van de deelnemers gaat het er bijvoorbeeld om of deelnemers van dezelfde leeftijd zijn of dezelfde achtergrond hebben. Bij kenmerken van de projectleider gaat het er bijvoorbeeld om of de projectleider bij aanvang al een netwerk in de omgeving van de activiteit heeft.

In de derde plaats zijn er beïnvloedende factoren die te maken hebben met de organisatie van de activiteit. Dit zijn de (1) visie en waarden, (2) aanleiding van het project/de activiteit, (3) de doelmatigheid van het project/de activiteit, (4) de financiering, (5) de werving en (6) de participatie van ouderen. Bij de achterliggende visie en waarden gaat het bijvoorbeeld om de visie, dat wederkerigheid positief van invloed is. Deelnemende ouderen worden dan zowel gevraagd waar zij behoefte aan hebben, als ook om wat zij zelf kunnen bieden. Factoren die te maken hebben met de werving van deelnemende ouderen en de participatie van ouderen zijn er veelvuldig. Dit hangt waarschijnlijk samen met het belang en in het geval van werving, de complexiteit van deze aspecten: werving van deelnemende de ouderen is veruit het lastigste onderdeel voor veel projecten en ouderenparticipatie lijkt belangrijk bij alle aspecten van een project.
De laatste categorie factoren hangt samen met de sociaal politieke omgeving waarin de activiteiten binnen de projecten plaats vinden. Het gaat dan om factoren die samenhangen met (1) de samenwerking binnen een project, (2) de samenwerking met externe organisaties, (3) de betrokkenheid van FNO, (4) de borging / toekomstige financiering van de activiteit, en (5) de opschaling van de activiteit. Bij de samenwerking met externe organisaties gaat het dan bijvoorbeeld om de samenwerking met zorg- en welzijnsorganisaties, ouderenbonden, bibliotheken of sportorganisaties. Maar ook om de samenwerking met gemeenten. De laatste twee typen factoren, die te maken hebben met borging en opschaling, worden besproken in hoofdstuk 6.

Een volledig overzicht van de categorieën van factoren staat in figuur 3.1 weergegeven.

Figuur 3.1: Categorieën van factoren die van invloed zijn op de resultaten van projecten

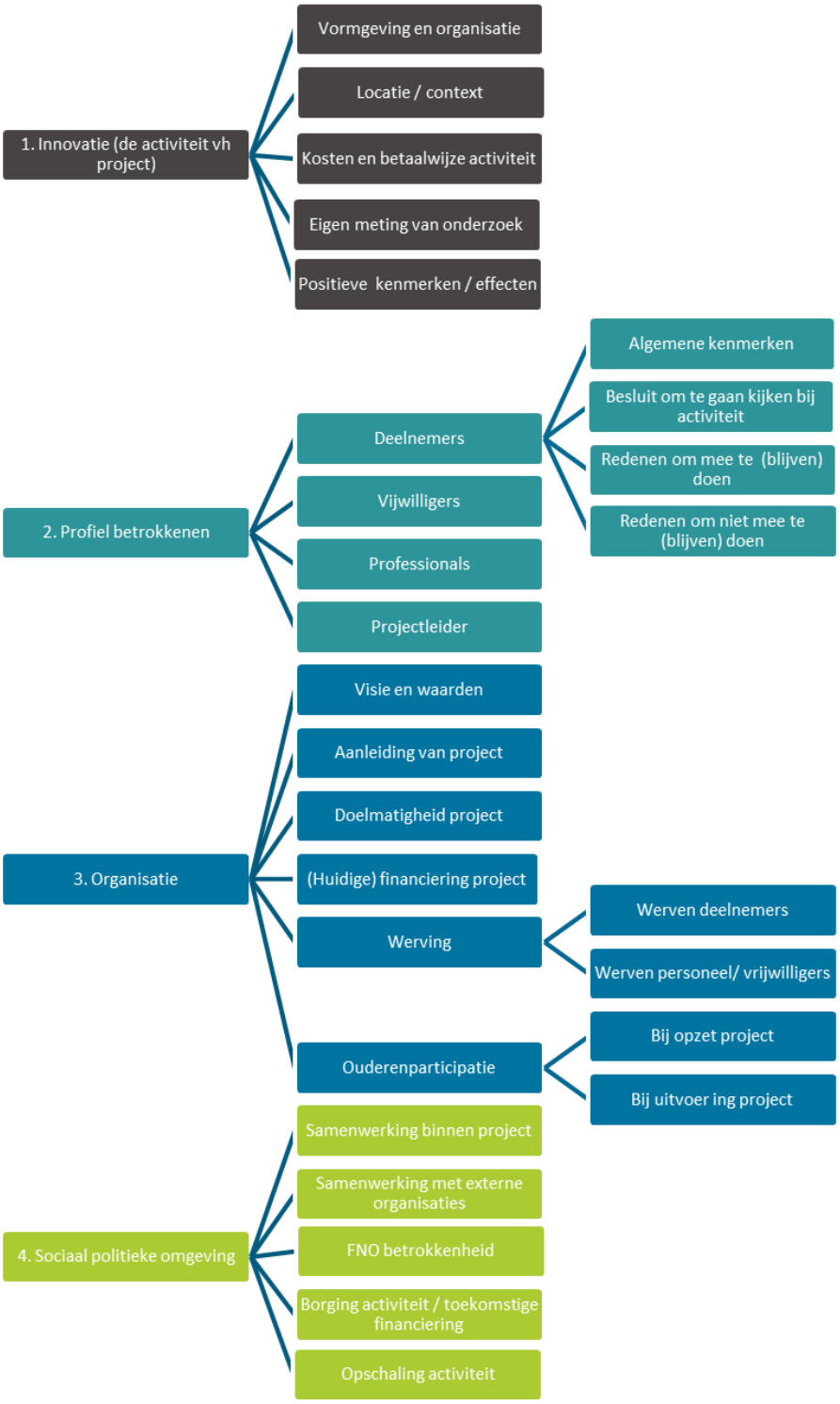

3.6.2 Invloed van organisatorische aspecten

De factoren die uit de analyse van de eerste ronde interviews en site visits kwamen (zie 3.6.1), hebben we in de vragenlijst voor projectleiders verwerkt. Zo hebben we kunnen nagaan welk percentage projectleiders een factor binnen hun eigen project van invloed vond op het slagen van de projectactiviteiten. De belangrijkste organisatorische factoren voor het slagen van een activiteit voor ouderen zijn volgens de projectleiders van de vernieuwingsprojecten (n=47): *het drinken van*

koffie/thee met elkaar, *het op de hoogte houden van deelnemers over de activiteit* en dat *deelnemers zelf kunnen bepalen of ze wel of niet meedoen*. Andere factoren, zoals het *deelnemen op vaste momenten* en *meedoen zonder aanmelding vooraf*, zijn volgens projectleiders iets minder belangrijk (zie tabel F1.1 in hoofdstuk 1 van Tabellenboek).

Aan projectleiders van de vernieuwingsprojecten (n=47) is ook gevraagd welke aspecten van de locatie waar de activiteit gehouden wordt belangrijk zijn. Het allerbelangrijkste is volgens hen dat de *afstand tussen huis en locatie kort is*. Dit vindt 77 procent van de projectleiders. Daarnaast vindt 70 procent het belangrijk dat de *sfeer* op de locatie er een is waarmee de deelnemers zich kunnen identificeren. Ook vindt meer dan de helft van de projectleiders het belangrijk, dat de *locatie bekend is* bij de deelnemers, dat de *locatie toegankelijk is voor minder validen* en dat de *benodigde materialen* (zoals sportmateriaal, stoelen en tafels) aanwezig zijn. *Voldoende parkeergelegenheid* en *afsluitbare ruimtes* zijn volgens projectleiders niet belangrijk. Vervoersproblemen werden volgens projectleiders meestal opgelost met vervoer door andere deelnemers (34%) of door vrijwilligers (26%). 19 procent van de projectleiders antwoordden dat er in het geval van vervoersproblemen gebruik gemaakt werd van regiovervoer.

Als het gaat om de invloed van de eigenbijdrage van de deelnemers voor de activiteiten, dan geven de meeste projectleiders aan dat deze de deelname van de ouderen bevorderd hebben (32%). 13 procent geeft aan dat het de deelname belemmerd heeft. 17% geeft aan dat de eigenbijdrage volgens hen geen invloed op deelname had. Anderen weten het niet (13%) of deze vraag was voor hun activiteit niet van toepassing (32%).

3.6.3 Invloed van de eigenschappen van activiteiten

Ook zijn we bij de projectleiders van de vernieuwingsprojecten (n=47) nagegaan wat de invloed van verschillende eigenschappen van activiteiten is op het slagen ervan. Het belangrijkste lijkt te zijn dat activiteiten zijn *afgestemd op de achtergrond van de deelnemers* en *aansluiten bij het niveau van de deelnemers*. Ook belangrijk is dat een activiteit *kleinschalig* en *herkenbaar* is. Opvallend is, dat projectleiders het als relatief minder belangrijk inschatten dat een activiteit door ouderen zelf bedacht is (zie tabel F1.2 in hoofdstuk 1 van Tabellenboek).

3.6.4 Invloed van de eigenschappen van de begeleiding en betrokkenen

We hebben projectleiders van de vernieuwingsprojecten (n=47) ook gevraagd naar de invloed van kenmerken van de begeleiding en andere betrokkenen bij de projectactiviteiten, die uit de analyse van de eerste ronde interviews en site visits kwamen. Veruit het meest van invloed is volgens projectleiders dat er een *vast aanspreekpunt is voor deelnemers.* Daarna volgen de *aanwezigheid van professional(s) bij een activiteit*, dat de begeleiding deelnemers een *veilig gevoel* geeft en de *aanwezigheid van vitale ouderen bij de activiteit*. Minder belangrijk is het dat *begeleiding dezelfde achtergrond, leeftijd of geslacht heeft* (zie tabel F1.3 in hoofdstuk 1 van Tabellenboek).

We hebben projectleiders van zowel de vernieuwings- als de verspreidingsprojecten (n=80) ook gevraagd wat redenen voor deelnemers waren om te stoppen met de activiteit. De meest genoemde redenen zijn de *weersomstandigheden* (66%) en *geen tijd hebben* (51%). Andere redenen zijn *ziekte of medische problemen* (38%), *niet bij de doelgroep willen horen* (33%), *zich niet willen vastleggen* (31%) en *dat de activiteit tegen viel* (29%). Dat er *geen klik* is met andere deelnemers wordt minder vaak genoemd als reden dat ouderen stoppen (18%).

3.6.5 Factoren van invloed op de werving van deelnemers

De projectleiders van zowel de vernieuwings- als verspreidingsprojecten (n=80) hebben in de vragenlijst voor projectleiders aangegeven hoe succesvol verschillende wervingsstrategieën waren, die in de eerste rond van interviews en site visits genoemd werden. De meest succesvolle ingezette strategie is die van *mond-tot-mond reclame door ouderen zelf*. Daarnaast zijn het *benaderen van ouderen via zorgverleners*, een *mededeling doen bij een andere activiteit voor ouderen* en het *inzetten van actieve ouderen als ambassadeurs* succesvolle toegepaste strategieën. Opvallend is verder dat het *verspreiden van flyers in de wijk* en het *plaatsen van een oproep in de wijkkrant* vaker als niet-succesvol worden genoemd. Ook *deur aan deur langs gaan bij ouderen* wordt niet vaak gedaan en als het gedaan wordt is het niet altijd succesvol. Dit laatste is opvallend, omdat uit de verschillende interviews en site visits dit juist wel een succesvolle strategie leek (zie tabel F1.4 in hoofdstuk 1 van Tabellenboek).

We hebben de projectleiders ook gevraagd hoe ze de werving over het algemeen vonden gaan. Van de projectleiders beantwoordden 79 deze vraag. Van hen vond 58 procent dat de werving moeizaam verliep. 42 procent vond de werving makkelijk verlopen. We hebben tevens nagevraagd wat de redenen waren waarom zij de werving van ouderen moeizaam of makkelijk vonden verlopen. De belangrijkste reden waarom de werving moeizaam verliep, was dat het *moeilijk is om in contact te komen met de meest kwetsbare ouderen*. 74 procent van de projectleiders bij wie de werving moeizaam verliep noemt dit als reden. 33 procent noemt de *samenwerking met andere organisaties* als reden. Projectleiders noemden veel minder vaak als reden dat *ouderen te kwetsbaar zijn om deel te nemen aan de activiteiten* (24%) of *dat er te weinig tijd was om te werven* (9%).

We hebben ook nagevraagd wat redenen waren waarom de werving makkelijk verliep. De meest genoemde reden hiervoor was dat er een goede samenwerking was met andere organisaties (73%). Daarna is een veel genoemde reden dat er een bestaand netwerk was (59%). Een stuk minder vaak werd als reden genoemd dat het wervingsmateriaal samen met ouderen ontwikkeld is (24%).

Succesfactoren
voor het werven van ouderen

- Werf ouderen via mond-tot-mond reclame door ouderen zelf, dit is het meest succesvol.
- Zet actieve en bevlogen ouderen in als ambassadeurs.
- Koester en gebruik het bestaande netwerk om ouderen te benaderen, zoals zorgverleners, verenigingen en al bestaande projecten en activiteiten.
- Zorg voor een goede samenwerking met verschillende organisaties, zodat je ouderen via deze netwerken kan bereiken.

3.6.6 Invloed van het betrekken van ouderen

Zoals beschreven bij 3.4, waar de totstandkoming van de projectactiviteiten wordt beschreven, zijn ouderen nauw betrokken bij verschillende onderdelen van de projecten. Over een aantal van deze onderdelen is aan projectleiders gevraagd wat de invloed hiervan op het projectresultaat volgens hen is.

Aan de projectleiders van vernieuwingsprojecten (n=47) is bijvoorbeeld gevraagd welke invloed het heeft als *ouderen zelf de activiteiten voor ouderen bedenken*. De meesten denken dat dit positief van invloed is geweest (51%). 21 procent denkt dat dit niet van invloed is geweest. Opvallend is dat 28 procent van mening is, dat het zelf laten bedenken van de activiteiten door ouderen negatief van invloed is geweest op het slagen ervan.

Wat betreft de *werving van ouderen voor de activiteiten*, geven de projectleiders van zowel vernieuwings- als verspreidingsprojecten aan dat dat ze vaak (81%) ouderen voor activiteiten hebben geworven via mond-tot-mond reclame door de ouderen zelf. Volgens 88% was dit (heel) succesvol. Meer dan de helft van de projecten 54% heeft ouderen ook ingezet als ambassadeurs voor de werving van deelnemers. Volgens 88% was dit (heel) succesvol.

Volgens de 47 projectleiders van vernieuwingsprojecten waren er bij al hun projecten vitale ouderen bij de activiteiten aanwezig. Dit was volgens 74 procent van hen positief van invloed op het slagen van de activiteiten.

Meest succesvolle manieren om ouderen te betrekken:
In de focusgroep 'best practices ouderenparticipatie' spraken we met de deelnemers over succesvolle manieren om ouderen te betrekken in de opzet en uitvoering van het project. Factoren zoals *gezelligheid* en *eenzelfde leeftijdsgroep* binnen een activiteit, en *laagdrempeligheid van een activiteit* werden genoemd als succesfactoren. Ouderen moeten hun *eigen verhaal* kunnen vertellen, waarbij projectleiders benadrukken dat vrijwilligers en professionals ouderen *persoonlijk moeten benaderen,* zodat ze op hun gemak worden gesteld. De betrokken oudere en projectleider van het verspreidingsproject gaven aan dat het belangrijk is dat de activiteit *aansluit bij de kennis en talenten* van de deelnemers en vrijwilligers. *'Zorg ervoor dat hun nieuwsgierigheid wordt gewekt'*. Ook moet de activiteit of het vrijwilligerswerk aansluiten bij de *motivatie* van ouderen, waarbij ze iets doen wat *zinvol* voor hen is.

Vrijblijvendheid van de activiteit werd door ouderen en projectleiders van drie projecten als belangrijk genoemd om te zorgen dat ouderen blijven deelnemen aan het project. Zo geef je ouderen de ruimte om zelf te beslissen of ze wel of niet kunnen aansluiten bij een activiteit. Hoewel *vrijblijvendheid* succesvol blijkt te zijn voor het betrekken van deelnemers aan de activiteit, blijkt dit niet als succesvol ervaren voor het betrekken van vrijwilligers bij de opzet en uitvoering van het project. Hiervoor werd de term *flexibiliteit* genoemd in plaats van *vrijblijvendheid.* Tijdens de focusgroep gaven twee deelnemers aan dat vrijwilligers niet op een *vrijblijvende* manier betrokken zijn, omdat je als vrijwilliger toch bepaalde verantwoordelijkheden hebt. Daarom is *flexibiliteit* passender voor het succesvol betrekken van vrijwilligers, waarbij de *communicatie* binnen het projectteam goed en duidelijk moet zijn. Laat vrijwilligers uitkomen voor hun mogelijkheden en maak duidelijke afspraken met vrijwilligers zodat iedereen weet wat van hen of haar verwacht wordt.

Twee projecten benadrukten het belang van het geven van ruimte voor een *eigen inbreng van ouderen* tijdens de opzet en uitvoering van activiteiten, waarbij het project moet *uitgaan van ouderen zelf en daarop laat meebewegen*. Eén van de ouderen had hierover een interessante opmerking, waarbij ze aangaf dat ze zelf niet meer zo nodig eigen ideeën wil in brengen of initiatief wil nemen voor het opzetten van een activiteit, dit kan namelijk verschillen tussen ouderen. Ze vindt het bijvoorbeeld fijn dat ze gewoon mee kan doen met een activiteit zonder het moeten nemen van veel initiatief.

Bovendien gaf een projectleider aan dat je het *bestaande en informele netwerk moet koesteren* waarin het project zich bevindt. Probeer niet het wiel opnieuw uit te vinden, maar kijk wat al aanwezig is in de

omgeving. Tenslotte werd de *aanwezigheid van vervoer* voor ouderen als een succes factor genoemd voor het betrekken van ouderen bij het project.

Succesfactoren
bij de organisatie van activiteiten

- Organiseer een laagdrempelige activiteit, waarbij gezelligheid voorop staat en ouderen hun verhaal kwijt kunnen.
- Stem activiteiten af op de achtergrond, het niveau en de talenten van deelnemers, waarbij ouderen gemotiveerd raken.
- Zorg voor een vast aanspreekpunt voor deelnemers, iemand die ook aanwezig is tijdens de activiteit.
- Geef ouderen de ruimte om zelf te bepalen of ze wel of niet meedoen, waarbij afmelding niet verplicht is bij afwezigheid.
- Zorg voor een toegankelijke en bekende locatie met beschikbaarheid van benodigde materialen.
- Organiseer waar nodig vervoer, zodat iedereen de mogelijkheid heeft om deel te nemen.
- Zorg ervoor dat de sfeer op de locatie er een is waarmee de deelnemers zich kunnen identificeren.

3.6.7 Invloed van de ondersteunende activiteiten van FNO

In de vragenlijst voor projectleiders is zowel aan de projectleiders van vernieuwings- als verspreidingsprojecten (n=80) gevraagd hoe de diverse ondersteunende activiteiten volgens hen van invloed zijn geweest op het behalen van hun projectdoelen. Het *deelnemen aan de projectleidersbijeenkomsten* wordt van alle ondersteunende activiteiten van FNO door projectleiders het vaakst genoemd als positief van invloed op het slagen van de projectactiviteiten. Het *deelnemen aan trainingen en workshops*, het *aanvragen van budgetneutrale verlenging* en het *schrijven van tussenrapportages en eindrapportages* wordt door ca. 50 procent van de projectleiders genoemd als een positief beïnvloedende factor. Het *lezen van het magazine en/of de nieuwsbrief van Meer Veerkracht, Langer Thuis* en *deelname aan de leergang 'Samenwerken met je gemeente'* hebben volgens projectleiders minder invloed. Al hangt dit laatste er ook mee samen dat maar een beperkt aantal projectleiders deel konden nemen (zie tabel F1.5 in hoofdstuk 1 van tabellenboek).

In de interviews met de drie leden van de programmacommissie geven zij alle drie aan dat alle activiteiten van het programmabureau bij elkaar (bijeenkomsten, individuele ondersteuning van projectleiders, informeren van de programmacommissie) de grootste bijdragen hebben geleverd aan het bereiken van de programmadoelen.

> *"Een van de factoren die bijdraagt aan het behalen van de programmadoelen is wel alles wat het bureau daaromheen doet. Aan de voorkant van het programma en ook tijdens. Ze*

hebben al die projectleidersbijeenkomsten. Ze weten exact wat er op al die plaatsen gebeurt. Dat vind ik echt heel knap."

Aspecten die de programmacommissieleden daarbij benoemen, die volgens hen belangrijk zijn bij de aanpak van het programmabureau zijn o.a. het in contact brengen van projectleiders onderling, het stimuleren en ondersteunen van de individuele projectleiders, het enthousiasme en de niet-beoordelende houding. Zowel aan het begin van het programma bij het maken van projectvoorstellen als tijdens het programma.

"Zij zijn ontzettend enthousiaste mensen en het was hen er niet om te doen om mensen erop af te rekenen, maar meer van, die projecten daar zien we wat in en die willen we ondersteuning bieden om ervoor te zorgen dat die projecten goed uit de verf komen"

"Het in contact brengen van de projectleiders onderling. Dat is gewoon verschrikkelijk belangrijk geweest."

"Het feit dat er contact was en dat je dus ook tussentijds met de mensen van FNO kon spreken. Ik denk dat dat heel belangrijk is geweest."

Het programmabureau heeft naast de ondersteuning van projecten ook de programmacommissie ondersteund, o.a. door te voorzien van achtergrondinformatie over organisaties die een project aanvroegen en hen te informeren over het verloop van projecten. Ook dit is volgens leden van de programmacommissie positief van invloed geweest.

"Wat wij als programmacommissie proberen in te schatten is, bijvoorbeeld, of achter een aanvraag een professionele organisatie staat. Ik moet zeggen, daar heeft het bureau een hele belangrijke functies in om ons daarvan over informatie te voorzien. En dat doen zij dus heel goed."

3.6.8 Factoren van invloed op de doelmatigheid van projecten

Een specifieke evaluatievraag (vraag 6) van de programmaevaluatie is, welke factoren van invloed zijn op de doelmatigheid van de gefinancierde activiteiten binnen het programma? In de vragenlijst voor projectleiders is hier ook naar gevraagd. Er is specifiek gevraagd naar factoren die uit de analyses van de eerste ronde interviews en site visits naar voren kwamen als van invloed zijnde.

Volgens projectleiders (n=80) zijn het *inzetten van professionals* en *het hebben van draagvlak binnen de eigen organisatie* de belangrijkste factoren die bijdragen aan de doelmatigheid van hun project. Daarnaast worden het *inzetten van reeds aanwezige faciliteiten en/of personen*, het *inzetten van vrijwilligers* en het *hebben van draagvlak bij andere organisaties* door meer dan de helft van de projectleiders als factoren genoemd die zeer sterk van invloed zijn. De *begeleiding door FNO* wordt over het algemeen als redelijk/matig van invloed zijnde factor genoemd, evenals *het project (tussentijds) laten evalueren* (zie tabel F1.6 in hoofdstuk 1 van Tabellenboek).

In de interviews in de tweede ronde zijn er verdiepende vragen gesteld over de samenwerking binnen een project (tussen projectleiders, andere professionals en vrijwilligers en ouderen) en tussen een project en andere organisaties (o.a. zorg- en welzijnsorganisaties, bibliotheken, sportorganisaties). Daaruit komt naar voren dat voor de doelmatigheid van het project de inzet van professionals belangrijk is, o.a. voor de meer organisatorische werkzaamheden van een project. De vrijwilligers en/of ouderen willen heel graag activiteiten begeleiden, maar in de organisatorische activiteiten hebben ze vaak geen zin meer.

Voor de doelmatigheid van de samenwerking met andere organisaties lijkt het vooral van invloed of er bij de andere organisaties daadwerkelijk uren beschikbaar zijn om aan het project deel te nemen. Wanneer dit niet het geval is, dan komt de samenwerking niet goed van de grond en levert dit het project vooral vertraging op. Ook als de organisaties al bij de aanvraag betrokken waren en deze ondersteunden. In het programma zien we dit vaak terug bij de samenwerking met zorg- en welzijnsorganisaties. Met andere organisaties, zoals bibliotheken en sportorganisaties werkte de samenwerking vaak juist heel goed en bevorderde het de doelmatigheid van een project.

Ook is aan projectleiders (n=80) gevraagd of er voldoende mankracht in de projectorganisatie (professionals en vrijwilligers) is om de activiteiten zoals bedoeld uit te voeren. 86 procent van de projectleiders geeft aan dat dit wel het geval is. De anderen (14%) zeggen dat dit niet zo is. Ook hebben we de projectleiders gevraagd wat er was gebeurd als er meer financiële middelen beschikbaar zouden zijn geweest. De meerderheid van de projectleiders geeft aan dat het project dat net zo verlopen was. Het enige waarvan ongeveer de helft van de projectleiders van zegt dat het anders was gegaan, was dat ze meer ouderen hadden kunnen bereiken met meer financiële middelen.

Succesfactoren
voor de doelmatigheid van het projectteam

- Zet vrijwilligers op een flexibele manier in, waarbij vrijwilligers kunnen aangeven wat hun mogelijkheden zijn. Maak hier duidelijke afspraken over, zodat iedereen weet wat van hen of haar verwacht wordt.
- Zorg voor draagvlak binnen de eigen organisatie en andere organisaties.
- Zet professionals voornamelijk in voor de organisatorische werkzaamheden en betrek vrijwilligers meer bij de praktische werkzaamheden zoals de begeleiding tijdens activiteiten. Let wel op dat dit kan verschillen per type vrijwilliger en professional.
- Ga na of de samenwerkende organisaties daadwerkelijk uren beschikbaar hebben om deel te nemen aan het project, zodat de samenwerking soepel kan verlopen.

3.6.9 Specifieke factoren bij projecten voor ouderen met een migratieachtergrond

Uit de analyse van de interviews met projectleiders en vrijwilligers en de site visits blijkt de *taalbarrière* een veel voorkomende negatieve factor te zijn voor projectresultaten van projecten specifiek voor ouderen met een migratieachtergrond. *Door vrijwilligers in te zetten met dezelfde taal en cultuur* kan makkelijker contact worden gelegd met de doelgroep, bijvoorbeeld tijdens de activiteit en werving. Dit in tegenstelling tot projecten voor ouderen in het algemeen, waar het hebben van dezelfde achtergrond minder van belang is. Deze vrijwilligers werden vaak benaderd door gebruik te maken van *bestaande organisaties* die veel in contact komen met ouderen met een migratieachtergrond.

Naast de taalbarrière bleken andere factoren de werving van ouderen met een migratieachtergrond lastig te maken. Projectleiders gaven aan *mond-tot-mond reclame binnen het netwerk* van deze doelgroep een effectieve wervingsstrategie is. Door contact te leggen met *kinderen of andere familieleden* konden ouderen op een *laagdrempelige en vertrouwde manier* geworven worden. Daarnaast gaf een projectleider aan dat ouderen werden geworven door contact te maken met de

ouderen tijdens of na *bestaande taallessen in buurthuizen*. Ook bleek de moskee een succesvolle plaats voor het maken van contact met de doelgroep.

> *"In de moskee komen ze meestal op vrijdag gezamenlijk het gebed doen. Dan hebben ze nog een napraatje daarna. Ja, daar loop ik makkelijk binnen, dan maak ik een praatje met de mensen. Zo ontmoet je hen. Je maakt je eigen contact. Ze willen gewoon praten en dat je hun het gevoel kan geven van: 'ik ben hier, ik luister naar je, ik luister naar je behoeftes'. Nou ja, zo maak je de contacten. Ik denk dat je zo een groot aantal ouderen kan bereiken."*

V*ertrouwdheid* blijkt ook een succesfactor te zijn voor projecten. Door gebruik te maken *van vertrouwde netwerken* binnen de omgeving van ouderen lijkt het werven beter te gaan. Bovendien gaven projectleiders aan dat vertrouwdheid ook tijdens de activiteit een belangrijke rol speelt. Ouderen met een migratieachtergrond hebben bijvoorbeeld een duidelijke voorkeur voor een *activiteit die apart wordt georganiseerd voor vrouwen en mannen*. Ook gaf een projectleider aan dat veel ouderen het prettig vinden wanneer *activiteiten aansluiten bij hun cultuur*, en op een *toegankelijke locatie* worden georganiseerd met een g*roep ouderen met eenzelfde achtergrond*. Daarnaast gaf een projectleider aan dat het belangrijk is bij ouderen met een migratieachtergrond extra belangrijk is om deelnemende ouderen *persoonlijk te benaderen* om na te gaan of ze de volgende keer weer komen. Doordat ze iemand spreken die bekend is, zullen ze makkelijker naar een volgende activiteit komen.

Uit de interviews met projectleiders en vrijwilligers en site visits kwam naar voren dat het soms lastig is om de groep ouderen langer te binden aan het project. Een aantal verklaringen hiervoor werden gevonden in *culturele aspecten*. Veel ouderen gaan bijvoorbeeld *een langere tijd naar hun land van oorsprong* en komen dan niet uit zichzelf weer terug naar de activiteit. Tijdens de *ramadan* werd ook een terugloop van deelnemers opgemerkt. Projectleiders geven het belang aan om rekening te houden met culturele aangelegenheden tijdens de organisatie van de activiteiten. Ook kwam uit de interviews naar voren dat ouderen met een migratieachtergrond vaker met financiële beperkingen te maken hebben, doordat ze bijvoorbeeld een onvolledig pensioen hebben. Wanneer een financiële bijdrage nodig is voor de activiteit, probeer dit dan op een zo laagdrempelige manier te doen, bijvoorbeeld door een maandelijkse betaling in plaats van een jaarlijkse bijdrage.

Voor de borging van projecten gaf een projectleider aan dat een goede afstemming in de omgeving nodig is rondom het aanbod aan activiteiten specifiek voor ouderen met een migratieachtergrond. Hierbij werd beschreven dat gemeenten vaak investeren in nieuwe initiatieven in plaats van het behouden van bestaande projecten. Met name voor projecten gericht op migranten kost het veel tijd voordat ze bekend zijn bij de doelgroep. Daarom is het belangrijk dat deze projecten voor langere tijd geborgd blijven.

Succesfactoren
bij projecten voor ouderen met een migratieachtergrond

- Zet vrijwilligers in met dezelfde taal en cultuur, zodat makkelijker contact kan worden gelegd met de doelgroep.
- Maak gebruik van vertrouwde netwerken om ouderen te benaderen, zoals familie, buurthuis of moskee.
- Laat de activiteiten binnen het project aansluiten bij de wensen en cultuur van ouderen.
- Houd rekening met verschillende culturele aangelegenheden tijdens de organisatie van het project, zoals de ramadan.
- Stel een toekomstplan op voor het project met een langere doorlooptijd, omdat het extra tijd kost om bekendheid te creëren bij deze doelgroep.

3.6.10 Specifieke factoren bij projecten voor ouderen in krimpgebieden

Tijdens de analyse van de interviews met projectleiders en vrijwilligers en site visits kwamen specifieke factoren naar voren die van invloed zijn op de projectresultaten van projecten in krimpgebieden. Projectleiders en deelnemers gaven aan dat *vervoer* een belangrijke factor is voor het slagen van het project. In krimpgebieden is het vaak moeilijk om mensen te vervoeren door de grotere afstanden en minder toegankelijk (openbaar)vervoer. Het is daarom in krimpgebieden extra belangrijk om activiteiten lokaal te organiseren en/of om vervoer te regelen om de bereikbaarheid te vergroten.

Een positieve factor voor de totstandkoming van het projectidee van projecten in krimpgebieden is het *belang dat wordt gehecht aan het behoud van het dorp door bewoners*. Het projectidee van projecten in krimpgebieden komt met name tot stand, doordat voorzieningen steeds meer wegvallen waardoor de leefbaarheid van het dorp mogelijk afneemt. Inwoners zijn hierdoor aangewezen op voorzieningen in een nabijgelegen dorp of stad, zoals een bezoek aan een winkel, bibliotheek of apotheek. Volgens projectleiders zijn initiatiefnemers, vrijwilligers en deelnemers daarom vaak *extra gemotiveerd* om het project tot een succes te maken, zodat het dorp met daarbij horende gemeenschap behouden blijft.

In krimpgebieden worden *regionale en lokale bladen als succesvolle wervingsstrategieën* ervaren, omdat veel inwoners deze bladen lezen. Dit is bij projecten voor ouderen in het algemeen minder het geval. Daarbij werd aangegeven dat je *zoveel mogelijk verschillende bladen* moet gebruiken voor de werving, omdat ze in elke omgeving net weer een ander blad lezen. Bovendien is het vooral in krimpgebieden belangrijk om *bestaande netwerken* te gebruiken, omdat die vaker dichterbij mensen thuis staan. Door gebruik te maken van de aanwezige netwerken kun je meer mensen bereiken. Ook is het van groot belang om je bestaande netwerk te gebruiken bij borging en de verspreiding van het project in krimpgebieden. Wanneer je contacten hebt binnen een bepaalde vereniging of organisatie wordt er makkelijker naar je geluisterd.

Voor borging en opschaling werden ook andere specifieke factoren benoemd die in krimpgebieden een belangrijke rol spelen. Een projectleider gaf aan in het interview dat het krijgen van *subsidie* ook afhangt van het gebied waar het project wordt geïmplementeerd. Haar ervaring was dat projecten in

krimpgebieden een kleinere kans hebben op subsidie vergeleken met projecten die in de Randstand worden uitgevoerd. Een andere negatieve factor voor borging en opschaling is de *reisafstand tussen verschillende gemeenten*. Bovendien hebben de verschillende gemeenten vaak een *ander beleid en andere budgetten* omdat de verantwoordelijkheid verspreid is over alle gemeentes, deze is niet meer centraal geregeld vanuit de provincie. *Het kost enorm veel energie* voor vrijwilligers om alle gemeenten af te gaan.

> *"Er zijn dertien gemeentes in Zeeland. De provincie Zeeland is qua reisafstand, als ik alle gemeentes moet afreizen ben ik wel even bezig. Dat kost gewoon gigantisch veel energie, waar vrijwilligers op stuklopen."*

Tenslotte gaf een projectleider specifiek aan dat het erg lastig is om in krimpgebieden een project breed uit te zetten over de gehele provincie omdat deze gebieden *minder goed met elkaar verbonden zijn*. Deze gebieden hebben vaker een *andere geschiedenis met daarbij verschillen in normen en waarden*. Dit bemoeilijkt de verspreiding van projecten over een groter gebied. *Door rekening te houden met de verschillende culturen* binnen een groter gebied kun je de activiteiten binnen een project aanpassen zodat ze beter aansluiten bij de doelgroep. Dit leidt tot betere projectresultaten. Een projectleider gaf hierbij specifiek aan dat je *lokale vrijwilligers* in kunt zetten, die het gebied goed kennen, zodat het project goed aansluit bij de inwoners.

Succesfactoren
bij projecten voor ouderen in krimpgebieden

- Organiseer lokale activiteiten en zorg voor vervoer, zodat iedereen de mogelijkheid heeft om deel te nemen.
- Betrek lokale groepen inwoners bij het project. Zeker in krimpgebieden zijn mensen vaak erg gemotiveerd zijn om ervoor te zorgen dat de gemeenschap behouden blijft.
- Promoot het project in zoveel mogelijk verschillende regionale en lokale bladen.
- Maak en gebruik contacten binnen de bestaande netwerken in de omgeving.
- Zet lokale vrijwilligers in die het gebied goed kennen, zodat het project beter kan aansluiten bij de doelgroep.

3.7 Conclusies

In deze alinea beantwoorden we op basis van de resultaten die in dit hoofdstuk beschreven staan vraag 1 t/m 6 van de programmaevaluatie.

1. Welke factoren zijn van invloed op het aanjagen en tot projectniveau opheffen van innovatieve ideeën?

Factoren die van invloed zijn op het aanjagen en tot projectniveau opheffen van innovatieve ideeën vinden we in de eerste plaats bij de subsidierondes van het programma Meer Verkracht, Langer Thuis zelf. Op het moment dat de subsidierondes uitgingen, signaleerden veelal stichtingen en professionals een mogelijkheid om subsidie te verkrijgen voor een bestaand probleem of idee op het gebied van welzijn en/of bewegen voor ouderen.
De inspiratiebijeenkomsten van FNO die bij opening van de subsidierondes georganiseerd werden, werden goed beoordeeld door de bezoekers. Zij vonden deze inspirerend en de bijeenkomsten hielpen hen bij het aanscherpen van hun projectidee. Daarnaast gaven ze de deelnemers een goed beeld van wat FNO voor ogen had en bracht het hen in contact met mogelijke samenwerkingspartners. De bijeenkomsten waren volgens een groot deel van de projectleiders positief van invloed op het behalen van hun projectdoelen in een latere fase.
De deelnemers aan de focusgroep 'best practices ouderenparticipatie' waren het er unaniem over eens dat het belangrijk is om ouderen te betrekken bij de ontwikkeling van het projectidee en om hier voldoende tijd voor te nemen. Voorbeelden van manieren waarop ze dit deden waren via een diner, koffiemoment of door het opzetten van een 'denktank'.

2. In hoeverre is het gelukt ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van de projecten en activiteiten binnen het programma?

In de gefinancierde projecten zijn ouderen vaak betrokken in verschillende projectfasen. Bij de totstandkoming van het projectidee en de werving van ouderen voor de activiteiten zijn bij meer dan 60 procent van de projecten ouderen betrokken. Bij de ontwikkeling en de uitvoering van de activiteiten is dat zelfs bij alle projecten het geval. 54 procent van de projecten zette ouderen in als ambassadeurs.
Bij de activiteiten van het programmabureau werden ook vaak ouderen betrokken. Ouderen werden betrokken bij de organisatie van de inspiratiebijeenkomsten. Ook werden oudere vrijwilligers uitgenodigd bij een deel van de projectleidersbijeenkomsten en er werd een speciaal evenement voor vrijwilligers georganiseerd. Bij de landelijke slotbijeenkomst waren veel ouderen aanwezig.
Ook in de programmaevaluatie werden tijdens de site visits en interviews ouderen geïnterviewd om hun visie te horen. Aan de focusgroep 'Best practices ouderenparticipatie' nam van elk project een oudere deel. Een speciaal ouderenpanel is geraadpleegd over hun visie op het programma en heeft meegedacht over de verspreiding van de resultaten.

3. Zijn er succesvolle en minder succesvolle manieren te identificeren over hoe ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van projecten?

Uit de focusgroep 'Best practices ouderenparticipatie' blijkt dat voor het betrekken van ouderen als vrijwilliger of als deelnemer bij een project veelal dezelfde succesvolle strategieën gelden. De factoren zijn in te delen in vier typeringen: (1) de oudere centraal, (2) laagdrempelig en gezellig, (3) flexibiliteit, en (4) bestaande netwerken en vervoer.
De oudere centraal:

- *Ga uit van wat ouderen zelf willen* en beweeg daarop mee
- *Sluit aan bij de motivatie* en laat een activiteit voor hen *zinvol* zijn
- Sluit aan bij *kennis en talenten*
- Zorg dat de *nieuwsgierigheid* gewekt wordt

Laagdrempelig en gezellig:

- *Laagdrempeligheid*
- *Gezelligheid*
- Ouderen moeten hun *verhaal kunnen vertellen*

Flexibiliteit:

- Wees helder wat er van vrijwilligers verwacht wordt, maar wees verder *flexibel*
- *Vrijblijvendheid* om aan activiteiten mee te doen

Bestaande netwerken en vervoer:

- Koester *bestaande en informele netwerken* van ouderen
- Zorg voor *vervoersmogelijkheden*

4. Wat is de invloed van het betrekken van ouderen bij de opzet en uitvoering van projecten op het resultaat?

Als we kijken naar de eigenschappen van de activiteiten voor ouderen, dan geeft ongeveer de helft van de gevraagde projectleiders aan dat de *activiteit door ouderen bedacht* is en dat dit positief van invloed is op het slagen van de projectactiviteiten. Ongeveer een vijfde heeft ouderen wel betrokken, maar geeft aan dat dit niet van invloed is op het slagen van de activiteiten. Aspecten die meer invloed hebben volgens projectleiders zijn bijvoorbeeld dat de activiteit wordt afgestemd op de achtergrond van de deelnemers, dat de activiteit aansluit bij het niveau van de deelnemers en dat de activiteit kleinschalig is.

Als we kijken naar de invloed van de betrokkenen bij een activiteit, dat vindt ruim drie kwart van de gevraagd projectleiders dat de *aanwezigheid van vitale ouderen bij de activiteit* positief van invloed is op het slagen van de projectactiviteiten. Alleen de invloed van de aanwezigheid van een professional wordt als groter ingeschat, namelijk door vijfentachtig procent.

Voor de werving van zijn ouderen de verreweg de belangrijkste personen. Bijna driekwart van de gevraagde projectleiders geeft aan dat mond-tot-mond reclame door ouderen zelf (heel) succesvol is. Ook het inzetten van actieve ouderen als ambassadeurs is succesvol.

De invloed van *het inzetten van ouderen op de doelmatigheid* van het project beoordeeld een derde van de gevraagde projectleiders als zeer sterk van invloed. Bijna de helft denkt dat dit redelijk of matig van invloed is. Het inzetten van professionals en vrijwilligers heeft volgens projectleiders meer invloed. Tweederde geeft aan dat de invloed van het inzetten van professionals zeer sterk van invloed is, de helft vindt dit het geval voor de inzet van vrijwilligers.

5. In hoeverre zijn de, door uitvoerders bij aanvraag benoemde, individuele doelen van de projecten behaald?

De helft van de gevraagde projectleiders geeft aan dat de projectdoelstellingen volledig behaald zijn. Vijfenveertig procent zegt de doelstellingen deels behaald te hebben. Vijf procent heeft de doelstellingen niet behaald. Hierbij vinden we geen significante verschillen tussen de typen projecten en de aard van de projecten, al lijken de projecten op het gebied van technologie hun doelstellingen minder vaak te behalen.

6. Welke factoren zijn van invloed op de doelmatigheid van de gefinancierde activiteiten binnen het programma?

Volgens projectleiders is het inzetten van professional(s) het meest van invloed op de doelmatigheid van hun project. Bijna zeventig procent geeft aan dat dit zeer strek van invloed is. Daarnaast vindt meer dan de helft van de projectleiders dat het 'hebben van draagvlak binnen de eigen organisatie',

het ‘hebben van draagvlak bij andere organisaties’, het ‘inzetten van vrijwilligers’ en het ‘inzetten van reeds aanwezige faciliteiten en/of personen’ zeer sterk van invloed op de doelmatigheid.

De inzet van professionals is onder andere erg belangrijk voor de organisatorische werkzaamheden binnen een project. Vrijwilligers en ouderen zijn vaak minder enthousiast om de organisatorische activiteiten uit te voeren en/of hebben hier minder mogelijkheden en vaardigheden voor. Als het gaat om de doelmatigheid van samenwerking met andere organisaties, dan is het vooral belangrijk dat andere organisaties daadwerkelijk uren beschikbaar hebben (gesteld) om aan het project deel te nemen. Zorg –en welzijnsorganisaties hadden binnen de periode van Meer Verkracht, Langer Thuis vaak weinig uren beschikbaar. Bibliotheken en sportorganisaties of sportcoaches juist meer.

4 Verdieping deel B: Resultaten bij deelnemers

Belangrijkste bevindingen

- Bijna een kwart (23%) van de deelnemers aan projecten die vanuit het Meer Veerkracht, Langer Thuis programma subsidie ontvingen geeft na deelname aan meer te bewegen in vergelijking tot zes maanden daarvoor. Van de projecten die specifiek gericht waren op bewegen gaf 44 procent van de deelnemers aan meer te zijn gaan bewegen. Desondanks is de frequentie van bewegen onder de deelnemers vrij laag: een of enkele keren per maand, maar niet elke week. Ook van de deelnemers aan projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond zegt een flink deel (41%) meer te zijn gaan bewegen, maar desondanks sport of beweegt deze groep als geheel nog wat minder dan de deelnemers aan de andere projecten.
- Deelnemers aan de projecten zijn op sociaal gebied niet actiever dan mensen behorend tot de referentiegroepen. Wél nemen ze gemiddeld genomen vaker initiatief in de eigen buurt, wijk of woonplaats om nieuwe mensen te leren kennen of samen iets te doen dan de referentiegroepen. We zien geen verschil tussen deelnemers aan projecten gericht op meedoen en projecten gericht op bewegen in hun mate van sociale participatie.
- Het gebruik van internet voor sociale doeleinden is zowel onder de deelnemers aan de MVLT-gesubsidieerde projecten als bij de referentiegroepen zeer gering.
- Ruim 80 procent van de deelnemers aan de MVLT-projecten is tevreden met het eigen leven en ook tevreden over het eigen dagelijks functioneren. Dit laatste geldt ook voor de primaire doelgroep, maar bij deze groep is de tevredenheid met het eigen leven iets minder groot (73%).
- Eenzaamheid komt erg veel voor onder de primaire doelgroep van het MEER VEERKRACHT, LANGER THUIS-programma (alleenwonende kwetsbare ouderen): driekwart voelt zich enigszins of sterk eenzaam. Van de totale groep deelnemers is dat bij ongeveer de helft het geval, wat vergelijkbaar is met de referentiegroepen.
- Uit dit onderzoek komt met name de groep deelnemers met mentale gezondheidsklachten, zoals angst en depressiviteit, als kwetsbare groep naar voren. Zij functioneren minder goed in het dagelijks leven, voelen zich vaker eenzaam en zijn minder in staat te leven zoals ze zouden willen.

In dit hoofdstuk gaan we na of de projecten die binnen het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis gefinancierd zijn hebben bijgedragen aan een betere leefsituatie van de deelnemende ouderen. Dit doen we door op een aantal aspecten de leefsituatie van de ouderen die aan de projecten hebben deelgenomen af te zetten tegen die van vergelijkbare ouderen die niet aan de projecten hebben deelgenomen (“referentiegroepen”).

Zoals in paragraaf 1.2 is beschreven, was het MVLT-programma bedoeld om met name alleenstaande ouderen die zich in een kwetsbare situatie bevinden te ondersteunen om zo prettig mogelijk zelfstandig te wonen. Aan de projecten namen echter niet alleen alleenwonende ouderen deel. Ook verschilden de deelnemers in de mate van kwetsbaarheid. In dit hoofdstuk beantwoorden we de evaluatievragen daarom eerst voor de totale groep deelnemers aan de projecten (paragraaf 4.3). Vervolgens beantwoorden we ze in paragraaf 4.4 voor de primaire doelgroep van het MVLT-programma (zie box 4.1 voor de criteria die voor afbakening van deze primaire doelgroep zijn gehanteerd).

Daarnaast was een aantal projecten specifiek bedoeld voor ouderen met een migratieachtergrond en waren er projecten in zogenaamde krimpgebieden. In paragraaf 4.5 beschrijven we de deelnemers en de resultaten van de projecten die specifiek bedoeld waren voor ouderen met een migratieachtergrond. In paragraaf 4.6 doen we dat voor de projecten in een krimpgebied.

4.1 Evaluatievragen

In dit hoofdstuk staan de volgende vragen van de programmaevaluatie centraal:

> 7. Hebben de activiteiten binnen het MVLT-programma ervoor gezorgd dat de ouderen langer zelfstandig kunnen blijven wonen zonder verlies van kwaliteit van leven?
> 8. Op welke wijze beïnvloeden bewegen en meedoen elkaar: Leiden meer sociale contacten tot meer bewegen en/of leidt meer bewegen tot meer sociale contacten?

Deze evaluatievragen zijn vertaald in een aantal onderzoeksvragen. Zo kan vraag 7 niet direct worden beantwoord, omdat we niet kunnen vaststellen of ouderen langer zelfstandig kunnen blijven wonen (zonder verlies van kwaliteit van leven) als gevolg van hun deelname aan een vanuit het MVLT-programma gesubsidieerd project. We kunnen wel nagaan of ouderen die aan een MVLT-gesubsidieerd project hebben meegedaan vaker zijn gaan bewegen of zijn gaan meedoen aan sociale activiteiten en vaker zelf initiatieven hebben ontplooid op sociaal gebied dan vergelijkbare ouderen die niet aan zo'n project meededen. De aanname hierbij is dan dat mensen die meer bewegen en/of meer participeren een grotere kans hebben om langer zelfstandig te kunnen blijven wonen zonder verlies van kwaliteit van leven. We hebben daarom ook gekeken naar het dagelijks functioneren van de deelnemers, de mate waarin zij zich eenzaam voelen en tevreden zijn met het leven dat zij leiden en naar het verband tussen bewegen of meedoen aan sociale activiteiten enerzijds en het dagelijks functioneren, ervaren van eenzaamheid en tevredenheid met het leven anderzijds.

We beantwoorden daarom in dit hoofdstuk de volgende onderzoeksvragen:

Uitkomsten onder (subgroepen van) deelnemers aan MVLT-projecten

1. Hoe vaak bewegen de deelnemers aan de MVLT-projecten?
2. Hebben deelnemers aan de MVLT-projecten een verandering ten opzichte van zes maanden geleden waargenomen in de mate waarin zij bewegen?
3. Hoe vaak nemen de deelnemers aan de MVLT-projecten deel aan sociale activiteiten?
4. In welke mate hebben de deelnemers aan de MVLT-projecten zelf initiatief genomen om informatie over sociale activiteiten bij hen in de buurt te zoeken of nieuwe sociale contacten in de eigen buurt te leggen?
5. In welke mate hebben de deelnemers aan de MVLT-projecten zelf initiatief genomen om informatie over sociale activiteiten via het internet te zoeken of nieuwe sociale contacten via het internet te leggen?
6. Hebben deelnemers aan de MVLT-projecten een verandering (ten opzichte van zes maanden geleden) waargenomen in hun dagelijks functioneren?
7. In welke mate komt eenzaamheid voor onder de deelnemers aan de MVLT-projecten?
8. In welke mate zijn de deelnemers aan de MVLT-projecten tevreden met het leven zij leiden?

Verbanden tussen uitkomsten onder deelnemers aan MVLT-projecten

9. Gaat het vaker meedoen aan of initiëren van sociale activiteiten gepaard met meer bewegen?
10. Bestaat er een verband tussen de waargenomen verandering in het bewegen en de waargenomen verandering in het dagelijks functioneren?
11. Bestaat er een verband tussen de waargenomen verandering in het bewegen en de tevredenheid met het leven?
12. Bestaat er een verband tussen de waargenomen verandering in het dagelijks functioneren en de tevredenheid met het leven?
13. Bestaat er een verband tussen bewegen of meedoen aan activiteiten en de mate waarin men zich eenzaam voelt?
14. Bestaat er een verband tussen bewegen of meedoen aan activiteiten en de mate waarin men tevreden is met het eigen leven?

Bij de beantwoording van de onderzoeksvragen 1 t/m 8 beantwoorden we steeds drie subvragen:

a. Verschillen de uitkomsten gevonden onder de deelnemers aan de MVLT-projecten ten opzichte van de uitkomsten gevonden bij twee referentiegroepen: 1. een groep mensen met lichamelijke chronische ziekten of beperkingen, en 2. een groep mensen uit de algemene Nederlandse bevolking?
b. Verschillen de uitkomsten voor subgroepen van de deelnemers aan de MVLT-projecten (subgroepen met verschillende sociaal-demografische en gezondheid-gerelateerde kenmerken)?
c. Verschillen de uitkomsten voor verschillende typen MVLT-projecten, te weten projecten gericht op bewegen (beweegprojecten) versus projecten gericht op sociale activiteiten (participatieprojecten)?

Bij de beantwoording van de onderzoeksvragen 9 t/m 14 concentreren we ons op de verbanden tussen de uitkomsten gevonden onder de deelnemers aan de MVLT-projecten, waarbij we wel nagaan of de gevonden verbanden ook binnen de referentiegroepen werden gevonden.

4.2 Gebruikte methoden

De volgende onderzoeksmethoden zijn gebruikt om bovenstaande onderzoeksvragen te beantwoorden. Een uitgebreide beschrijving van de methoden is te vinden in bijlage E.5 en E.6.

- Analyse van gegevens uit de Vragenlijst voor deelnemers aan een vanuit het MVLT-programma gesubsidieerd project
- Analyse van gegevens verzameld bij referentiegroepen door middel van een enquête onder deelnemers aan twee Nivel-panels

De “Vragenlijst voor deelnemers” werd door het Nivel specifiek ontwikkeld ten behoeve van de MVLT-programmaevaluatie. Projectleiders van de gesubsidieerde projecten ontvingen een set vragenlijsten (maximaal 50), die zij uitzetten onder deelnemers aan hun project. Deelnemers die de vragenlijst invulden stuurden deze direct naar het Nivel met behulp van de bijgeleverde retourenvelop. Deze dataverzameling liep van mei 2017 tot 24 december 2018.

Om de resultaten onder de deelnemers aan de MVLT-projecten in perspectief te kunnen plaatsen, werden de vragen van de "Vragenlijst voor deelnemers" in 2017 opgenomen in twee enquêtes:

1. een enquête onder deelnemers aan het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG; Nivel). Dit panel bestaat uit volwassenen met een of meer lichamelijke chronische ziekten of beperkingen (steekproeven uit huisartsenpraktijken verspreid over heel Nederland en uit landelijk bevolkingsonderzoek op basis van screeningsvragen op de aanwezigheid van lichamelijke functiebeperkingen);
2. een enquête onder deelnemers aan het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa; Nivel). Dit panel bestaat uit volwassenen uit de algemene bevolking).

Bijlage E.6 bevat een uitgebreidere toelichting op deze panels.

4.2.1 Respondenten

De "Vragenlijst voor deelnemers" (aan de MLVT-projecten) werd door 2220 personen ingevuld en ingestuurd. Hierbij waren 677 mensen die aan eenzelfde project hadden meegedaan, maar voor het overgrote deel jonger dan 65 jaar waren of niet alleenstaand. Om de ervaringen met dit project niet zwaarder te laten meewegen in de programmaevaluatie dan de ervaringen van de deelnemers aan andere projecten, zijn alleen de gegevens van 34 deelnemers aan dit project die voldeden aan de criteria voor de primaire doelgroep van het MVLT-programma (zie box 4.1 in paragraaf 4.4) voor de analyses gebruikt. Daarnaast werden de gegevens van 23 respondenten die jonger waren dan 50 jaar buiten beschouwing gelaten.
De totale MVLT-groep die in dit hoofdstuk beschreven wordt bestaat uit 1554 personen. Bijlage C toont het aantal MVLT-deelnemers, dat per project en per subsidieronde de vragenlijst heeft teruggestuurd.

De referentiegroep van mensen met chronische ziekten of beperkingen bestond uit 2239 personen van 50 jaar en ouder; de referentiegroep uit de algemene bevolking bestond uit 1303 personen van 50 jaar en ouder.

4.2.2 Statistische analyse

De uitkomsten (ter beantwoording van de onderzoeksvragen 1 t/m 8) zijn telkens geschat op basis van een multi-niveau regressiemodel, waarbij tevens een 95%-betrouwbaarheidsinterval werd berekend. Het 95%-betrouwbaarheidsinterval geeft aan dat met een zekerheid van 95 procent kan worden gesteld dat de werkelijke waarde (gemiddelde score of percentage) van de populatie binnen de aangegeven grenzen ligt. Wanneer het 95%-betrouwbaarheidsinterval niet overlapt met dat van een of beide referentiegroep(en), kan met een grote mate van zekerheid worden geconcludeerd dat de uitkomst gevonden onder de deelnemers aan de MVLT-projecten anders is dan bij de referentiegroepen.

Belangrijk is dat bij de vergelijking van de deelnemers aan de MVLT-projecten met de referentiegroepen - of vergelijking van subgroepen binnen de MVLT-deelnemers met subgroepen uit de referentiegroep - er telkens gecorrigeerd is voor eventuele verschillen tussen de groepen in sociaal-demografische of gezondheid-gerelateerde kenmerken. Dus, wanneer we de uitkomsten van de vrouwelijke deelnemers aan de MVLT-projecten vergelijken met die van vrouwen uit de referentiegroepen, dan kunnen eventuele verschillen op de uitkomstvariabele niet verklaard worden door verschillen tussen de groepen vrouwen naar leeftijd, opleidingsniveau, financiële situatie, mobiliteit, etc.

Meer informatie over de statistische analyse is beschreven in bijlage E.6.

4.3 Resultaten bij de totale groep deelnemers aan de projecten

In deze paragraaf beschrijven we de uitkomsten (onderzoeksvragen 1 t/m 8) en de verbanden tussen de uitkomsten (onderzoeksvragen 9 t/m 14) op basis van analyse van de gegevens van de totale groep deelnemers aan de projecten die een vragenlijst invulden. Hieraan voorafgaand beschrijven we eerst de achtergrondkenmerken van deze respondentengroep en de twee referentiegroepen.

4.3.1 Achtergrondkenmerken responderende deelnemers en referentiegroepen

Tabel 4.1 geeft een overzicht van de drie groepen respondenten naar hun sociaal-demografische kenmerken. Tabel 4.2 bevat een overzicht van de drie groepen naar gezondheid-gerelateerde kenmerken.

Tabel 4.1 laat zien dat ruim 70 procent van de mensen die aan de MVLT-projecten meededen vrouwen waren. Tien procent is jonger dan 65 jaar en 14 procent is 85 jaar of ouder. Bijna 60 procent woont alleen. Vijftien procent heeft een niet-westerse achtergrond. Circa 10 procent kan maandelijks financieel niet rondkomen. Vergelijken we ze met de referentiegroepen, dan valt vooral het grotere aandeel vrouwen en alleenstaanden in de MVLT-groep op. Ook is de MVLT-groep gemiddeld genomen iets ouder en vaker van niet-westerse afkomst, hetgeen verklaarbaar is vanuit de doelgroep die men bij het MVLT-programma voor ogen had. Qua verdeling naar stedelijkheid van hun woonplaats wijken de deelnemers aan de MVLT-projecten ook wat af van de referentiegroepen.

Tabel 4.2 laat zien dat de mensen die hebben meegedaan aan de MVLT-projecten wat hun fysiek functioneren betreft tussen de beide referentiegroepen in zitten: ze ervaren meer beperkingen dan mensen uit de algemene bevolking, maar minder dan de groep mensen met chronische ziekten of beperkingen. Wat hun stemming (angst/ somberheid) betreft, is de MVLT-groep vergelijkbaar met deze laatste groep: bijna 30 procent heeft in meer of mindere mate last van angst of somberheid. Bij de referentiegroep uit de algemene bevolking is dat bij ongeveer een op de vijf mensen het geval.

Tabel 4.1: Sociaal-demografische kenmerken van de deelnemers aan de MVLT-projecten en van referentiegroepen

	Deelnemers projecten MVLT	Referentiegroep met chronische ziekten of beperkingen	Referentiegroep uit de algemene bevolking
	%	%	%
Geslacht	N=1548	N=2239	N=1303
Vrouw	72,7	55,6	46,3
Man	27,2	44,4	53,7
Leeftijd	N=1554	N=2239	N=1303
50 t/m 64 jaar	10,2	34,3	26,9
65 t/m 74 jaar	38,2	34,4	40,4
75 t/m 84 jaar	37,3	25,0	29,5
85 jaar of ouder	14,4	6,3	3,3
Opleidingsniveau	N=1430	N=2156	N=1282
Laag (max. lager beroepsonderwijs)	28,7	33,4	19,0
Midden	47,3	43,6	48,8
Hoog (HBO of hoger)	24,0	23,0	32,3
Type huishouden	N=1491	N=2199	N=1294
Alleenwonend	59,4	30,2	38,0
Samenwonend	40,6	69,8	62,0
Achtergrond	N=1544	N=2229	N=1297
Nederlandse achtergrond	80,0	91,5	90,4
Westerse achtergrond (niet Nederlands)	4,6	7,7	7,9
Niet-westerse achtergrond	15,4	0,9	1,7
Financiële situatie	N=1385	N=1984	N=1274
Kan niet rondkomen	10,4	17,5	12,5
Kan precies rondkomen	36,8	34,8	29,7
Houdt geld over	52,8	47,7	57,8
Regio (woonplaats)	N=1396	N=2239	N=1277
Noord-Nederland	11,5	8,9	13,2
Oost-Nederland	27,8	26,6	20,6
West-Nederland	39,3	44,9	43,2
Zuid-Nederland	21,4	19,6	23,0
Stedelijkheid (woonplaats)	N=1396	N=2239	N=1277
Zeer sterk stedelijk	29,8	14,6	20,0
Sterk stedelijk	23,7	29,6	31,9
Matig stedelijk	14,3	24,6	15,1
Weinig stedelijk	19,8	23,9	22,9
Niet stedelijk	12,5	7,3	10,0

Tabel 4.2: Ervaren gezondheid van de deelnemers aan de MVLT-projecten en van referentiegroepen

	Deelnemers projecten MVLT	Referentiegroep met chronische ziekten of beperkingen	Referentiegroep uit de algemene bevolking
	%	%	%
Mobiliteit	N=1458	N=2190	N=1277
Geen problemen met lopen	46,7	33,8	64,9
Enige problemen met lopen	42,6	51,8	28,8
Ernstige problemen met lopen	10,7	14,4	6,3
Zelfzorg	N=1451	N=2188	N=1266
Geen problemen met zichzelf wassen of aankleden	82,8	73,9	91,2
Enige problemen met zichzelf wassen of aankleden	14,1	22,9	7,6
Ernstige problemen met zichzelf wassen of aankleden	3,1	3,2	1,3
Dagelijkse activiteiten	N=1459	N=2187	N=1267
Geen problemen met dagelijkse activiteiten	59,7	37,5	76,5
Enige problemen met dagelijkse activiteiten	35,4	54,5	21,0
Ernstige problemen met dagelijkse activiteiten	4,9	8,0	2,5
Pijn/ongemak	N=1458	N=2199	N=1276
Geen pijn of ongemak	32,1	20,6	37,0
Enige of matige pijn of ongemak	60,8	67,3	57,6
Ernstige pijn of ongemak	7,1	12,1	5,4
Angst/somberheid	N=1457	N=2192	N=1271
Niet angstig of somber	70,5	70,9	78,9
Enigszins of matig angstig of somber	27,5	27,4	19,9
Erg angstig of somber	2,0	1,7	1,2

4.3.2 Uitkomsten totale groep deelnemers

Tabel 4.3 bevat een overzicht van de uitkomsten zoals gevonden binnen de totale groep deelnemers aan de MVLT-projecten, evenals bij de twee referentiegroepen. Tabellen F4.1 tot en met F4.12 in hoofdstuk 2 van het Tabellenboek bevatten de resultaten per uitkomst voor alle onderscheiden subgroepen. Tabel 4.4 bevat een overzicht van de uitkomsten naar het type project waaraan men meedeed: een beweegproject of een participatieproject. De tabellen F4.13 en F4.14 in hoofdstuk 4 van het Tabellenboek bevatten nogmaals de uitkomsten, maar nu uitgesplitst naar alle projectkenmerken.

Bewegen

Wat de mate van bewegen betreft, blijkt uit de score van 1,7 bij de deelnemers aan de MVLT-projecten in tabel 4.3 dat zij gemiddeld genomen één of enkele keren per maand (maar niet elke week) sporten, al of niet in georganiseerd verband. (Een score van 0 betekent dat men zelden of nooit sport en een score van 3 dat men dit minstens een keer per week doet.) Bijna een kwart van de deelnemers (23%) geeft aan meer te zijn gaan bewegen in vergelijking tot zes maanden geleden. Tabel 4.4 laat zien dat dit in veel sterkere mate geldt voor mensen die meededen aan een beweegproject;

van hen rapporteert 44 procent meer te zijn gaan bewegen, terwijl dat van de deelnemers aan een participatieproject 17 procent is.

Deelnemers aan de MVLT-projecten sporten vaker en zijn ook vaker de afgelopen zes maanden meer gaan bewegen dan de personen in de beide referentiegroepen. Gaf 23 procent van de deelnemers aan de MVLT-projecten aan meer te zijn gaan bewegen, bij de beide referentiegroepen is dat ongeveer 10 procent.

Kijken we naar subgroepen deelnemers, dan zien we geen grote verschillen in de mate waarin zij bewegen (tabel F4.1 in hoofdstuk 4 van Tabellenboek). Alleen mensen die ernstige problemen hebben op het gebied van mobiliteit lijken minder vaak te sporten of bewegen. Toch geeft nog 19 procent van de MVLT-deelnemers met ernstige mobiliteitsproblemen aan vaker te zijn gaan bewegen (tabel F4.7 in hoofdstuk 2 van Tabellenboek). Binnen de referentiegroepen met ernstige mobiliteitsproblemen is dit aanzienlijk minder het geval (circa 7%).

Tabel 4.3: Resultaten onder deelnemers aan de MVLT-projecten en referentiegroep

	Deelnemers projecten MVLT	Referentiegroep met chronische ziekten of beperkingen	Referentiegroep uit de algemene bevolking
	Gemiddelde score (95%-BI)	Gemiddelde score (95%-BI)	Gemiddelde score (95%-BI)
Bewegen (score 0-3)	**1,7 (1,5 – 2,0)**	**1,4 (1,3 – 1,4)**	**1,3 (1,2 – 1,4)**
Meedoen aan sociale activiteiten (score 0-3)	0,9 (0,8 – 1,0)	0,7 (0,7 – 0,8)	0,8 (0,8 – 0,8)
Actie ondernomen in eigen wijk of woonplaats (score 0-3)	**1,0 (0,8 – 1,1)**	**0,3 (0,3 – 0,4)**	**0,5 (0,4 – 0,5)**
Actie ondernomen via internet (score 0-3)	0,4 (0,3 – 0,5)	0,5 (0,4 – 0,5)	0,5 (0,5 – 0,6)
Emotionele eenzaamheid (score 0-3)	0,8 (0,6 – 1,0)	0,7 (0,6 – 0,7)	0,8 (0,7 – 0,8)
Sociale eenzaamheid (score 0-3)	1,3 (1,1 – 1,6)	1,3 (1,2 – 1,3)	1,3 (1,3 – 1,4)
	Percentage (95%-BI)	Percentage (95%-BI)	Percentage (95%-BI)
Meer gaan bewegen (%)	**23,1 (12,8 – 38,1)**	**10,1 (8,7 – 11,7)**	**11,8 (9,9 – 13,9)**
Uitstekend of (zeer) goed dagelijks functioneren (%)	89,3 (83,3 – 93,3)	86,8 (84,3 – 88,9)	88,1 (85,2 – 90,5)
Beter gaan functioneren (%)	15,0 (6,6 – 30,6)	12,1 (10,6 – 13,9)	9,8 (8,2 – 11,8)
Enigszins of sterk eenzaam (%)	52,4 (42,3 – 62,3)	49,3 (46,6 – 52,1)	53,8 (50,4 – 57,1)
Leven zoals men wil is (zeer) goed mogelijk (%)	72,7 (61,9 – 81,4)	77,9 (75,4 – 80,3)	74,3 (71,0 – 77,4)
(Buitengewoon of zeer) tevreden met het eigen leven (%)	82,7 (73,1 – 89,4)	86,1 (84,0 – 87,9)	85,8 (83,2 – 88,1)

Meedoen

Tabel 4.3 laat zien dat de MVLT-deelnemers minder vaak sociale activiteiten ondernemen dan bewegen. Gemiddeld genomen doen ze iets minder dan één keer per maand een sociale activiteit (score van 0,9), bijvoorbeeld een bijeenkomst van een vereniging bezoeken of naar het theater of een restaurant gaan. Ze lijken dat net iets vaker te doen dan personen behorend tot de referentiegroepen.

Wat het meedoen aan sociale activiteiten betreft, zijn er nauwelijks verschillen tussen subgroepen MVLT-deelnemers (tabel F4.2 in hoofdstuk 2 van Tabellenboek). Wel lijken laag opgeleide mensen nog iets minder vaak sociale activiteiten te ondernemen dan hoog opgeleide mensen. Dit zien we zowel binnen de groep deelnemers aan de projecten als binnen de referentiegroepen.

De deelnemers aan de MVLT-projecten hebben duidelijk vaker zelf actie ondernomen in de eigen wijk of woonplaats om nieuwe mensen te leren kennen of iets met anderen te gaan doen dan mensen binnen de referentiegroepen (Tabel 4.3). Gemiddeld genomen deden ze dit minder dan één keer per maand. Het gebruik van het internet om mensen te leren kennen, informatie over sociale activiteiten op te zoeken of social media te gebruiken is zeer gering, zowel onder de MVLT-deelnemers als binnen de referentiegroepen (Tabel 4.3).

Tabel 4.4 laat zien dat er op het gebied van meedoen of zelf actie ondernemen om nieuwe mensen te leren kennen of iets gezamenlijk te doen geen verschil is tussen mensen die aan een beweegproject en mensen die aan een participatieproject meededen. Ook zien we nauwelijks verschillen tussen subgroepen deelnemers (tabel F4.3 in hoofdstuk 2 van Tabellenboek). Er zijn wel verschillen tussen subgroepen deelnemers aan de MVLT-projecten in het gebruik van internet voor sociale doeleinden (bijlage F4.4 in hoofdstuk 2 van Tabellenboek). Zo is het gebruik van internet significant lager onder de 75-plussers dan onder jongere groepen deelnemers.

Tabel 4.4: Resultaten onder deelnemers aan de MVLT-projecten uitgesplitst naar type project

	Beweegproject	**Participatieproject**
	Gemiddelde score (95%-BI)	Gemiddelde score (95%-BI)
Bewegen (score 0-3)	**1,9 (1,6 – 2,2)**	**1,5 (1,2 – 1,8)**
Meedoen aan sociale activiteiten (score 0-3)	0,9 (0,7 – 1,0)	1,0 (0,8 – 1,1)
Actie ondernomen in eigen wijk of woonplaats (score 0-3)	0,9 (0,7 – 1,1)	1,0 (0,8 – 1,2)
Actie ondernomen via internet (score 0-3)	0,3 (0,2 – 0,5)	0,4 (0,2 – 0,5)
Emotionele eenzaamheid (score 0-3)	0,8 (0,6 – 1,1)	0,9 (0,7 – 1,1)
Sociale eenzaamheid (score 0-3)	1,5 (1,2 – 1,7)	1,5 (1,3 – 1,8)
	Percentage (95%-BI)	Percentage (95%-BI)
Meer gaan bewegen (%)	**43,8 (27,7 – 61,3)**	**17,2 (9,1 – 30,0)**
Uitstekend of (zeer) goed dagelijks functioneren (%)	91,6 (83,3 – 96,0)	91,7 (83,5 – 96,0)
Beter gaan functioneren (%)	28,7 (10,0 – 59,4)	17,6 (5,4 – 44,1)
Enigszins of sterk eenzaam (%)	58,7 (46,6 – 69,9)	58,3 (45,8 – 69,8)
Leven zoals men wil is (zeer) goed mogelijk (%)	80,2 (67,6 – 88,7)	77,0 (63,4 – 86,6)
(Buitengewoon of zeer) tevreden met het eigen leven (%)	85,0 (73,5 – 92,1)	78,5 (64,3 – 88,1)

Dagelijks functioneren
Bijna 90 procent van de deelnemers aan de MVLT-projecten beoordeelt het eigen dagelijks functioneren als goed, zeer goed of uitstekend (Tabel 4.3). Vijftien procent geeft aan beter te functioneren dan zes maanden geleden. Bij de referentiegroepen vonden we vergelijkbare resultaten.

Van de deelnemers aan de beweegprojecten geeft een groter deel aan beter te functioneren dan zes maanden daarvoor, maar het verschil is niet significant (Tabel 4.4). In beide groepen is de tevredenheid over het eigen dagelijks functioneren groot.

Kijken we naar subgroepen (tabel F4.8 in hoofdstuk 2 van Tabellenboek), dan zien we dat mensen die problemen ervaren bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten hun dagelijks functioneren ook minder vaak als goed, zeer goed of uitstekend beoordelen. Dit zien we zowel bij de deelnemers aan de projecten als bij de referentiegroepen. Ook mensen die angstig of somber zijn beoordelen hun dagelijks functioneren minder vaak als goed.

Eenzaamheid
Ruim de helft van alle deelnemers aan de MVLT-projecten voelt zich in enigszins of sterk eenzaam. Dit is vergelijkbaar met het voorkomen van eenzaamheid binnen de referentiegroepen (Tabel 4.3). Sociale eenzaamheid komt wat vaker voor dan emotionele eenzaamheid; ook dat zien we bij alle drie groepen. Wat het voorkomen van eenzaamheid betreft zien we geen verschil tussen mensen die aan een beweegproject of een participatieproject meededen.

Binnen de totale groep MVLT-deelnemers komt eenzaamheid vaker voor onder alleenwonenden (65%) dan onder samenwonenden (42%) (tabel F4.10 in hoofdstuk 2 van Tabellenboek). Dit zien we ook bij de referentiegroepen. Daarnaast komt eenzaamheid veel voor onder de deelnemers aan de projecten die zich angstig of somber voelen; bijna 75 procent van hen is in enige of sterke mate eenzaam, terwijl dat 44 procent is binnen de groep deelnemers die zich niet angstig of somber voelt. Ook dit verschil zien we tevens bij de referentiegroepen.

Tevredenheid met het leven
Het overgrote deel van de deelnemers aan de MVLT-projecten (83%) is tevreden met het leven dat zij leiden en 73 procent geeft aan te leven zoals men dat wil (Tabel 4.3). In dit opzicht verschillen de deelnemers niet van de referentiegroepen. We zien evenmin verschillen tussen mensen die aan een beweeg- of een participatieproject meededen.

Kijken we naar subgroepen (tabel F4.11 in hoofdstuk 2 van Tabellenboek), dan valt opnieuw de groep deelnemers die zich angstig of somber voelt op. Van deze groep geeft maar de helft (51%) aan dat zij kunnen leven zoals zij willen, terwijl dat van de deelnemers die niet angstig of somber is 80 procent is. Ook mensen die ernstige problemen ervaren bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten lijken minder vaak te kunnen leven zoals ze zouden willen (57%). We zien vergelijkbare verschillen binnen de twee referentiegroepen.

4.3.3 Verbanden tussen de uitkomsten bij de totale groep deelnemers
In deze paragraaf gaan we na of er verbanden bestaan tussen de uitkomsten zoals ervaren door de totale groep deelnemers aan de projecten die de vragenlijst invulden. Hiermee beantwoorden we de onderzoeksvragen 9 tot en met 14.

Vaker sociaal actief, dan ook vaker bewegen?
Allereerst hebben we onderzocht of mensen die vaker meedoen aan sociale activiteiten ook vaker sporten of bewegen. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn, al is het verband niet zo sterk (Pearson's R= .27, P <.001). Hiermee is nog niet gezegd dat het meedoen aan sociale activiteiten en aan beweegactiviteiten elkaar versterken; de samenhang kan ook door andere factoren veroorzaakt

worden. Mensen die vaker zelf actie hebben ondernomen in de eigen omgeving om nieuwe mensen te leren kennen of iets met anderen te doen geven doen eveneens vaker mee aan sociale activiteiten (Pearson's R=.26, P<.001) en sporten of bewegen vaker (Pearson's R=.19, P <.001). Sociaal actief zijn en bewegen hangen dus tot op zekere hoogte met elkaar samen. Dit zien we ook in de referentiegroepen terug.

Meer bewegen, dan ook beter dagelijks functioneren?
Een andere vraag was of mensen die het afgelopen half jaar meer zijn gaan bewegen ook ervaren dat hun dagelijks functioneren is verbeterd. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn (Figuur 4.1): 54 procent van de mensen die meer zijn gaan bewegen ervaart dat hun dagelijks functioneren is verbeterd, ten opzichte van slechts 11 procent van de mensen die niet meer is gaan bewegen (P <.001). Bij de referentiegroepen zien we dit verband ook, maar is het iets minder sterk.

Meer bewegen of een verbeterd functioneren, dan ook vaker tevreden met het leven?
Figuur 4.1 laat zien dat de tevredenheid met het eigen leven niet samenhangt met of men meer is gaan sporten of bewegen (P=.28); in beide groepen is vier op de vijf mensen tevreden met het leven dat zij leiden. Ook bij de referentiegroepen is er geen verband.

Of men al of niet tevreden is met het eigen leven hangt wel zwak samen met het ervaren van een verbetering in het dagelijks functioneren over de afgelopen zes maanden (P=.02). Van de groep die een verbetering in het dagelijks functioneren heeft ervaren is 85 procent (buitengewoon of zeer) tevreden met het eigen leven; van de groep die geen verbetering in het eigen functioneren heeft ervaren is dat 78% (niet in figuur). Dit verband bestaat ook bij de beide referentiegroepen. In de referentiegroep van mensen met chronische ziekten of beperkingen is het verband tussen het eigen functioneren en de tevredenheid over het leven sterker.

Figuur 4.1: Percentage mensen dat een verbetering in het dagelijks functioneren rapporteert en dat (buitengewoon of zeer) tevreden is met het eigen leven, uitgesplitst naar deelnemers aan de projecten die wel en niet meer zijn gaan bewegen.

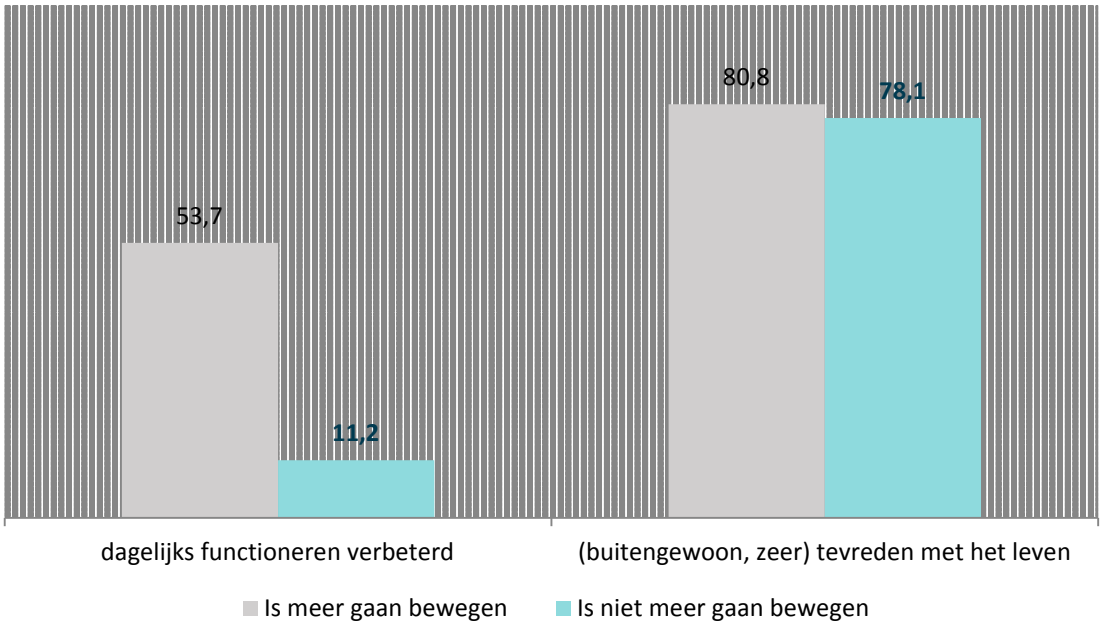

Meer bewegen of meedoen, minder eenzaam en meer tevreden met het leven?
Mensen die vaker meedoen aan sociale activiteiten voelen zich gemiddeld genomen wat minder eenzaam. Dat geldt zowel voor emotionele eenzaamheid (Pearson's R= -.26, P<.001) als voor sociale eenzaamheid (Pearson's R= -20, P<.001). Ook mensen die meer bewegen voelen zich gemiddeld genomen wat minder eenzaam (emotionele eenzaamheid: Pearson's R= -.19, P<.001; sociale eenzaamheid: Pearson's R= -.13, P<.001), maar dit verband is zwak. Bij de referentiegroepen zien we deze verbanden ook.

Tenslotte hebben we gekeken of bewegen of het meedoen aan sociale activiteiten samenhangt met hoe tevreden mensen zijn over hun leven (Figuur 4.2). De figuur laat zien dat mensen die (buitengewoon of zeer) tevreden zijn met hun leven vaker sporten of bewegen (P<.001) en ook wat vaker sociale activiteiten doen (P<.001) dan mensen die niet zo tevreden zijn met hun leven. In de referentiegroepen zien we deze verbanden ook. De samenhang tussen bewegen en de tevredenheid met het leven is iets sterker onder de deelnemers aan de projecten dan in de referentiegroepen.

Figuur 4.2: Mate van bewegen en meedoen aan sociale activiteiten, gemiddelde scores van deelnemers aan de projecten die (buitengewoon of zeer) tevreden zijn met hun leven en die niet zo tevreden zijn

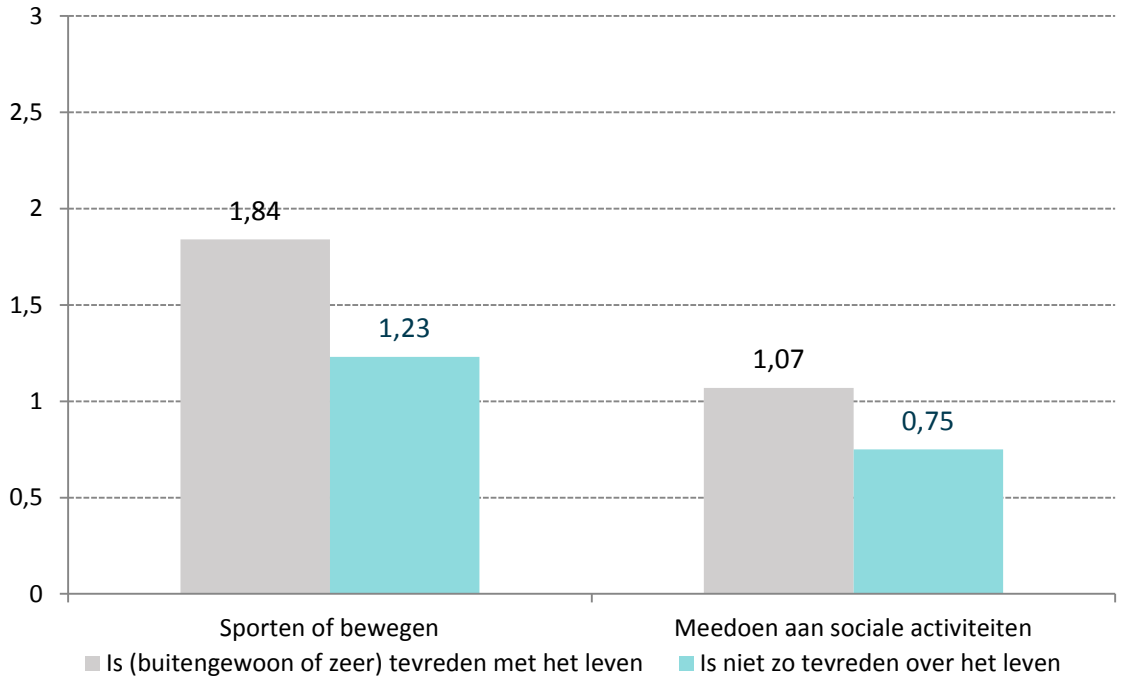

4.4 Resultaten bij de primaire doelgroep van het MVLT-programma

De primaire doelgroep van het programma MVLT waren alleenstaande thuiswonende ouderen die in meer of mindere mate beperkingen ervaren op fysiek of mentaal[1] gebied. Box 1 bevat de criteria die voor het vaststellen van de primaire doelgroep zijn gehanteerd.

[1] NB Het gaat hierbij niet om mensen met dementie.

Box 1 Criteria primaire doelgroep

- ✓ Alleenstaand, en
- ✓ Leeftijd van 65 jaar of ouder, en
- ✓ Tenminste “een beetje problemen met lopen” en/of “een beetje problemen met zichzelf wassen of aankleden” en/of “een beetje problemen met dagelijkse activiteiten” en/of “een beetje pijn of ongemak” en/of “een beetje angstig of somber” (gebaseerd op de vijf items van de EQ-5D-5L).

Van alle deelnemers aan de MVLT-projecten die de “Vragenlijst voor deelnemers” invulden voldoen 685 mensen aan deze criteria[2]. In deze paragraaf beschrijven we de uitkomsten (onderzoeksvragen 1 t/m 8) en de verbanden tussen de uitkomsten (onderzoeksvragen 9 t/m 14) op basis van de gegevens die door deze doelgroep zijn verstrekt. Hieraan voorafgaand beschrijven we eerst de achtergrondkenmerken van deze groep en de twee referentiegroepen.

4.4.1 Achtergrondkenmerken responderende deelnemers en referentiegroepen

Tabel 4.5 geeft een overzicht van de sociaal-demografische kenmerken van de deelnemers aan de MVLT-projecten die tot de primaire doelgroep gerekend kunnen worden. De tabel laat zien dat 81 procent van de primaire doelgroep van de MVLT-projecten vrouwen waren. Een kwart is 85 jaar of ouder. Het overgrote deel (86%) is van Nederlandse afkomst. Vergelijken we de deelnemers aan de MVLT-projecten met de referentiegroepen, dan valt vooral op dat ze minder vaak jonger dan 75 jaar zijn en vaker 85 jaar of ouder. Hun financiële situatie lijkt iets gunstiger. Ze wonen relatief wat vaker in het noorden en oosten van het land en minder vaak in het westen dan de personen uit de referentiegroepen. Ook wijken ze iets af wat de mate van stedelijkheid van hun woonplaats betreft.

[2] Van de totale referentiegroep van mensen met chronische ziekten of beperkingen zijn dat er 444 van de totale referentiegroep van mensen uit de algemene bevolking zijn dat 310 mensen.

Tabel 4.5: Sociaal-demografische kenmerken van de primaire doelgroep en van referentiegroepen

	Deelnemers projecten MVLT	Referentiegroep met chronische ziekten of beperkingen	Referentiegroep uit de algemene bevolking
	%	%	%
Geslacht	N=683	N=444	N=310
Vrouw	80,8	71,6	82,6
Man	19,2	28,4	17,4
Leeftijd	N=685	N=444	N=310
65 t/m 74 jaar	32,7	38,5	44,2
75 t/m 84 jaar	42,6	44,1	46,8
85 jaar of ouder	24,7	17,3	9,0
Opleidingsniveau	N=629	N=430	N=302
Laag (max. lager beroepsonderwijs)	31,2	40,0	23,8
Midden	49,6	41,6	50,7
Hoog (HBO of hoger)	19,2	18,4	25,5
Type huishouden	N=685	N=444	N=310
Alleenwonend	100	100	100
Achtergrond	N=680	N=441	N=310
Nederlandse achtergrond	84,7	91,2	85,8
Westerse achtergrond	4,9	7,7	11,9
Niet-westerse achtergrond	10,4	1,1	2,3
Financiële situatie	N=622	N=379	N=303
Kan niet rondkomen	12,1	19,0	16,5
Kan precies rondkomen	40,7	43,5	35,6
Houdt geld over	47,3	37,5	47,9
Regio (woonplaats)	N=592	N=444	N=303
Noord-Nederland	13,3	6,3	11,2
Oost-Nederland	27,5	23,0	16,5
West-Nederland	37,2	51,4	49,2
Zuid-Nederland	22,0	19,4	23,1
Stedelijkheid (woonplaats)	N=592	N=444	N=303
Zeer sterk stedelijk	30,6	24,1	26,7
Sterk stedelijk	25,5	32,0	35,0
Matig stedelijk	13,9	20,0	14,9
Weinig stedelijk	19,8	18,9	16,8
Niet stedelijk	10,3	5,0	6,6

Tabel 4.6 bevat informatie over de ervaren gezondheid van de primaire doelgroep onder de MVLT-deelnemers. Ruim 70 procent ervaart in enige or ernstige mate problemen met lopen. Problemen op het gebied van zelfzorg komen minder vaak voor: een kwart heeft enige of ernstiger problemen op dit gebied. Ruim de helft ervaart enige of ernstige problemen bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten. Pijn of ongemak komt in enige mate bij het overgrote deel van de deelnemers behorend tot de primaire doelgroep voor. Ruim een derde heeft in meer of mindere mate last van angst of somberheid. Vergelijken we de deelnemers behorend tot de primaire doelgroep met de beide referentiegroepen, dan zitten de deelnemers aan de MVLT-projecten wat hun mobiliteit, zelfzorg en functioneren in dagelijkse activiteiten tussen de beide referentiegroepen in. Ze ervaren iets minder vaak pijn of

ongemak en zijn vergelijkbaar met de referentiegroepen wat het ervaren van angst of somberheid betreft.

Tabel 4.6: Ervaren gezondheid van de primaire doelgroep en van referentiegroepen

	Deelnemers projecten MVLT	Referentiegroep met chronische ziekten of beperkingen	Referentiegroep uit de algemene bevolking
	%	%	%
Mobiliteit	N=677	N=441	N=307
Geen problemen met lopen	28,1	12,9	37,1
Enige problemen met lopen	56,7	63,5	48,9
Ernstige problemen met lopen	15,2	23,6	14,0
Zelfzorg	N=675	N=439	N=306
Geen problemen met zichzelf wassen of aankleden	75,3	60,4	80,7
Enige problemen met zichzelf wassen of aankleden	20,9	33,3	16,3
Ernstige problemen met zichzelf wassen of aankleden	3,9	6,4	2,9
Dagelijkse activiteiten	N=679	N=441	N=306
Geen problemen met dagelijkse activiteiten	46,5	23,4	53,6
Enige problemen met dagelijkse activiteiten	46,7	64,2	41,5
Ernstige problemen met dagelijkse activiteiten	6,8	12,5	4,9
Pijn/ongemak	N=678	N=443	N=309
Geen pijn of ongemak	14,0	7,0	7,1
Enige of matige pijn of ongemak	76,7	75,4	81,6
Ernstige pijn of ongemak	9,3	17,6	11,3
Angst/somberheid	N=676	N=440	N=305
Niet angstig of somber	63,8	66,8	64,6
Enigszins of matig angstig of somber	33,3	31,4	33,4
Erg angstig of somber	3,0	1,8	2,0

4.4.2 Uitkomsten primaire doelgroep

Tabel 4.7 bevat een overzicht van de uitkomsten zoals gevonden binnen de primaire doelgroep van het MVLT-programma, evenals bij de twee referentiegroepen. Tabellen F4.26 tot en met F4.37 in hoofdstuk 3 van het Tabellenboek bevatten de resultaten per uitkomst voor alle onderscheiden subgroepen binnen de primaire doelgroep. Tabel 4.8 bevat een overzicht van de uitkomsten naar het type project waaraan men meedeed: een beweegproject of een participatieproject. De tabellen F4.16 tot en met F4.18 in hoofdstuk 4 van het Tabellenboek bevatten nogmaals de uitkomsten voor de primaire doelgroep, maar nu uitgesplitst naar alle projectkenmerken.

Bewegen

De deelnemers die gerekend kunnen worden tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma sporten of bewegen gemiddeld genomen één of enkele keren per maand (maar niet elke week), al of niet in georganiseerd verband. Dit blijkt uit de gemiddelde score van 1,5 (Tabel 4.7) van deze groep.

Bijna dertig procent geeft aan meer te zijn gaan bewegen in vergelijking tot zes maanden geleden. Tabel 4.8 laat zien dat dit in veel sterkere mate geldt voor mensen die meededen aan een beweegproject; van hen rapporteert 51 procent meer te zijn gaan bewegen, terwijl dat van de deelnemers aan een participatieproject 25 procent is.

Deelnemers aan de projecten die behoren tot de primaire doelgroep van het programma sporten vaker en zijn ook vaker de afgelopen zes maanden meer gaan bewegen dan vergelijkbare ouderen binnen de referentiegroepen. Van de deelnemers aan de MVLT-projecten gaf bijna 30 procent (29,3%) aan meer te zijn gaan bewegen, bij de beide referentiegroepen lag dat onder de 10 procent.

Kijken we naar subgroepen deelnemers, dan zien we geen grote verschillen in de mate waarin zij bewegen (tabel F4.26 in hoofdstuk 3 van het Tabellenboek. Wel zien we dat de scores voor mensen met problemen op het gebied van lopen (mobiliteit), zelfzorg en bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten telkens een fractie lager liggen dan bij mensen die dergelijke problemen niet ervaren. Dat geldt ook voor emotionele problemen: mensen die in enige of ernstige mate angstig of somber zijn lijken iets minder te bewegen dan mensen die dat niet zijn, maar de score is niet significant. Bij de referentiegroepen is er geen verschil tussen mensen die angstig of somber zijn en degenen die dat niet zijn.

Opvallend is dat ook onder de deelnemers die functieproblemen ervaren, bijvoorbeeld op het gebied van mobiliteit of bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten, er een veel groter percentage is dat aangeeft meer te zijn gaan bewegen dan binnen de referentiegroepen. De projecten zijn er dus kennelijk in geslaagd meer mensen uit de primaire doelgroep aan het bewegen te krijgen, ook mensen die fysieke beperkingen, pijn, angst of somberheid ervaren. Het gaat daarbij steeds om naar schatting zo’n 30 procent (met een ruime onzekerheidsmarge). Het betekent ook dat de meerderheid van de mensen behorend tot de primaire doelgroep die aan de beweegprojecten deelnamen niet meer is gaan bewegen.

Tabel 4.7: Resultaten onder deelnemers aan de MVLT-projecten die behoren tot de primaire doelgroep en referentiegroepen

	Deelnemers projecten MVLT	Referentiegroep met chronische ziekten of beperkingen	Referentiegroep uit de algemene bevolking
	Gemiddelde score (95%-BI)	Gemiddelde score (95%-BI)	Gemiddelde score (95%-BI)
Bewegen (score 0-3)	**1,5 (1,2 – 1,9)**	**1,1 (1,0 – 1,2)**	**1,1 (1,0 – 1,3)**
Meedoen aan sociale activiteiten (score 0-3)	0,9 (0,8 – 1,1)	0,7 (0,6 – 0,8)	0,8 (0,7 – 0,8)
Actie ondernomen in eigen wijk of woonplaats (score 0-3)	**1,1 (0,9 – 1,4)**	**0,4 (0,3 – 0,5)**	**0,5 (0,4 – 0,6)**
Actie ondernomen via internet (score 0-3)	0,2 (0,1 – 0,4)	0,4 (0,3 – 0,4)	0,4 (0,3 – 0,5)
Emotionele eenzaamheid (score 0-3)	1,3 (1,1 – 1,6)	1,1 (0,9 – 1,2)	1,1 (1,0 – 1,2)
Sociale eenzaamheid (score 0-3)	1,7 (1,4 – 2,1)	1,5 (1,3 – 1,6)	1,6 (1,4 – 1,7)
	Percentage (95%-BI)	Percentage (95%-BI)	Percentage (95%-BI)
Meer gaan bewegen (%)	**29,3 (16,1 – 47,4)**	**6,8 (4,5 – 10,1)**	**8,9 (6,0 – 13,0)**
Uitstekend of (zeer) goed dagelijks functioneren (%)	**87,3 (77,4 – 93,2)**	**73,3 (66,9 – 78,9)**	**76,2 (68,9 – 82,3)**
Beter gaan functioneren (%)	**24,2 (9,9 – 48,2)**	**9,1 (6,3 – 12,8)**	**8,9 (6,0 – 13,0)**
Enigszins of sterk eenzaam (%)	74,8 (61,2 – 84,8)	62,0 (55,9 – 67,8)	70,6 (64,1 – 76,3)
Leven zoals men wil is (zeer) goed mogelijk (%)	66,0 (50,6 – 87,6)	69,3 (63,3 – 74,7)	67,9 (61,0 – 74,1)
(Buitengewoon of zeer) tevreden met het eigen leven (%)	73,4 (61,2 – 82,9)	79,9 (74,9 – 84,2)	77,4 (71,3 – 82,5)

Meedoen

Tabel 4.7 zien dat de deelnemers aan de projecten behorend tot de primaire doelgroep van het programma minder vaak sociale activiteiten ondernemen dan bewegen. Gemiddeld genomen doen ze iets minder dan één keer per maand een sociale activiteit (score van 0,9), bijvoorbeeld een bijeenkomst van een vereniging bezoeken of naar het theater of een restaurant gaan. Ze lijken dat net iets vaker te doen dan personen behorend tot de referentiegroepen.

Wat het meedoen aan sociale activiteiten betreft, zijn er nauwelijks verschillen tussen subgroepen MVLT-deelnemers (tabel F4.27 in hoofdstuk 3 van Tabellenboek). Wel doen laag opgeleide mensen nog minder vaak mee aan sociale activiteiten dan hoog opgeleide mensen. Dit zien we zowel onder de deelnemers aan de projecten als binnen de referentiegroepen.

De deelnemers aan de MVLT-projecten hebben duidelijk vaker zelf actie ondernomen in de eigen wijk of woonplaats om nieuwe mensen te leren kennen of iets met anderen te gaan doen dan mensen binnen de referentiegroepen (Tabel 4.7). Het gebruik van het internet om mensen te leren kennen, informatie over sociale activiteiten op te zoeken of social media te gebruiken is zeer gering onder de deelnemers aan de projecten. Dat geldt overigens ook voor de referentiegroepen.

Tabel 4.8 laat zien dat er op het gebied van meedoen of zelf actie ondernemen om nieuwe mensen te leren kennen of iets gezamenlijk te doen geen verschil is tussen mensen die aan een beweegproject en mensen die aan een participatieproject meededen. Ook zien we nauwelijks verschillen tussen subgroepen deelnemers (tabel F4.28 in hoofdstuk 3 van Tabellenboek). Er zijn wel verschillen tussen subgroepen deelnemers aan de MVLT-projecten in het gebruik van internet voor sociale doeleinden (tabel F4.29 in hoofdstuk 3 van Tabellenboek). Zo lijkt het gebruik van internet iets hoger te liggen onder de deelnemers van 65 tot en met 74 jaar ten opzichte van de 85-plussers.

Tabel 4.8: Resultaten onder deelnemers aan de MVLT-projecten die behoren tot de primaire doelgroep, uitgesplitst naar type project

	Beweegproject	Participatieproject
	Gemiddelde score (95%-BI)	Gemiddelde score (95%-BI)
Bewegen (score 0-3)	**1,7 (1,3 – 2,1)**	**1,2 (0,8 – 1,6)**
Meedoen aan sociale activiteiten (score 0-3)	0,9 (0,7 – 1,1)	1,0 (0,8 – 1,2)
Actie ondernomen in eigen wijk of woonplaats (score 0-3)	1,2 (0,9 – 1,4)	1,3 (1,0 – 1,6)
Actie ondernomen via internet (score 0-3)	0,2 (0,0 – 0,4)	0,3 (0,1 – 0,5)
Emotionele eenzaamheid (score 0-3)	1,3 (0,9 – 1,7)	1,4 (1,0 – 1,7)
Sociale eenzaamheid (score 0-3)	1,6 (1,2 – 2,0)	1,8 (1,4 – 2,2)
	Percentage (95%-BI)	Percentage (95%-BI)
Meer gaan bewegen (%)	**50,9 (30,1 – 71,4)**	**25,0 (12,2 – 44,3)**
Uitstekend of (zeer) goed dagelijks functioneren (%)	91,7 (81,2 – 96,6)	89,2 (77,3 – 95,2)
Beter gaan functioneren (%)	41,3 (11,8 – 78,6)	39,8 (11,2 – 77,6)
Enigszins of sterk eenzaam (%)	70,2 (51,8 – 83,8)	73,1 (56,0 – 85,3)
Leven zoals men wil is (zeer) goed mogelijk (%)	75,6 (58,5 – 87,2)	78,2 (62,6 – 88,5)
(Buitengewoon of zeer) tevreden met het eigen leven (%)	83,8 (69,4 – 92,2)	75,1 (58,1 – 86,7)

Dagelijks functioneren

Het overgrote deel (87%) van de alleenwonende ouderen die een kwetsbare gezondheid hebben en aan de projecten hebben deelgenomen beoordeelt het eigen dagelijks functioneren als goed, zeer goed of uitstekend (Tabel 4.7). Dit is een groter deel dan binnen de referentiegroep van mensen met chronische ziekten of beperkingen, al is het verschil net niet significant. Dat geldt ook voor het aandeel mensen dat aangeeft beter te zijn gaan functioneren over de afgelopen zes maanden; bijna een kwart (24%) van de deelnemers aan de projecten rapporteert beter te functioneren dan zes maanden geleden; bij de beide referentiegroepen is dat minder dan 10 procent, maar door de grote onzekerheidsmarge bij de schatting voor de MVLT-deelnemers zijn de verschillen niet significant.

Tabel 4.8 laat zien dat er geen verschil is in het dagelijks functioneren of het percentage mensen dat aangeeft beter te zijn gaan functioneren tussen deelnemers aan de beweeg- en participatieprojecten.

Kijken we naar subgroepen (tabel F4.33 in hoofdstuk 3 van Tabellenboek), dan zien we dat mensen die problemen ervaren bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten hun dagelijks functioneren ook minder

vaak als goed, zeer goed of uitstekend beoordelen. Dit zien we zowel bij de deelnemers aan de projecten als bij de referentiegroepen, maar opvallend is wel dat bij de deelnemers aan de projecten het verschil tussen degenen die wel en geen problemen ervaren bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten minder groot is. Het lijkt erop dat de deelnemers aan de MVLT-projecten die dergelijke problemen ervaren toch vaker tevreden zijn over hun dagelijks functioneren dan bij de referentiegroepen het geval is.

Ook lijken mensen die angstig of somber zijn hun dagelijks functioneren minder vaak als goed te beoordelen dan mensen die niet angstig of somber zijn. Binnen de referentiegroepen verschillen die twee subgroepen significant van elkaar, maar bij de MVLT-deelnemers is dat niet het geval. Ook hier valt op dat de tevredenheid over het dagelijks functioneren groter lijkt te zijn onder mensen die angstig of somber zijn maar wel aan een MVLT-project deelnamen dan onder degenen die angstig of somber zijn binnen de referentiegroepen.

Eenzaamheid

Eenzaamheid komt heel veel voor onder de primaire doelgroep van het MVLT-programma, ook onder de deelnemers aan de projecten. Van hen rapporteert drie kwart (75%) zich enigszins of sterk eenzaam te voelen, wat aanzienlijk hoger is dan onder de totale groep deelnemers aan de projecten. Dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat de ouderen die tot de primaire doelgroep behoren allemaal alleen wonen. In paragraaf 4.3 vermeldden we al dat er binnen de totale groep deelnemers een significant verschil in eenzaamheid is tussen alleenwonende mensen en mensen die in een meerpersoonshuishouden wonen. Er is geen verschil in het voorkomen van eenzaamheid onder deelnemers aan de beweeg- of participatieprojecten (Tabel 4.8).

Sociale eenzaamheid komt wat vaker voor dan emotionele eenzaamheid, zowel bij de primaire doelgroep die deelnam aan de projecten als bij de referentiegroepen. Wat sociale of emotionele eenzaamheid betreft, zijn er geen verschillen tussen subgroepen deelnemers of naar het type project waaraan zij deelnamen.

Tevredenheid met het leven

Hoewel bijna driekwart (73%) van de deelnemers die behoren tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma (buitengewoon of zeer) tevreden is met het eigen leven, ligt dit wel lager dan bij de totale groep deelnemers. Dit geldt ook voor het percentage mensen dat aangeeft te kunnen leven zoals men wil (66%). Dat deze percentages wat lager liggen dan bij de totale groep deelnemers is niet zo vreemd, gezien het feit dat degenen die behoren tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma mensen zijn die sociaal (alleenwonend) en qua gezondheid zich in een kwetsbaardere positie bevinden. Ze verschillen niet ten opzichte van vergelijkbare ouderen in dit opzicht (referentiegroepen; Tabel 4.7). We zien evenmin verschillen tussen mensen die aan een beweeg- of een participatieproject meededen (Tabel 4.8).

Kijken we naar subgroepen (tabel F4.36 in hoofdstuk 3 van Tabellenboek), dan zijn het vooral degenen die zich angstig of somber voelen die minder vaak van mening zijn dat ze kunnen leven zoals ze zouden willen. Dit zien we zowel onder de deelnemers aan de MVLT-projecten als binnen de referentiegroepen. Onder de deelnemers aan de projecten is het verschil ten opzichte van degenen die niet angstig of somber zijn net niet significant; bij de referentiegroepen is dat wel het geval. Ook als het gaat om de tevredenheid met het eigen leven zien we dit terug (tabel F4.37 in hoofdstuk 3 van Tabellenboek), waarbij in dit geval het verschil tussen de deelnemers aan de projecten die wel en niet angstig of somber zijn wel significant is. Ruim vier op de vijf deelnemers die behoren tot de primaire doelgroep van het programma maar niet angstig of somber zijn, zijn tevreden het met eigen leven; van degenen die wel angstig of somber zijn is dat maar 55 procent.

4.4.3 Verbanden tussen de uitkomsten bij de primaire doelgroep

In deze paragraaf gaan we na of er verbanden bestaan tussen de uitkomsten die we vonden onder de deelnemers aan de projecten die gerekend kunnen worden tot de primaire doelgroep en de vragenlijst invulden. Deze paragraaf betreft dus de onderzoeksvragen 9 tot en met 14.

Vaker sociaal actief, dan ook vaker bewegen?

Net als bij de totale groep deelnemers, hebben we binnen de primaire doelgroep gekeken of mensen die vaker meedoen aan sociale activiteiten ook vaker sporten of bewegen. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn, waarbij de sterkte van het verband nagenoeg hetzelfde is als binnen de totale groep deelnemers aan de projecten: Pearson's R .28 (P <.001). Ook binnen de primaire doelgroep zien we dat mensen die vaker zelf actie hebben ondernomen in de eigen woonomgeving om nieuwe mensen te leren kennen of iets met anderen te doen, vaker meedoen aan sociale activiteiten (Pearson's R=.29, P<.001) en vaker sporten of bewegen (Pearson's R=.23, P <.001). Deze verbanden zijn een fractie sterker dan binnen de totale groep deelnemers, maar ook binnen deze primaire doelgroep nog vrij zwak. In de beide referentiegroepen van alleenstaande kwetsbare ouderen zien we dezelfde samenhang, behalve dat bij de groep mensen met chronische ziekten of beperkingen er geen verband is tussen de mate waarin ze initiatieven ontplooien om iets met andere mensen samen te doen en de mate van bewegen.

Meer bewegen, dan ook beter dagelijks functioneren?

Een andere vraag was of mensen die het afgelopen half jaar meer zijn gaan bewegen ook een verbetering van hun dagelijks functioneren ervaren. Dit blijkt binnen de primaire doelgroep inderdaad het geval te zijn (Figuur 4.3): 55 procent van de mensen die meer zijn gaan bewegen ervaart dat hun dagelijks functioneren is verbeterd, ten opzichte van slechts 10 procent van de mensen die niet meer is gaan bewegen (P <.001). Bij de referentiegroepen zien we dit verschil ook, maar is het minder groot. Deze resultaten zijn nagenoeg hetzelfde als die we bij de totale groep deelnemers aan de projecten vonden.

Meer bewegen of een verbeterd functioneren, dan ook vaker tevreden met het leven?

In tegenstelling tot wat we vonden binnen de totale groep deelnemers, zien we bij de primaire doelgroep van het MVLT-programma wel enig verband tussen het meer zijn gaan bewegen en de tevredenheid met het leven (P=.04). In de groep die meer is gaan bewegen is driekwart (buitengewoon of zeer) tevreden met het eigen leven; in de groep die niet meer is gaan bewegen is dat bij twee op de drie mensen het geval (Figuur 4.3). Bij de referentiegroepen is er geen verband tussen het meer zijn gaan bewegen en de tevredenheid met het leven.

Binnen de primaire doelgroep van het programma is er geen significant verband tussen het al of niet hebben ervaren van een verbetering in het dagelijks functioneren over de afgelopen zes maanden en de tevredenheid met het leven (P=.08). Van de groep die een verbetering in het dagelijks functioneren ervaart, is 79 procent (buitengewoon of zeer) tevreden met het eigen leven; van de groep die geen verbeterd functioneren ervaart, is dat 68% (niet in figuur). In de beide referentiegroepen is het verband wel significant, zij het zwak, evenals binnen de totale groep deelnemers aan de projecten.

Figuur 4.3: Percentage mensen dat een verbetering in het dagelijks functioneren rapporteert en dat (buitengewoon of zeer) tevreden is met het eigen leven, uitgesplitst naar deelnemers die wel en niet meer zijn gaan bewegen

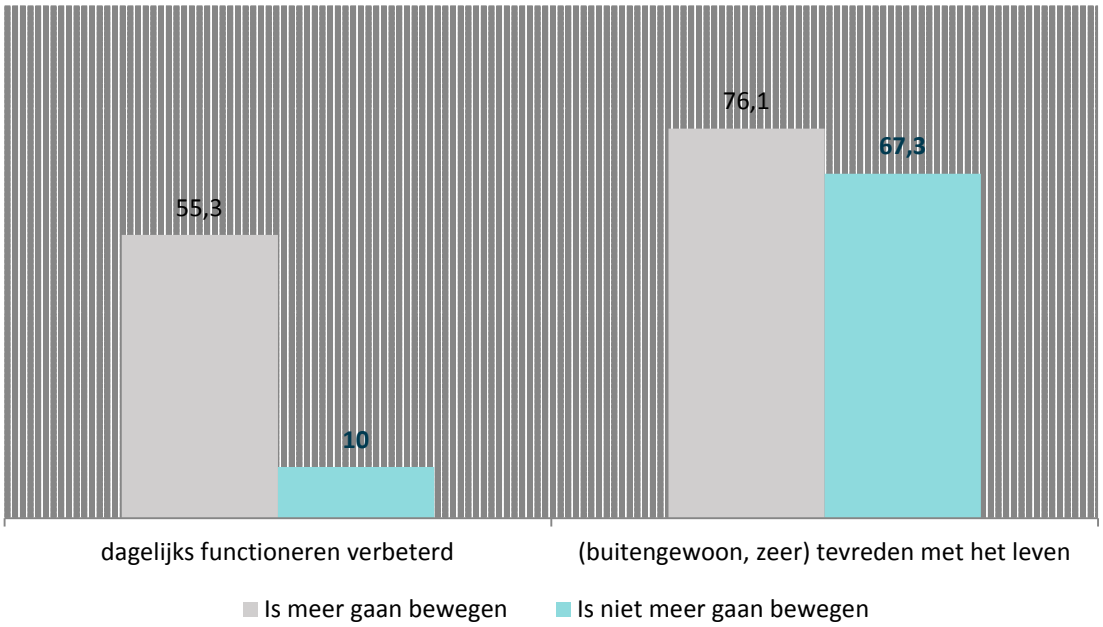

Meer bewegen of meedoen, minder eenzaam en meer tevreden met het leven?
Evenals binnen de totale groep deelnemers, zien we binnen de primaire doelgroep dat mensen die vaker meedoen aan sociale activiteiten zich gemiddeld genomen wat minder eenzaam voelen. Dat geldt zowel voor emotionele eenzaamheid (Pearson's R= -.23, P<.001) als voor sociale eenzaamheid (Pearson's R= -17, P<.001). Ook mensen die meer sporten of bewegen voelen zich gemiddeld genomen wat minder eenzaam (emotionele eenzaamheid: Pearson's R= -.15, P<.001; sociale eenzaamheid: Pearson's R= -.11, P<.001). Het gaat hierbij wel om zwakke verbanden, zelfs nog wat zwakker dan die we vonden binnen de totale deelnemersgroep. Bij de referentiegroepen zien we ook zwakke verbanden en is het verband tussen meer bewegen en minder eenzaamheid niet altijd significant.

Tenslotte hebben we binnen de primaire doelgroep gekeken of de mate van bewegen of meedoen aan sociale activiteiten samenhangt met hoe tevreden mensen zijn over hun leven (Figuur 4.4). De figuur laat zien dat mensen die (buitengewoon of zeer) tevreden zijn met hun leven vaker sporten of bewegen (P<.001) dan mensen die niet zo tevreden zijn met hun leven. We zien dit verband ook binnen de referentiegroepen. Wat sociale activiteiten betreft, bestaat er onder de deelnemers aan de projecten eveneens een verschil tussen de beide groepen (P<.001), zij het wat minder groot (Figuur 4.4). In de referentiegroepen vinden we dezelfde resultaten.

Figuur 4.4: Mate van bewegen en meedoen aan sociale activiteiten, gemiddelde scores van deelnemers behorend tot de primaire doelgroep die (buitengewoon of zeer) tevreden zijn met hun leven en die niet zo tevreden zijn

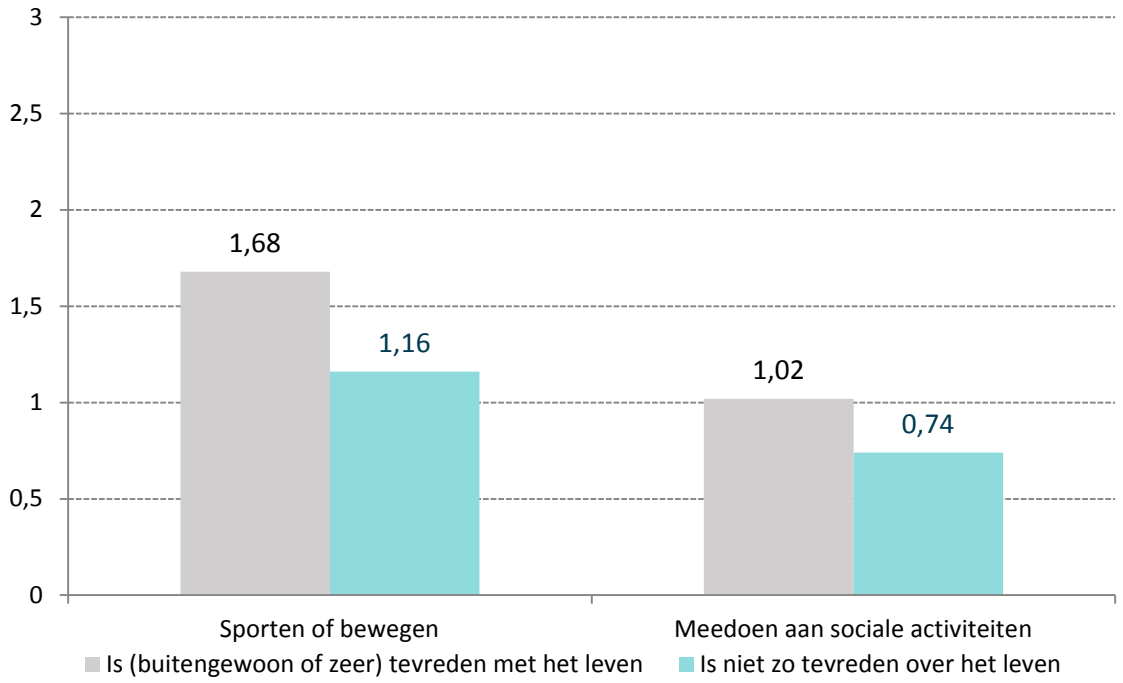

4.5 Resultaten van projecten gericht op mensen met een migratieachtergrond

In deze paragraaf richten we ons op de projecten van het MVLT-programma die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond. Hoewel meer projecten op dit thema werden gesubsidieerd, beschrijven we in deze paragraaf de achtergrondkenmerken en uitkomsten[3] van 165 deelnemers aan acht projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond en die de Vragenlijst voor ouderen invulden. Bij enkele projecten is ervoor gekozen om een iets aangepaste of ingekorte versie van de Vragenlijst voor ouderen aan de deelnemers van deze specifieke projecten voor te leggen. Hierdoor is het aantal respondenten per onderwerp in deze paragraaf soms aanzienlijk lager dan 165.

4.5.1 Achtergrondkenmerken van de responderende deelnemers

Tabel 4.9 bevat een overzicht van de sociaal-demografische kenmerken van de deelnemers aan de acht MVLT-projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond. Tabel 4.10 bevat informatie over hun ervaren gezondheid. In beide tabellen hebben we de gegevens van deelnemers aan de andere projecten (die niet specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond) er ter vergelijking naast gezet.
Tabel 4.9 laat zien dat de deelnemers aan de MVLT-projecten die zich richten op mensen met een migratieachtergrond qua geslachtsverdeling niet afwijken van de deelnemers aan de andere projecten; in beide groepen is bijna drie op de vier deelnemers vrouw. Wel verschilt de groep die deelnam aan de

[3] In deze paragraaf gaan we niet in op de verbanden tussen de uitkomsten, omdat de groep deelnemers aan de projecten voor mensen met een migratieachtergrond die hier centraal staan vrij klein is.

projecten voor mensen met een migratieachtergrond op veel andere kenmerken van de andere groep deelnemers. Een derde van de deelnemers aan de projecten voor mensen met een migratieachtergrond is bijvoorbeeld jonger dan 65 jaar, terwijl dat maar 7,5 procent is bij de andere projecten. Ruim de helft is bovendien laag opgeleid, waar het bij de andere projecten om ruim een kwart laag opgeleide deelnemers gaat. Opvallend is bovendien dat bij de acht projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond het merendeel niet alleen woont. Uiteraard verschillen de deelnemers in de beide groepen qua migratieachtergrond. Wat de ervaren financiële situatie betreft, is er niet zo veel verschil. Wel erg verschillend is de woonomgeving; de deelnemers aan de projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond wonen vooral in West- en Zuid-Nederland en in zeer sterk stedelijk gebied.
Wat de ervaren gezondheid betreft (Tabel 4.10), zijn de verschillen tussen beide groepen over het algemeen niet zo groot. Wel laat de tabel duidelijk zien dat mensen die deelnamen aan een project gericht op mensen met een migratieachtergrond vaker mentale gezondheidsproblemen hebben: bijna de helft heeft in enige of ernstige mate last van angst of depressieve klachten; onder de deelnemers aan de andere projecten is dat minder dan 30 procent.

Tabel 4.9: Sociaal-demografische kenmerken van de deelnemers aan acht MVLT-projecten specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond (en van de deelnemers aan MVLT-projecten niet specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond)

	Deelnemers projecten specifiek voor mensen met een migratieachtergrond	Deelnemers projecten niet specifiek voor mensen met een migratieachtergrond
	%	%
Geslacht	N=164	N=1384
Vrouw	72,6	72,8
Man	27,4	27,2
Leeftijd	N=165	N=1389
50 t/m 64 jaar	32,7	7,5
65 t/m 74 jaar	32,7	38,9
75 t/m 84 jaar	27,3	38,4
85 jaar of ouder	7,3	15,2
Opleidingsniveau	N=127[1]	N=1303
Laag (max. lager beroepsonderwijs)	51,2	26,6
Midden	36,2	48,3
Hoog (HBO of hoger)	12,6	25,1
Type huishouden	N=106[1]	N=1385
Alleenwonend	39,6	60,9
Samenwonend	60,4	39,1
Achtergrond	N=163	N=1381
Nederlandse achtergrond	1,8	89,2
Westerse achtergrond (niet Nederlands)	2,5	4,9
Niet-westerse achtergrond	95,7	5,9
Financiële situatie	N=98[1]	N=1287
Kan niet rondkomen	6,1	10,7
Kan precies rondkomen	51,0	35,7
Houdt geld over	42,9	53,5
Regio (woonplaats)	N=150	N=1246
Noord-Nederland	0,0	12,8
Oost-Nederland	22,0	28,5
West-Nederland	64,7	36,3
Zuid-Nederland	13,3	22,4
Stedelijkheid (woonplaats)	N=150	N=1246
Zeer sterk stedelijk	73,3	24,6
Sterk stedelijk	10,7	25,3
Matig stedelijk	14,0	14,3
Weinig stedelijk	2,0	21,9
Niet stedelijk	0,0	14,0

[1] Deze percentages zijn gebaseerd op een aanzienlijk kleinere respondentengroep, omdat de betreffende vraag in de vragenlijst bij deze projecten niet altijd was opgenomen of omdat men de vraag niet wilde beantwoorden.

Tabel 4.10: Ervaren gezondheid van de deelnemers aan acht MVLT-projecten specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond (en van de deelnemers aan MVLT-projecten niet specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond)

	Deelnemers projecten specifiek voor mensen met een migratieachtergrond	Deelnemers projecten niet specifiek voor mensen met een migratieachtergrond
	%	%
Mobiliteit	N=99[1]	N=1359
Geen problemen met lopen	43,4	46,9
Enige problemen met lopen	44,4	42,5
Ernstige problemen met lopen	12,1	10,6
Zelfzorg	N=95[1]	N=1356
Geen problemen met zichzelf wassen of aankleden	74,7	83,3
Enige problemen met zichzelf wassen of aankleden	21,1	13,6
Ernstige problemen met zichzelf wassen of aankleden	4,2	3,0
Dagelijkse activiteiten	N=99[1]	N=1360
Geen problemen met dagelijkse activiteiten	54,5	60,1
Enige problemen met dagelijkse activiteiten	39,4	35,1
Ernstige problemen met dagelijkse activiteiten	6,1	4,8
Pijn/ongemak	N=100[1]	N=1358
Geen pijn of ongemak	27,0	32,5
Enige of matige pijn of ongemak	64,0	60,5
Ernstige pijn of ongemak	9,0	7,0
Angst/somberheid	N=98[1]	N=1359
Niet angstig of somber	51,0	71,9
Enigszins of matig angstig of somber	44,9	26,3
Erg angstig of somber	4,1	1,8

[1] Deze percentages zijn gebaseerd op een aanzienlijk kleinere respondentengroep, omdat de betreffende vraag in de vragenlijst bij deze projecten niet altijd was opgenomen of omdat men de vraag niet wilde beantwoorden.

4.5.2 Uitkomsten bij deelnemers aan projecten gericht op mensen met een migratieachtergrond

De uitkomsten onder de deelnemers aan de acht projecten voor mensen met een migratieachtergrond zijn samengevat in de figuren 4.5 (gemiddelde scores; theoretisch bereik tussen 0 en 3) en 4.6 (percentages). We hebben daarbij tevens de uitkomsten weergegeven zoals gerapporteerd door mensen die aan andere projecten (niet specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond) meededen, om de uitkomsten bij de eerstgenoemde groep beter te kunnen duiden. Bij het vergelijken van de uitkomsten van de beide groepen moet echter wel in ogenschouw worden genomen dat de groepen op veel punten van elkaar verschillen, zoals we in de vorige subparagraaf zagen. Daarnaast kunnen de projecten waaraan de beide groepen hebben meegedaan op veel punten van elkaar verschillen, dus niet alleen qua doelgroep maar ook naar het type activiteiten, de duur van het project, etc.

Uit figuur 4.5 komt naar voren dat mensen die deelnamen aan projecten die zich specifiek richten op mensen met een migratieachtergrond relatief weinig sporten of bewegen; minder dan de deelnemers aan de andere projecten. Dit concluderen we op basis van de niet-overlappende 95%-betrouwbaarheidsintervallen (niet in de figuur). Ze zijn wel vergelijkbaar met de deelnemers aan de andere projecten wat het meedoen aan sociale activiteiten en het daartoe nemen van initiatief betreft. De mensen die meededen aan deze specifieke projecten voelen zich gemiddeld genomen wat eenzamer. Dit geldt met name voor de ervaren emotionele eenzaamheid. Daarbij moet worden aangetekend dat maar 73 personen die deelnamen aan projecten specifiek gericht op mensen met een migratieachtergrond de vragen over emotionele eenzaamheid hebben beantwoord (deze vragen werden niet bij alle projecten aan de deelnemers voorgelegd), terwijl de vragen over sociale eenzaamheid door 128 mensen werden beantwoord.

Kijken we naar figuur 4.6, dan zien we dat van de groep die meedeed aan projecten voor mensen met een migratieachtergrond een groter deel (41%; 95%-BI: 31%-51%) aangeeft meer te zijn gaan bewegen dan van de groep die aan andere projecten deelnam (25%; 95%-BI: 23%-28%). Dus, hoewel mensen die aan de projecten voor mensen met een migratieachtergrond deelnamen minder bewegen, zijn ze dat wel meer gaan doen. Tevens geeft ruim de helft van de respondenten (54%) die meededen aan een project gericht op mensen met een migratieachtergrond aan beter te functioneren dan zes maanden eerder. Bijna 80% beoordeelt het eigen dagelijks functioneren als goed tot uitstekend, hetgeen vergelijkbaar is met de deelnemers aan de andere projecten. De beide groepen zijn ook goed vergelijkbaar wat de tevredenheid met het leven betreft. Wel zien we dat van de mensen die deelnamen aan een project voor mensen met een migratieachtergrond een groter deel (69%) enigszins of sterk eenzaam is.

Samengevat, mensen die deelnamen aan acht projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond zijn gemiddeld genomen jonger en lager opgeleid dan de deelnemers aan andere projecten gesubsidieerd vanuit het MVLT-programma. Ze wonen vaker met anderen samen en in de grote steden. Ruim de helft ervaart mentale gezondheidsklachten en ruim twee op de drie voelen zich in enige of ernstige mate eenzaam. Het overgrote deel is tevreden over het eigen leven en het eigen functioneren. Veertig procent zegt meer te zijn gaan bewegen ten opzichte van zes maanden eerder, maar in vergelijking tot de deelnemers aan de andere projecten sporten of bewegen mensen uit deze groep beduidend minder vaak. Ze ondernemen ongeveer even vaak, of even weinig, sociale activiteiten dan mensen die deelnamen aan de andere projecten.

Figuur 4.5: Resultaten van de acht projecten specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond (N varieert tussen 73 en 128) en van de projecten niet specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond (N varieert tussen 1052 en 1338); gemiddelde scores (theoretisch bereik van alle schalen tussen 0 en 3)

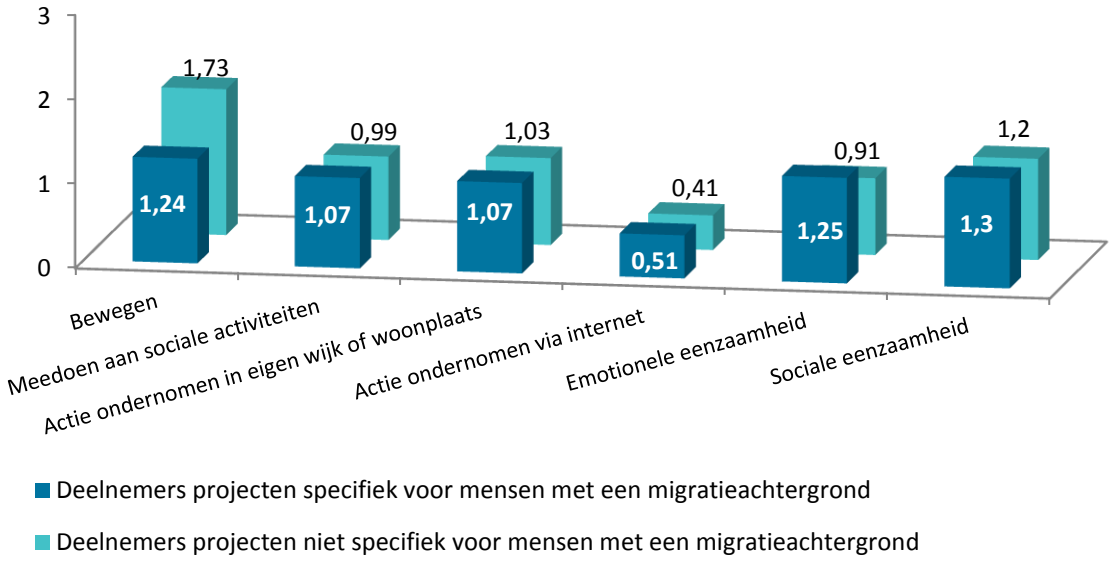

Figuur 4.6 Resultaten van de acht projecten specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond (N varieert tussen 76 en 102) en van de projecten niet specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond (N varieert tussen 828 en 1377); percentages

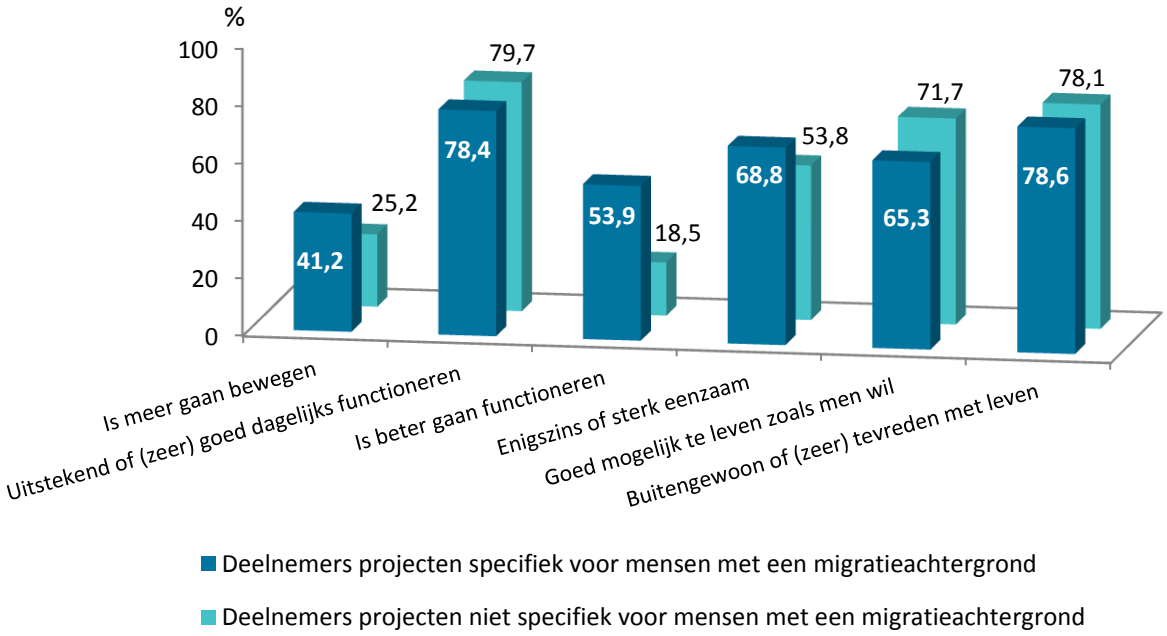

4.6 Resultaten van projecten in krimpgebieden

In deze paragraaf richten we ons op de projecten van het MVLT-programma die specifiek bedoeld waren voor mensen die in een krimpgebied wonen. Hoewel meer projecten op dit thema werden gesubsidieerd, beschrijven we in deze paragraaf de achtergrondkenmerken van en uitkomsten[4] bij 223 deelnemers aan tien projecten die specifiek waren bedoeld voor mensen woonachtig in een krimpgebied.

4.6.1 Achtergrondkenmerken van responderende deelnemers

Tabel 4.11 bevat een overzicht van de sociaal-demografische kenmerken van de deelnemers aan de tien MVLT-projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen die in een krimpgebied wonen. Tabel 4.12 bevat informatie over hun ervaren gezondheid. In beide tabellen hebben we de gegevens van deelnemers aan de andere projecten (die niet specifiek bedoeld waren voor mensen woonachtig in een krimpgebied) er ter vergelijking naast gezet.

Tabel 4.11 laat zien dat de groep deelnemers aan de MVLT-projecten die zich richten op inwoners van een krimpgebied qua geslachtsverdeling, huishoudenstype en financiële situatie vergelijkbaar is met de groep deelnemers aan de andere projecten. Deelnemers aan de projecten voor inwoners van een krimpgebied zijn relatief gezien wel wat ouder: bijna een op de vijf deelnemers is 85 jaar of ouder. Ze zijn gemiddeld genomen ook wat lager opgeleid, wat mogelijk samenhangt met de hogere gemiddelde leeftijd. Ruim 90 procent heeft een Nederlandse achtergrond en maar 3 procent een niet-westerse achtergrond; van de deelnemers aan de andere projecten is dat ruim zes keer zo veel (18%). Het meest verschillend is, logischerwijs, hun woonomgeving. Van de groep deelnemers aan de projecten voor inwoners van krimpgebieden woont 85 procent in Noord- of Oost-Nederland; ruim 70 procent woont in niet stedelijk of weinig stedelijk gebied.

Wat de ervaren gezondheid betreft (Tabel 4.10), lijken de deelnemers aan de tien projecten voor mensen in krimpgebieden sterk op de deelnemers aan de andere projecten van het MVLT-programma.

[4] In deze paragraaf gaan we niet in op de verbanden tussen de uitkomsten, omdat de groep deelnemers aan de projecten in krimpgebieden die hier centraal staan vrij klein is.

Tabel 4.11: Sociaal-demografische kenmerken van de deelnemers aan tien MVLT-projecten specifiek bedoeld voor mensen die in een krimpgebied wonen (en van de deelnemers aan MVLT-projecten niet specifiek bedoeld voor mensen woonachtig in een krimpgebied)

	Deelnemers projecten specifiek voor mensen die in een krimpgebied wonen	Deelnemers projecten niet specifiek voor mensen die in een krimpgebied wonen
	%	%
Geslacht	N=223	N=1325
Vrouw	75,3	72,3
Man	24,7	27,7
Leeftijd	N=223	N=1331
50 t/m 64 jaar	5,8	10,9
65 t/m 74 jaar	37,7	38,3
75 t/m 84 jaar	38,1	37,1
85 jaar of ouder	18,4	13,7
Opleidingsniveau	N=202	N=1331
Laag (max. lager beroepsonderwijs)	36,1	27,5
Midden	45,0	47,6
Hoog (HBO of hoger)	18,8	24,8
Type huishouden	N=223	N=1268
Alleenwonend	60,1	59,2
Samenwonend	39,9	40,8
Achtergrond	N=221	N=1323
Nederlandse achtergrond	93,7	77,7
Westerse achtergrond (niet Nederlands)	3,6	4,8
Niet-westerse achtergrond	2,7	17,5
Financiële situatie	N=217	N=1168
Kan niet rondkomen	12,9	9,9
Kan precies rondkomen	31,3	37,8
Houdt geld over	55,8	52,2
Regio (woonplaats)	N=198	N=1198
Noord-Nederland	48,0	5,4
Oost-Nederland	36,9	26,3
West-Nederland	11,6	43,9
Zuid-Nederland	3,5	24,4
Stedelijkheid (woonplaats)	N=198	N=1198
Zeer sterk stedelijk	1,5	34,5
Sterk stedelijk	13,6	25,4
Matig stedelijk	14,1	14,3
Weinig stedelijk	26,8	18,6
Niet stedelijk	43,9	7,3

Tabel 4.12: Ervaren gezondheid van de deelnemers aan tien MVLT-projecten specifiek bedoeld voor mensen die in een krimpgebied wonen (en van de deelnemers aan MVLT-projecten niet specifiek bedoeld voor mensen woonachtig in een krimpgebied)

	Deelnemers projecten specifiek voor mensen die in een krimpgebied wonen	Deelnemers projecten niet specifiek voor mensen die in een krimpgebied wonen
	%	%
Mobiliteit	N=219	N=1239
Geen problemen met lopen	43,8	47,2
Enige problemen met lopen	43,4	42,5
Ernstige problemen met lopen	12,8	10,3
Zelfzorg	N=220	N=1231
Geen problemen met zichzelf wassen of aankleden	81,8	82,9
Enige problemen met zichzelf wassen of aankleden	15,9	13,8
Ernstige problemen met zichzelf wassen of aankleden	2,3	3,2
Dagelijkse activiteiten	N=218	N=1241
Geen problemen met dagelijkse activiteiten	54,1	60,7
Enige problemen met dagelijkse activiteiten	39,4	34,7
Ernstige problemen met dagelijkse activiteiten	6,4	4,6
Pijn/ongemak	N=219	N=1239
Geen pijn of ongemak	31,5	32,2
Enige of matige pijn of ongemak	60,7	60,8
Ernstige pijn of ongemak	7,8	7,0
Angst/somberheid	N=219	N=1238
Niet angstig of somber	75,8	69,5
Enigszins of matig angstig of somber	22,8	28,4
Erg angstig of somber	1,4	2,1

4.6.2 Uitkomsten bij deelnemers aan projecten gericht op mensen woonachtig in een krimpgebied

De uitkomsten onder de deelnemers aan de tien projecten voor mensen die in een krimpgebied wonen zijn samengevat in de figuren 4.7 (gemiddelde scores; theoretisch bereik tussen 0 en 3) en 4.8 (percentages). We hebben daarbij tevens de uitkomsten weergegeven zoals gerapporteerd door mensen die aan andere projecten (niet specifiek bedoeld voor mensen woonachtig in een krimpgebied) meededen, om de uitkomsten bij de eerstgenoemde groep beter te kunnen duiden. Beide figuren illustreren dat de uitkomsten gevonden bij deelnemers aan projecten specifiek ontwikkeld voor inwoners van krimpgebieden nauwelijks verschillen van die we vonden bij deelnemers aan de andere projecten. De 95%-betrouwbaarheidsintervallen (niet in de figuren weergegeven) behorend bij de gemiddelde scores en percentages overlappen elkaar bij alle uitkomsten, waardoor we met een grote mate van zekerheid kunnen concluderen dat de uitkomsten van deelnemers aan projecten in krimpgebieden hetzelfde zijn als van de andere projecten die vanuit het MVLT-programma subsidie ontvingen.

Figuur 4.7: Resultaten van de tien projecten specifiek bedoeld voor mensen die in een krimpgebied wonen (N varieert tussen 162 en 213) en van de projecten niet specifiek bedoeld voor mensen woonachtig in een krimpgebied (N varieert tussen 963 en 1224); gemiddelde scores (theoretisch bereik van alle schalen tussen 0 en 3)

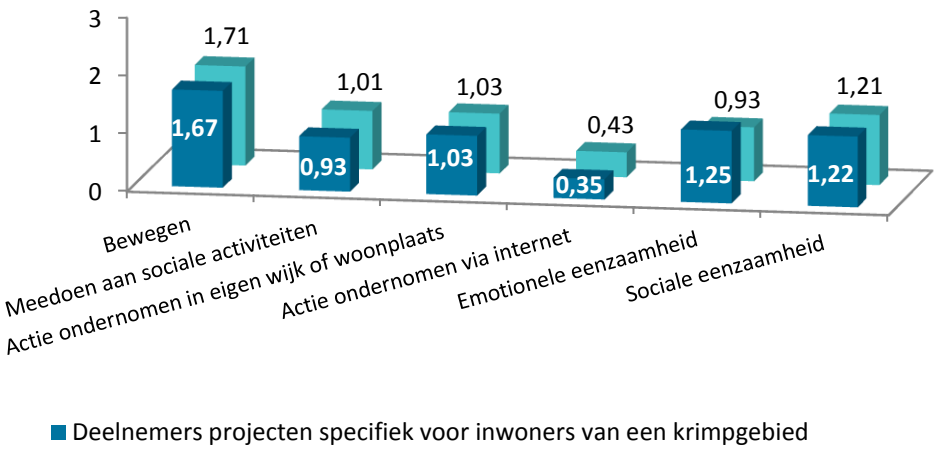

Figuur 4.8: Resultaten van de tien projecten specifiek bedoeld voor mensen die in een krimpgebied wonen (N varieert tussen 167 en 221) en van de projecten niet specifiek bedoeld voor mensen woonachtig in een krimpgebied (N varieert tussen 708 en 1258); percentages

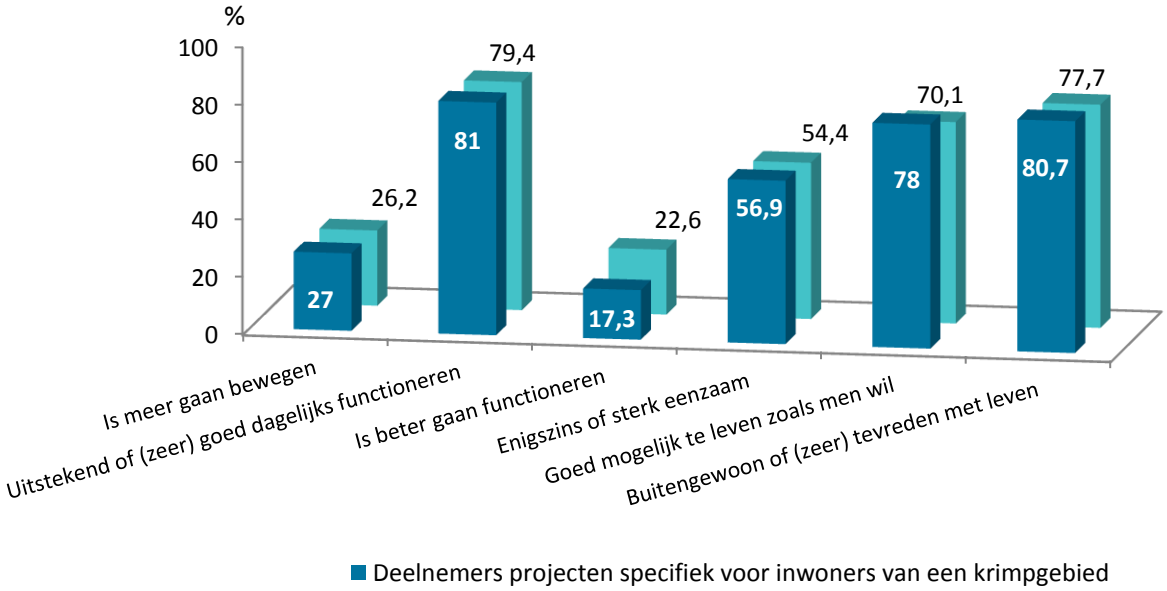

4.7 Conclusies

Met de resultaten beschreven in dit hoofdstuk hebben we geprobeerd een antwoord te vinden op de vragen 7 en 8 van de programmaevaluatie.

7. Hebben de activiteiten binnen het MVLT-programma ervoor gezorgd dat de ouderen langer zelfstandig kunnen blijven wonen zonder verlies van kwaliteit van leven?
8. Op welke wijze beïnvloeden bewegen en meedoen elkaar: Leiden meer sociale contacten tot meer bewegen en/of leidt meer bewegen tot meer sociale contacten?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, hebben we aangenomen dat mensen die meer bewegen en/of meer participeren in sociale activiteiten een grotere kans hebben om langer zelfstandig te kunnen blijven wonen zonder verlies van kwaliteit van leven. Derhalve vatten we hieronder de bevindingen betreffende bewegen, meedoen en de kwaliteit van leven van de deelnemers aan de projecten samen.

Bewegen
Bijna een kwart (23%) van de deelnemers aan projecten die vanuit het Meer Veerkracht, Langer Thuis programma subsidie ontvingen geeft in de enquête na deelname aan meer te bewegen in vergelijking tot zes maanden daarvoor, terwijl dit in de referentiegroepen maar circa 10 procent is. Van de projecten die specifiek gericht waren op bewegen gaf 44 procent van de deelnemers aan meer te zijn gaan bewegen. Tegenover deze positieve resultaten moet worden gesteld dat het merendeel van de deelnemers dus niet meer is gaan sporten of bewegen en dat gemiddeld genomen de frequentie van bewegen vrij laag is: een of enkele keren per maand, maar niet elke week. Van de primaire doelgroep van het MVLT-programma geeft nog een iets groter deel aan meer te zijn gaan bewegen: 29 procent van alle deelnemers en 51 procent van de deelnemers aan de beweegprojecten. Maar de frequentie van sporten of bewegen is niet hoger bij de primaire doelgroep. Van de deelnemers aan projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond geeft een vergelijkbaar deel aan meer te zijn gaan bewegen, maar desondanks sport of beweegt deze groep als geheel nog wat minder dan de deelnemers aan de andere projecten.

Meedoen
Deelnemers aan de projecten zijn op sociaal gebied niet actiever dan mensen behorend tot de referentiegroepen. Wél nemen ze gemiddeld genomen vaker initiatief in de eigen buurt, wijk of woonplaats om nieuwe mensen te leren kennen of samen iets te doen dan de referentiegroepen. Het is mogelijk dat de deelnemers aan de projecten voor hun deelname minder actief (dan mensen behorend tot de referentiegroepen) waren en als gevolg van hun deelname vergelijkbaar actief zijn geworden, maar dat kunnen we niet nagaan. Het gebruik van internet voor sociale doeleinden is zowel onder de deelnemers als bij de referentiegroepen zeer gering. Opvallend is dat er geen verschil is tussen deelnemers aan projecten specifiek gericht op meedoen en deelnemers aan beweegprojecten. Bij de primaire doelgroep vinden we dezelfde resultaten. Ook zien we vergelijkbare resultaten bij de deelnemers aan projecten specifiek bedoeld voor mensen met een migratieachtergrond en projecten in krimpgebieden.

Kwaliteit van leven
Wat de kwaliteit van leven betreft, is ruim 80 procent van de deelnemers aan de MVLT-projecten tevreden met het eigen leven en ook tevreden over het eigen dagelijks functioneren. Dit laatste geldt ook voor de primaire doelgroep, maar bij deze groep is de tevredenheid met het eigen leven iets minder groot (73%). Mogelijk heeft dit te maken met het ervaren van eenzaamheid. Van de primaire doelgroep, die dus geheel bestaat uit alleenwonende kwetsbare ouderen, is driekwart enigszins of

sterk eenzaam; van de totale groep deelnemers is dat ongeveer de helft, wat vergelijkbaar is met de referentiegroepen.
Uit dit onderzoek komt met name de groep deelnemers met mentale gezondheidsklachten, zoals angst en depressiviteit, als kwetsbare groep naar voren. Zij functioneren minder goed in het dagelijks leven, voelen zich vaker eenzaam en zijn minder in staat te leven zoals ze zouden willen.

Verband tussen bewegen en meedoen en de kwaliteit van leven
Er bestaat een verband tussen bewegen en meedoen, maar het is niet sterk. We kunnen ook niet vaststellen of dit betekent dat bewegen en meedoen elkaar versterken. Meer gaan bewegen resulteert wel vaker in een positievere beleving van het eigen functioneren. Mensen die vaker bewegen zijn vaker tevreden met het eigen leven. Dat geldt ook voor mensen die vaker meedoen aan sociale activiteiten. Zij voelen zich gemiddeld genomen ook wat minder eenzaam.

Samenvattend, ongeveer een kwart tot de helft van de deelnemers aan projecten gesubsidieerd vanuit het MVLT-programma is na deelname meer gaan bewegen. Deelnemers aan deze projecten verschillen niet van vergelijkbare niet-deelnemers in de mate waarin ze sociale activiteiten ondernemen, al nemen ze wel vaker initiatief om mensen in de eigen buurt, wijk of woonplaats te ontmoeten. Het lijkt erop dat het resultaat van de beweegprojecten wat zichtbaarder is dan van de participatieprojecten. Voor beide typen projecten geldt dat de meerwaarde voor de kwaliteit van leven van de deelnemers lastig is vast te stellen: deelnemers aan de projecten hebben gemiddeld genomen geen betere of slechter kwaliteit van leven dan vergelijkbare niet-deelnemers, maar we weten niet hoe dat was voor hun deelname aan de projecten.

5 Verdieping deel B: Bereiken programmadoelstellingen

Belangrijkste bevindingen

- Het programma heeft naar schatting ongeveer 37.000 ouderen bereikt. Dit is meer dan de beoogde 33.000. Kanttekening hierbij is dat een groot deel van de ouderen niet binnen de primaire doelgroep valt.
- De hoofddoelstelling van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is 'Alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare situatie bevinden zo vitaal mogelijk zo zelfstandig mogelijk te laten wonen'. Het programma schept hiervoor belangrijke voorwaarden.
- Positief van invloed op het behalen van de programmadoelstellingen zijn volgens betrokkenen de ondersteunende en verbindende activiteiten van het programmabureau, de programmacommissie en de programmaevaluatie.
- Positief van invloed is volgens betrokkenen de landelijke politieke aandacht voor het welzijn van ouderen.
- Wat het effect van het programma nog groter had kunnen maken zijn volgens het programmabureau en de programmacommissie: een gerichtere aanpak, een langere doorlooptijd, grotere projecten en minder gesubsidieerde projecten.
- Negatief van invloed op de doelstellingen, die samenhangen met techniek zijn volgens betrokkenen, dat de huidige generatie ouderen (nog) weinig behoefte heeft aan technologische oplossingen; dat de doorlooptijd van technologische ontwikkelprojecten te lang is en projecten duur zijn.
- Negatief van invloed op de programmadoelstelling 'verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's' is volgens betrokkenen, dat de programma's duur zijn en de communicatie rondom de interventies niet aansprekend voor de doelgroep.

In dit hoofdstuk beantwoorden we de evaluatievragen 9 en 10 uit deel B van de programmaevaluatie, die in gaan op de vraag of de doelstellingen van het programma 'Meer Veerkracht, Langer Thuis' zijn behaald en welke factoren daaraan hebben bijgedragen of afbreuk hebben gedaan.

5.1 Evaluatievragen

De volgende evaluatievragen worden in dit hoofdstuk beantwoord:

9. Zijn de doelstellingen van het programma behaald? En zijn daarbij de genoemde aantallen te bereiken ouderen behaald?
10. Zijn er factoren te identificeren die hebben bijgedragen of afbreuk hebben gedaan aan het behalen van de programmadoelen?

5.2 Gebruikte methoden

De volgende onderzoeksmethoden zijn gebruikt om bovenstaande evaluatievragen te beantwoorden.

Voor de beantwoording van evaluatievraag 9:

- Eindevaluatieformulieren van FNO
- Interview programmabureau FNO

Voor de beantwoording van evaluatievraag 10:

- Interviews programmacommissie FNO
- Interview programmabureau FNO

In bijlage E staan de gebruikte methoden nader beschreven.

5.3 Zijn de programmadoelstellingen gehaald?

5.3.1 Programmadoelstellingen

De aantallen te bereiken ouderen zijn door FNO vastgesteld op minimaal 3000 ouderen voor vernieuwende projecten en minimaal 30.000 ouderen voor projecten gericht op de verspreiding van effectieve interventies.

De doelstellingen zijn als volgt door FNO geformuleerd:

Hoofddoelstelling:
1. Eraan bijdragen dat alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare positie bevinden, op een prettigere manier langer thuis kunnen blijven wonen met behoud van kwaliteit van leven.

2. Bewegen

a. Ontwikkelen en testen van nieuwe diensten, interventies en/of programma's voor en door ouderen die op een nieuwe manier aanzetten om meer te bewegen.
b. Verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's.
c. Bevorderen (verspreiden) van het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit.

3. Meedoen

a. Ontwikkelen en testen van nieuwe diensten/interventies/programma's/technologie voor en door ouderen, die op een nieuwe manier ouderen aanzetten tot sociaal contact en sociale activiteiten.
b. Verspreiden van succesvolle interventies en diensten die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.
c. Bevorderen (verspreiden) van het gebruik van technologische hulpmiddelen die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.

5.3.2 Aantallen bereikte ouderen

Het doel van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis was om binnen de programmaperiode (2015-2018) minimaal 33.000 ouderen te bereiken: minimaal 3.000 met de vernieuwingsprojecten en 30.000 met de verspreidingsprojecten. Het aantal bereikte ouderen hebben de projectleiders aan het eind van hun project ingevuld op het eindevaluatieformulier van FNO (n=105). Tabel 5.1 geeft een overzicht van het aantal bereikte ouderen per type project (vernieuwen, verspreiden en technologie),

aard van het project (meedoen, bewegen en mobiliteit) en specifieke doelgroep (algemeen, migrant, krimp).

Tabel 5.1: Aantal bereikte ouderen per type project (vernieuwen, verspreiden en technologie), aard van het project (meedoen, bewegen en mobiliteit) en specifieke doelgroep (algemeen, migrant, krimp)

	Ouderen algemeen			Ouderen migratieachtergrond		Ouderen krimpgebieden			Totaal
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	5.761	15.620	522	348	859	649	575	-	**24.334**
Bewegen	1.592	2.025	1.218	306	489	171	1.286	-	**7.087**
Totaal	**7.353**	**17.645**	**1.740**	**654**	**1.348**	**820**	**1.861**		**31.421**

In totaal zijn er over de 105 projecten **31.421** ouderen bereikt. Met de vernieuwingsprojecten (n=56) zijn **8.827** ouderen bereikt, met de verspreidingsprojecten (n=40) zijn **20.854** ouderen bereikt en met de technologieprojecten (n=9) zijn dit **1.740** ouderen.

Om een inschatting te maken van het totaal aantal bereikte ouderen over alle 126 projecten hebben we het gemiddelde aantal ouderen per projecttype berekend en dit vermenigvuldigd met het aantal ontbrekende eindevaluatieformulieren per projecttype. De mediaan van het aantal bereikte ouderen is voor de vernieuwingsprojecten 92, voor de verspreidingsprojecten 430 en voor de technologieprojecten 214. Het ingeschatte aantal ouderen per projecttype komt hiermee op ca. (8.827 + 9 * 214=) **9.655** voor de vernieuwingsprojecten op ca. (20.854 + 10*430=) **25.154** voor de verspreidingsprojecten en op ca. (1.740 + 2*214=) **2.168** voor de technologieprojecten. Hiermee kan gezegd worden dat de doelstelling van het totaal aantal te bereiken ouderen met **36.977** door Meer Veerkracht, Langer Thuis gehaald is. Daarbij is de bijdrage van de vernieuwingsprojecten echter groter dan verwacht en die van de verspreidingsprojecten kleiner dan verwacht. Ook behoort naar alle waarschijnlijkheid niet iedereen tot de primaire doelgroep van Meer Veerkracht, Langer Thuis (alleenwonend, een of meer beperkingen hebbend en 65 jaar of ouder).

5.3.3 Doelstellingen op het gebied van Bewegen en Meedoen

5.3.3.1 Bijdragen aan hoofddoelstelling

De hoofddoelstelling van Meer Veerkracht, Langer thuis is, zoals gezegd, als volgt geformuleerd: “Alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare situatie bevinden zo vitaal mogelijk zo zelfstandig mogelijk te laten wonen”.

Door FNO is in het eindevaluatieformulier aan de projectleiders gevraagd in hoeverre zij vinden dat hun project heeft bijgedragen aan de programmadoelstellingen. Tabel 5.2 geeft een overzicht van de mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 1 heeft bijgedragen.

Tabel 5.2: Mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 1 heeft bijgedragen. 0 = "geheel niet" en 10 = "volledig".

	Ouderen Algemeen 7.6 ±2.23			Ouderen migratieachtergrond 8.13 ±1.25		Ouderen Krimpgebieden 7.7 ±1.59			Totaal (n=105) **7.8** **±1.67**
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	8.0	8.2	6.0	8.3	7.8	7.8	6.3	6.0	**7.8**
	±1.40	±1.38	±2.83	±1.53	±1.09	±1.17	±4.19	-	**±1.70**
Bewegen	7.2	8.2	6.8	8.5	8	8	8.4		**7.6**
	±1.63	±0.41	±2.40	±1.73	±1.00	±1.41	±1.52		**±1.62**

Wat we zien is dat gemiddeld over de verschillende typen projecten, de meeste projecten denken dat ze (ruim) voldoende aan de hoofddoelstelling bijdragen. Over alle projecttypen heen geven projectleiders gemiddeld een 7.8 (±1.70). Opvallend is dat de technologieprojecten gemiddeld lager scoren, namelijk tussen de 6.0 (±4.19 en ±2.83) en 6.8 (±2.40). De meedoen-projecten scoren gemiddeld een 7.8 (±1.70) en de beweegprojecten een 7.6 (±1.62).

5.3.3.2 Bijdragen aan beweegdoelstellingen

Voor *Bewegen* zijn, zoals beschreven, de volgende programmadoelstellingen geformuleerd:

2a. Ontwikkelen en testen van nieuwe diensten, interventies en/of programma's voor en door ouderen die op een nieuwe manier aanzetten om meer te bewegen.

2b. Verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's.

2c. Bevorderen (verspreiden) van het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit.

Doel 2a. Ontwikkelen en testen van nieuwe diensten, interventies en/of programma's

Tabel 5.3 geeft een overzicht van de mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 2a heeft bijgedragen.

Tabel 5.3: Mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 2a heeft bijgedragen

	Ouderen Algemeen 6.5 ±3.36			Ouderen migratieachtergrond 6.5 ±3.31		Ouderen Krimpgebieden 6.4 ±3.80			Totaal (n=105) 6.5 ±3.40
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	5.5	4.8	3.0	7.7	4.6	6.7	2.5	1.0	**5.1**
	±3.31	±4.26	±4.24	±2.52	±3.21	±3.33	±3.32	±0.00	**±3.60**
Bewegen	8.6	7.3	8.33	6.8	8.0	9.0	9.4	-	**8.3**
	±1.46	±2.25	±0.82	±4.57	±2.00	±0.00	±1.34		**±1.98**

Zoals verwacht geven de beweegprojecten gemiddeld aan dat ze bijdragen aan de doelstelling *om nieuwe diensten, interventies en/of programma's te ontwikkelen en testen die op een nieuwe manier aanzetten om meer te bewegen*. Er wordt gemiddeld door hen hieraan een 8.3 (±1.98) gegeven. De cijfers variëren gemiddeld tussen de 6.8 (±4.57) bij vernieuwende projecten voor ouderen met een migratieachtergrond tot 9.4 (±1.34) voor verspreidingsprojecten voor ouderen in krimpgebieden. De

meedoenprojecten dragen volgens eigen zeggen minder aan deze doelstelling bij, gemiddeld wordt een 5.1 (±3.60) gegeven. Opvallend is dat de verspreidingsprojecten voor ouderen met een migratie achtergrond en ouderen in krimpgebieden gemiddeld ook aangeven dat ze hier (ruim) voldoende aan hebben bijgedragen. Over alle projecten heen is de bijdrage aan dit doel gemiddeld een 6.5 (±3.40).

In het interview met het programmabureau van FNO dat in april 2019 gehouden werd is ook nagevraagd in hoeverre deze doelstelling bereikt is. Ook het bureau geeft aan te denken dat deze doelstelling bereikt is: er zijn zeker nieuwe diensten, interventies en programma's ontwikkeld. Het element 'testen' uit de doelstelling is minder goed uit de verf gekomen. Projecten hebben wel getest of hun product aansloeg bij de ouderen, maar niet of het effectief is. Dit was ook het advies van de programmacommissie, om niet te veel meetinstrumenten in te zetten op de deelnemers. Om de effectiviteit te meten zou je gerandomiseerde gecontroleerde trials (RCT) moeten gebruiken, deze duren te lang en zijn te kostbaar.

Doel 2b. Verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's

Tabel 5.4 geeft een overzicht van de mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 2b heeft bijgedragen.

Tabel 5.4: Mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 2b heeft bijgedragen

	Ouderen Algemeen 4.5 ±3.96			**Ouderen migratieachtergrond** 4.6 ±3.96		**Ouderen Krimpgebieden** 4.8 ±4.24			**Totaal** (n=105) **4.6 ±3.97**
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	2.7	3.19	2.5	6.7	2.2	2.7	1.5	0.0	**2.8**
	±3.46	±4.15	±3.54	±4.16	±3.35	±2.94	±3.00	±0.00	**±3.56**
Bewegen	6.4	8.7	6.5	3.8	7.7	9.5	9.0	-	**7.0**
	±3.39	±1.63	±3.27	±4.35	±2.31	±0.71	±1.41		**±3.19**

In tabel 5.4 is te zien dat de projecten gemiddeld naar verwachting bijdragen aan de doelstelling om effectieve valpreventie- en beweegprogramma's te verspreiden: de verspreidingsprojecten op het gebied van bewegen dragen hier het meeste aan bij. Gemiddeld tussen de 7.7 (±2.31) en 9.0 (±1.41). Opvallend is dat bij de vernieuwingsprojecten voor ouderen in krimpgebieden gemiddeld het hoogste cijfer wordt gegeven , namelijk een 9.5 (±0.71). De beweegprojecten dragen gemiddeld met een 7.0 (±3.19) aan de doelstelling bij. De meedoenprojecten gemiddeld met een 2.8 (±3.56). De bijdrage van alle projecten bij elkaar is gemiddeld 4.6 (±3.97).

Als het gaat om de verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's laat het interview met het programmabureau zien, dat hier best wat haken en ogen aan zaten. Al hebben ze wel het idee dat het doel bereikt is. Lastig aan de opzet en uitvoering van bewezen effectieve interventies is dat je je heel specifiek aan de interventie moet houden. Ook is het lastig dat je de interventie dus ook niet zomaar mag aanpassen aan de lokale situatie, terwijl dit vaak wel nodig is. Het programmabureau weet nog niet wat ze voor de toekomst zou adviseren voor nieuwe subsidieprogramma's op dit terrein. Feit is dat er bij bewezen interventies op het gebied van bewegen veel komt kijken. Ook is de financiering lastig (zie 5.4).

Doel 2c. Bevorderen van het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit.

Tabel 5.5 geeft een overzicht van de mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 2c heeft bijgedragen.

Tabel 5.5: Mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 2c heeft bijgedragen

	Ouderen Algemeen 3.4 ±3.64			**Ouderen migratieachtergrond** 2.1 ±3.10		**Ouderen Krimpgebieden** 2.8 ±3.37			**Totaal** (n=105) **3.1 ±3.52**
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	2.4	3.3	2.5	4.3	0.0	1.2	2.0	0.0	**2.3**
	±3.31	±3.82	±3.54	±4.04	±0.00	±2.04	±2.45	±0.00	**±3.22**
Bewegen	4.1	2.7	7.3	4.5	0.0	3.5	5.8	-	**4.3**
	±4.07	±2.80	±1.21	±3.11	±0.00	±4.95	±3.77		**±3.66**

Zoals verwacht kan worden, dragen eigenlijk alleen de technologieprojecten die zich richten op bewegen bij aan het doel om het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit te bevorderen. Ze doen dit gemiddeld met een 7.3 (±1.21). Over alle projecten heen is de bijdrage aan dit doel gemiddeld 3.1 (±3.52).

In het interview gaven de medewerkers van het programmabureau van FNO aan dat het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen wel is verbeterd, met name het gebruik van de stappenteller. Maar er is volgens hen echter geen landelijke beweging op gang gekomen. Ook zijn andere technieken, zoals bewegen met smartphones niet echt gelukt. Deze slaan niet aan bij de huidige groep ouderen.

5.3.3.3 Bijdragen aan meedoen doelstellingen

Voor *Meedoen* zijn de volgende programmadoelstellingen geformuleerd:
3a. Ontwikkelen en testen van nieuwe diensten/interventies/programma's/technologie voor en door ouderen, die op een nieuwe manier ouderen aanzetten tot sociaal contact en sociale activiteiten.
3b. Verspreiden van succesvolle interventies en diensten die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.
3c. Bevorderen (verspreiden) van het gebruik van technologische hulpmiddelen die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.

Doel 3a. Ontwikkelen en testen van nieuwe diensten, interventies en/of programma's die *ouderen aanzetten tot sociaal contact en sociale activiteiten*

Tabel 5.6 geeft een overzicht van de mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 3a heeft bijgedragen.

Tabel 5.6: Mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 3a heeft bijgedragen

	Ouderen Algemeen 7.9 ±2.54			**Ouderen migratieachtergrond** 7.9 ±2.56		**Ouderen Krimpgebieden** 8.33 ±2.54			**Totaal** (n=105) 8.0 ±2.56
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	8.5	8.5	8.5	9.0	8.4	9.5	6.0	6.0	**8.4**
	±1.18	±2.43	±2.12	±1.0	±1.14	±0.84	±4.08	-	**±1.94**
Bewegen	7.7	6.3	6.5	7.7	6.3	8.0	9.4		**7.5**
	±2.14	±3.14	±2.59	±1.53	±5.51	±2.83	±1.34		**±2.59**

We zien dat de meedoenprojecten gemiddeld een 8.4 (±1.94) geven voor hun bijdrage aan dit programmadoel. Zowel de vernieuwingsprojecten als de verspreidingsprojecten scoren hoog. Opvallend is dat de verpreidings- en technologieprojecten in de krimpgebieden lager scoren, namelijk beiden gemiddeld een 6.0 (±4.08 en -). De beweegprojecten dragen gemiddeld volgens eigen zeggen ook behoorlijk bij aan dit doel. Over alle projecten met een 7.5 (±2.59) gemiddeld. De totale bijdrage over alle projecten is gemiddeld 8.0 (±2.56).

Het doel is volgens het programmabureau van FNO zeker behaald. Er zijn volgens hen een heleboel projecten die nieuwe dingen ontwikkeld en beschreven hebben in bijvoorbeeld handboeken, tools of protocollen. "Er zijn echt nieuwe methodieken ontwikkeld!". Er zijn volgens hen ook nieuwe activiteiten gestart, maar dit is vaak wel heel lokaal. Ook zijn er nieuwe diensten ontwikkeld, waar mensen structureel voor betalen.

Volgens het programmabureau is er op het gebied van nieuwe diensten, interventies en programma's op het gebied van meedoen echt een beweging in gang gezet. Volgens hen is vooral de kruisbestuiving groot geweest: de nieuwe initiatieven hebben veel aandacht gekregen en inspireerden ook anderen in de eigen omgeving. Vernieuwings- en verspreidingsprojecten zijn ook vaak gaan samenwerken omdat ze elkaar binnen het programma tegen kwamen.

3b. Verspreiden van succesvolle interventies en diensten die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.

Tabel 5.7 geeft een overzicht van de mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 3b heeft bijgedragen.

Tabel 5.7: Mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 3b heeft bijgedragen

	Ouderen Algemeen 7.6 ±2.05			Ouderen migratieachtergrond 6.7 ±3.48		Ouderen Krimpgebieden 7.3 ±3.07			Totaal (n=105) 7.4 ±2.61
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	7.8	8.8	7.5	6.3	8.0	9.3	6.5	0.0	**7.9**
	±2.07	±1.25	±0.71	±4.73	±1.22	±1.03	±4.51	-	**±2.38**
Bewegen	6.5	7.8	6.2	3.5	9.0	7.0	7.0	-	**6.6**
	±2.30	±0.75	±2,40	±4.12	±1.00	±4.24	±4.12		**±2.77**

Als het gaat om de verspreiding van interventies die meedoen bevorderen dan zien we ook dat projectleiders van de meedoenprojecten vooral aangeven dat dit doel behaald is. Dit zijn met name, zoals verwacht kan worden, de verspreidingsprojecten. Gemiddeld dragen de meedoenprojecten 7.9 (±2.38) bij aan dit doel. Opvallend is, dat de verspreidingsprojecten in krimpgebieden hun bijdrage gemiddeld lager scoren, namelijk met 6.5 (±4.51). De verspreidingsprojecten op het gebied van bewegen scoren op dit doel gemiddeld relatief hoog. De projecten voor migranten ouderen zelfs met gemiddeld een 9.0 (±1.00). De totale bijdrage van projecten aan dit doel is 7.4 (±2.61).

Het programmabureau geeft ook aan dat dit doel volgens hen zeker behaald is. Er zijn volgens hen door het programma meer organisaties gekomen die structureel aanbod leveren aan ouderen en nieuwe initiatieven die dat ook gelukt is. “Er zijn er echt een aantal die structureel voeten aan de grond hebben gekregen”. Ook de oprichting van nieuwe diensten is gelukt, maar het is volgens het programmabureau echt lastig om zonder financiering van fondsen verder hierin te komen. Het is te weinig gelukt om ondernemers hierin te betrekken.

3c. Bevorderen van het gebruik van technologische hulpmiddelen die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.

Tabel 5.8 geeft een overzicht van de mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 3c heeft bijgedragen.

Tabel 5.8: Mate waarin projectleiders van de verschillende typen projecten vinden dat hun project aan doelstelling 3c heeft bijgedragen

	Ouderen Algemeen 4.0 ±3.68			Ouderen migratieachtergrond 3.0 ±3.34		Ouderen Krimpgebieden 3.8 ±3.83			Totaal (n=105) **3.8** **±3.64**
	vernieuw	verspreid	techno	vernieuw	verspreid	vernieuw	verspreid	techno	
Meedoen	3.9	4.6	8.5	3.0	3.2	2.8	4.3	6.0	**4.1**
	±3.67	±4.29	±0.71	±3.00	±4.15	±4.02	±4.35	-	**±3.80**
Bewegen	3.3	1.0	6.5	3.0	2.7	3.5	4.4		**3.5**
	±3.37	±1.41	±2.43	±2.94	±4.62	±4.95	±4.34		**±3.42**

Het bevorderen van het gebruik van technologische hulpmiddelen voor meedoen lijkt beperkt gelukt, ook bij de projecten op het gebied van technologie. Bij de meedoenprojecten voor ouderen in het

algemeen wordt er nog een 8.5 (±0.71) gegeven. Bij de ouderen in krimpgebieden een 6.0. Over alle projecten bij elkaar wordt gemiddeld een 3.8 (±3.64) aan het bereiken van dit doel gegeven.

Ook het programmabureau geeft aan dat dit in specifieke projecten wel gelukt is, maar niet heel breed. Er is geen landelijke impuls voor het gebruik van technologie voor meedoen gegeven. Dit komt volgens hen een groot deel door de behoefte van ouderen. Dit heeft tijd nodig. Dit kunnen we niet afdwingen. De tijd zal dit uiteindelijk oplossen.

5.4 Factoren van invloed op behalen programmadoelstellingen

In de interviews met het programmabureau en de programmacommissie van FNO is hen gevraagd welke factoren van invloed zijn geweest op het behalen van de programmadoelen.

Het FNO programmabureau
Het programmabureau heeft per programmadoel aangegeven wat daarbij beïnvloedende factoren waren. Daarbij hebben ze voor de beweeg- en meedoendoelen afzonderlijk hun eigen ondersteunende activiteiten benoemd, die van invloed hebben kunnen zijn en de mogelijke landelijke factoren.

Beweegdoelstellingen
Wat betreft de beweegdoelstelling noemt het programmabureau de volgende belemmerende factoren als het gaat om de opzet, uitvoering en borging van effectieve beweeginterventies:

- Bewezen effectieve beweeginterventies zijn heel duur. *"Een organisatie heeft heel veel geld nodig voor de start van de interventie en om mensen te werven die de cursus willen volgen. Mensen moeten daarnaast geld betalen om mee te doen."*
- De drempel om mee te doen is hoog, omdat de interventies geassocieerd worden met problematiek en hoog risico zijn.
- De communicatie rondom interventies slaat niet aan: 'Bent u ook valgevaarlijk? Kom dan naar de valpreventie!'
- Zorgverzekeraars willen niet meebetalen.
- Het is lastig om binnen gemeenten de juiste mensen aan tafel te krijgen. Verschillende ambtenaren rekenen het tot sport, anderen tot welzijn.

Als het gaat om de derde doelstelling, het bevorderen (verspreiden) van het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit noemt het programmabureau de volgende belemmerende factoren:

- Veel technieken, zoals bewegen met smartphones, slaan niet goed aan bij de huidige generatie ouderen.
- Veel van de projecten hadden een competitief element, wat niet goed werkt.
- Bij veel projecten kon de familie ook meekijken op afstand. Dit werd ervaren als controle.

Wat volgens het programmabureau positief werkte, was het stellen van persoonlijke doelen en daar feedback op krijgen.

Op de vraag of er vanuit het programmabureau extra activiteiten zijn georganiseerd om dit specifieke doel te ondersteunen geeft het programmabureau aan, dat ze niet specifiek voor bewegen iets hebben georganiseerd. De activiteiten zijn niet per doel gedaan, wel op type project (vernieuwen, verspreiden).

Op de vraag of er landelijke initiatieven op het gebied van bewegen zijn geweest, die het bereiken van de beweegdoelen positief hebben kunnen beïnvloed, geeft de programmacommissie aan dat landelijk de aandacht voor bewegen meer gericht is op jongeren dan op ouderen. Dit is volgens hen een gemiste kans. Op het gebied van technologie waren er wel landelijke initiatieven, maar die waren meer gericht op de zorgsector dan op welzijn.

Meedoendoelstellingen
Als het gaat om het ontwikkelen en testen van nieuwe diensten / interventies / programma's / technologie op het gebied van meedoen (doel 3a) en het verspreiden daarvan (doel 3b), is de landelijke aandacht op het moment van afronding van het programma positief van invloed op het behalen van de doelen. "Er is de laatste tijd meer aandacht voor meedoen en sociaal. Voorheen was er meer aandacht voor zorg, maar nu meer op welzijn. RIVM, Beter Oud en nu in het laatste staartje van de actieprogramma's vanuit de overheid, zoals "Het pact van de ouderenzorg" en "Eén tegen eenzaamheid".

Het programmabureau heeft hier ook een positieve rol bij gespeeld, omdat ze projecten stimuleerden om zich te presenteren naar buiten. Hierdoor hebben nieuwe initiatieven veel aandacht gekregen en inspireerden zo anderen in hun omgeving. Positief daarbij werkte volgens het programmabureau ook de omvang van het subsidieprogramma. Doordat er zoveel verschillende projecten konden worden gehonoreerd, hebben alle belangrijke partijen op het gebied van ouderen, wel een rol in een gefinancierd project. Daardoor waren de lijntjes met FNO en de andere projecten kort.

Een andere belangrijke positieve factor zijn de verschillende activiteiten van FNO om de projecten te ondersteunen. Het programmabureau heeft projecten ondersteund en met elkaar in contact gebracht, vooral op het gebied van meedoen. "Vernieuwings- en verspreidingsprojecten vulden elkaar aan, omdat ze elkaar bij ons zijn tegen gekomen. We hebben ze erg ondersteund om met elkaar op te trekken. Ideeën delen."

Voor de verspreidingsprojecten heeft het volgens het programmabureau ook erg geholpen, dat de projecten zich door FNO gesteund voelden en dat ze doorgezet hebben. "We zijn bereid geweest om mee te denken en te helpen."

Wat betreft het derde doel op het gebied van meedoen, het bevorderen (verspreiden) van het gebruik van technologische hulpmiddelen die het meedoen van ouderen vergroten (doel 3c), geeft het programmabureau aan dat er weinig landelijke aandacht voor was. Dit is nu wel in opkomst, bijvoorbeeld bij Pharos, waarbij het gaat om de digitale vaardigheden van ouderen. Afgelopen periode was er echter nog weinig behoefte aan technologische hulpmiddelen bij ouderen, zoals ook te zien was bij vernieuwingsprojecten.

Overkoepelend voor de meedoen en beweegprojecten, waarin nieuwe technologie ontwikkeld werd, geeft het programmabureau aan, dat dit echt mislukt is. "We hebben een aantal nieuwe technologische producten ontwikkeld. Dit is een vak apart. De ontwikkeling van software is ellende. Dit is een langdurig traject. Dit doen we niet zomaar opnieuw. Sommige ondernemers hebben geen goede inschatting gemaakt om een product rond te krijgen in twee jaar, hier zijn veel vergissingen gemaakt."

Effect programmaevaluatie
Volgens het programmabureau heeft de programmaevaluatie zelf een positief effect op het bereiken van de programmadoelstellingen in het algemeen.

> *"Dit heeft een positief effect denk ik. Nooit gehoord van projecten dat het een opgave is. Ze voelden zich gesteund denk ik. Ze krijgen ook iets teruggekoppeld." "Misschien ook wel, dat wij een andere partij samen met hen laten kijken wat wij aan het doen zijn. Zij mogen hier hun mening over geven." "Ze hebben volgens mij heel graag meegedaan."*

De programmacommissie

Invloed programmabureau
De drie leden van de programmacommissie hebben overkoepelend over het bereiken van de programmadoelen gesproken. Ze zijn het er unaniem over eens dat de invloed van het programmabureau op het behalen van de programmadoelstellingen groot geweest is.

"Een van de factoren die bijdraagt aan het behalen van de programmadoelen is wel alles wat het bureau daaromheen doet. En ze organiseren veel. Dus ik denk dat dat geholpen heeft, of we het nu halen of niet."

Een van de factoren die van invloed is en door het bureau bevorderd wordt is het leren van elkaar. "Het van elkaar leren. Het in contact brengen van de projectleiders onderling, dat is gewoon verschrikkelijk belangrijk geweest."

Invloed programmacommissie
Over hun eigen invloed op het behalen van de programmadoelen zeggen de drie leden, dat deze voornamelijk eruit bestaat dat ze bij hun advies aan het programmabureau randvoorwaarden voor de projecten hebben gesteld en geadviseerd hebben over de selectie van projecten.

"Wij moeten proberen om die projecten eruit te pikken, die de grootste kans bieden op het behalen van de programmadoelen. Dus daarom hebben we ook een aantal randvoorwaarden gesteld. Dat gaat over co-creatie, dat gaat over bestendiging. Het gaat ook over andere organisaties die betrokken zijn, zoals gemeenten. We hebben ook iets gezegd over het aantal mensen dat betrokken zou moet worden. Daarnaast moet er ook een soort verspreidings- en bestendigingsstrategie zijn. En ook daar hebben wij altijd erg opgelet. Dus wij hebben wel geprobeerd bijvoorbeeld als daar een gemeente of zo bij betrokken was, dat er ook echt een verklaring van die gemeente lag."

Daarnaast hebben zij invloed gehad door inhoudelijk advies over aanpassingen in projectplannen mee te geven. "Want voordat het project wordt goed gekeurd, daar komen natuurlijk ook adviezen uit. Over wat je zou kunnen aanpassen om het wat kansrijker te maken, enzovoorts."

Ook heeft de programmacommissie invloed gehad op de programmaevaluatie. Ze hebben bij de start van het programma veel discussie gehad over wat te evalueren we op landelijk niveau met betrekking tot de daadwerkelijke effecten van het programma. Ze hebben ook het programmabureau geadviseerd over de te volgen onderzoeksstrategie. Doordat de organisatie die deze strategie voorstelde en uitvoerde na anderhalf jaar stopte, zijn kostbare tijd en mogelijke kansen voor een nog bredere evaluatie verloren gegaan. Ze hebben toen het onderzoeksvoorstel van het Nivel geadviseerd, die volgens de programmacommissie het onderzoek snel en adequaat heeft opgepakt.

De invloed van de programmacommissie zou volgens eigen zeggen mogelijk groter geweest zijn, als er aan het begin minder wisselingen in de leden waren geweest. “De afgelopen jaren zijn er veel wisselingen geweest van mensen in de commissie. Dat maakt dat je af en toe het gevoel had weer even opnieuw te moeten beginnen. Dit is uiteraard overmacht en het is uiteindelijk een bijzonder geoliede commissie gebleken, maar hierdoor zijn niet alle projecten steeds met dezelfde ogen beoordeeld. Het beargumenteren waarom een project wel of niet uitgevoerd moet worden is cruciaal, om met elkaar samen te werken en de juiste scope te creëren.”

Invloed van opbouw programma
Over de invloed van de opbouw van het subsidieprogramma geven zij aan, dat de *breedte van het programma* wellicht het behalen van de programmadoelen belemmerd heeft. “Als ik een advies zou mogen geven aan FNO, dan zou ik zeggen van probeer precies te zeggen waar je op in wilt steken, want dan kan je nog gerichter subsidierondes uitzetten. En daardoor ook nog betere kwaliteit kunt krijgen.”

Een voorbeeld van hoe dit in het huidige programma is gedaan, is de subsidieronde op het gebied van ouderen met een migratieachtergrond. Hiervoor zijn specifieke voorwaarden opgesteld, op maat. Je kan deze projecten dan ook beter selecteren en ondersteunen. Op het gebied van migranten ouderen is volgens de programmacommissie hierdoor ook bereikt dat bewegen en meedoen bij deze doelgroep beter op de kaart zijn gezet.

Ook heeft de breedte van het programma ervoor gezorgd dat *er veel kleinere projecten* werden gesubsidieerd. “Veel verschillende projecten kregen we te beoordelen, op verschillende niveaus, van amateur tot professioneel. Hoewel deze wijze van werven laagdrempelig was en daarmee veel kansen voor indieners bood, werd de materie en de interventies daarmee wat versnipperd. Wellicht is het voorstelbaar dat grotere gebundelde projecten een andere uitkomst hadden laten zien voor wat betreft verandering of effectiviteit. Anderzijds kun je stellen dat hiermee brede interventies zijn 'gepilot'.”
Voor een volgend programma zouden volgens de programmacommissie mogelijk wat minder projecten gesubsidieerd kunnen worden, zodat je meer ondersteuning zou kunnen bieden waar dat nodig is. Hierdoor kan je aan professionalisering werken.

Een ander aspect van de opbouw van het programma, is de opbouw in zes subsidierondes. Projecten die bij aanvang van het programma in 2015 zijn goedgekeurd hadden relatief veel tijd, ook om zich enige uitloop te permitteren. Ze konden ook voor een volgende subsidieronde inschrijven, waardoor er door deze projecten wellicht meer succes behaald kon worden. Projecten in de latere fase, hadden veel strakkere schema's. In subsidieronde 6 hadden de projecten maximaal 1,5 jaar de tijd. “In ieder geval voor de projecten in de laatste subsidieronde, dan is de snelheid waarmee alles moest wel belemmerend geweest.”

Landelijke invloeden
Landelijk had er volgens de programmacommissie gebruik gemaakt kunnen worden van het burgerrecht “The right to challenge”. Hier kunnen burgers gemeenten uitdagen om een deel van het gemeentebeleid zelf vorm te geven. Dit is door het programmabureau onder de aandacht van projectleiders gebracht, maar door hen niet verder opgepakt.

De nieuwe Wet Maatschappelijke ondersteuning in 2015 heeft volgens de programmacommissie belemmerend gewerkt voor de samenwerking met gemeenten en zorg- en welzijnsorganisaties. “Dat is precies in de tijd waarin die transitie heeft plaatsgevonden waarin de overheid heel druk was met, en daarom was het programma er natuurlijk ook, het afbreken van verzorgingshuizen, het terugdraaien

van allerlei voorzieningen in de wijk. Je ziet dan, dat gemeentes daar dus heel druk mee zijn van joh, wat ben ik aan het doen, wat moet ik? Ondertussen kalven allerlei voorzieningen af. En dan ga je ineens projecten opzetten, dan roei je tegen de wind in zeg maar.". "Aan de andere kant was het eigenlijk ook wel goed hoor, dat je meteen een vangnet gaat creëren als de overheid zich terugtrekt."

5.5 Conclusies

Met de resultaten beschreven in dit hoofdstuk hebben we geprobeerd een antwoord te vinden op de vragen 9 en 10 van de programmaevaluatie.

9. Zijn de doelstellingen van het programma behaald? En zijn daarbij de genoemde aantallen te bereiken ouderen behaald?
10. Zijn er factoren te identificeren die hebben bijgedragen of afbreuk hebben gedaan aan het behalen van de programmadoelen?

Aantallen bereikte ouderen

Het beoogde totaal aantal ouderen van 33.000 ouderen is met het programma ruimschoots behaald. Naar schatting zijn er rond de 37.000 ouderen bereikt. Het aantal ouderen dat bereikt is met vernieuwingsprojecten is groter dan beoogd en het aantal dat door verspreidingsprojecten is bereikt is kleiner. Uit de programmaevaluatie wordt niet duidelijk welk deel van het aantal bereikte ouderen tot de primaire doelgroep van Meer Veerkracht, Langer Thuis behoort. Dit zijn ouderen die alleenstaand zijn, een of meer beperkingen hebben en 65 jaar of ouder zijn. Op basis van de respons op de vragenlijst voor deelnemers aan de projecten (hoofdstuk 4), schatten we in dat dit minimaal 40% van het totale aantal is.

Doelstellingen bereikt?

De hoofddoelstelling van het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis is "Alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare situatie bevinden zo vitaal mogelijk zo zelfstandig mogelijk te laten wonen". Als we naar de doelstellingen op het gebied van meedoen en bewegen kijken, en naar het aantal bereikte ouderen, dan kunnen we concluderen dat het programma hiervoor belangrijke voorwaarden schept. Gemiddeld dragen de projecten naar eigen zeggen met ongeveer een 8 bij aan de doelstelling.

Op het gebied van bewegen zijn de eerste twee doelstellingen door de beweegprojecten volgens projectleiders en het programmabureau wel behaald. De derde doelstelling, gericht op het 'bevorderen van het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit' lijkt niet gehaald, ook niet door de technologieprojecten. Ook bij de meedoenprojecten is de derde doelstelling, gericht op het bevorderen van het gebruik van technische hulpmiddelen, maar beperkt behaald door de technologieprojecten. Ook wat betreft de verspreiding van evidence based beweeg- en valpreventie interventies is het doel niet bereikt.

Beïnvloedende factoren

Positief
Factoren die positief van invloed zijn op het behalen van de programmadoelstellingen liggen volgens betrokkenen in de eerste plaats bij FNO en bij de opbouw van het programma. De invloed van het programmabureau met alle verbindende en ondersteunende activiteiten lijkt zeer groot. Daarnaast is

de rol van de programmacommissie naar verwachting positief van invloed geweest, door het vaststellen van de voorwaarden, de selectie van projecten en de advisering van projectleiders en het programmabureau. Ook deze programmaevaluatie lijkt volgens het programmabureau een positieve invloed te hebben gehad op het behalen van de programmadoelstellingen, doordat het naar verwachting het gevoel versterkt heeft dat FNO het programma echt samen met projectleiders uitvoert.

Bij de opbouw van het programma zijn door de programmacommissie en het programmabureau wel wat kanttekeningen geplaatst. Het programma was nu breed opgezet, in zes subsidierondes en een veelvoud aan (kleinere) projecten is gesubsidieerd. De verwachting is dat de kwaliteit van de projecten gemiddeld nog kan verbeteren, als het programma wat gerichter zou zijn, de doorlooptijd van projecten langer kan worden, de projecten groter en het aantal gesubsidieerde projecten kleiner.

In de tweede plaats heeft landelijk gezien de recente politieke en maatschappelijke aandacht voor het welzijn van ouderen volgens betrokkenen een positieve invloed op het behalen van de programmadoelstellingen op het gebied van meedoen.

Negatief
Negatief van invloed op het behalen van de doelstellingen die samenhangen met techniek (doelstellingen 2c en 3c) is volgens betrokkenen aan de ene kant dat de huidige generatie ouderen nog weinig behoefte heeft aan technologische oplossingen. Aan de andere kant, heeft het er ook mee te maken dat de ontwikkelprojecten een veel langere doorlooptijd en ander proces kennen dan de andere projecten. Dit is door projectleiders en FNO niet goed ingeschat.

Negatief van invloed op de programmadoelstelling ‘verspreiding van effectieve valpreventie- en beweegprogramma’s’ is volgens betrokkenen, dat de programma’s duur zijn en de communicatie rondom de interventies niet aansprekend voor de doelgroep.

Landelijk gezien heeft de Wet Maatschappelijke ondersteuning in 2015 bij de start van het programma belemmerend gewerkt voor de samenwerking van projecten met gemeenten en zorg- en welzijnsorganisaties.

6 Verdieping deel C: Mogelijk toekomstig gebruik van activiteiten in Nederland

Belangrijkste bevindingen

- Borging en opschaling van projecten kosten veel tijd en enthousiasme van professionals.
- Ook als projecten overgedragen worden aan ouderen zelf is een formele rol voor professionals volgens betrokkenen vaak onmisbaar.
- De belangrijkste bepalende factor voor borging en opschaling is volgens betrokkenen de bevlogenheid en betrokkenheid van aanjagers.
- De belangrijkste factoren om activiteiten te kunnen opschalen zijn volgens projectleiders, naast de bevlogenheid en betrokkenheid van de aanjagers, het hebben van draagvlak binnen andere gemeenten, ambassadeurs en professionals en voldoende financiële middelen voor o.a. professionele ondersteuning, huisvesting en PR.
- Vervolgfinanciering vinden bij gemeenten is vaak moeizaam, volgens betrokkenen komt dit onder andere door te korten die gemeenten hebben op de Wmo. De concurrentie tussen partijen binnen gemeenten is daardoor groot. Ook bestaande schotten binnen gemeenten werken volgens betrokkenen belemmerend.
- Volgens betrokkenen financieren zorgverzekeraars zelden bewezen effectieve interventies op het gebied van bewegen en valpreventie.
- De kans op borging van projectactiviteiten voor ouderen komend jaar wordt door projectleiders en het programmabureau ingeschat tussen de 50 en 65 procent.
- De kans op opschaling van verspreidingsprojecten in het komende jaar wordt door projectleiders ingeschat op 45 procent .
- De primaire doelgroep van Meer Veerkracht, Langer Thuis binnen Nederland bestaat naar schatting uit circa 750.000 personen.
- Er zijn in Nederland bijna 120.000 alleenwonende ouderen die zich in een kwetsbare positie bevinden, die vaker samen met andere mensen iets in georganiseerd verband zouden willen doen.
- Er zijn waarschijnlijk zo'n 100.000 alleenwonende kwetsbare ouderen die vaker iets samen zouden willen doen met andere mensen die ook gezondheidsproblemen hebben.

In dit laatste hoofdstuk maken we voor onderdeel C van de programmaevaluatie een inschatting van het mogelijke toekomstige gebruik van de activiteiten voor ouderen, die binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis ontwikkeld zijn.

6.1 Evaluatievragen

De volgende evaluatievragen worden in dit hoofdstuk beantwoord:

11. Zijn er factoren te identificeren die invloed hebben op de borging van projecten na de projectperiode?
12. Welke factoren zijn van invloed op de mogelijkheid tot (en voorwaarden voor) (landelijke) opschaling van innovatieve projecten?
13. Welk deel van de totale doelgroep in Nederland zal er naar verwachting in de toekomst worden bereikt door activiteiten uit het programma?

6.2 Gebruikte methoden

6.2.1 Evaluatievraag 11 en 12

Om evaluatievraag 11 en 12 te beantwoorden is gebruik gemaakt van:

- Interviews projectleiders en vrijwilligers
- Site visits projecten
- Vragenlijst projectleiders
- Interviews programmacommissie FNO
- Interviews programmabureau FNO

Meer informatie over de gebruikte methoden is te vinden in bijlage E.

6.2.2 Evaluatievraag 13

Om evaluatievraag 13 te beantwoorden maken we een inschatting van twee aspecten:

1. Een inschatting van de mate waarin de activiteiten die vanuit het programma zijn ondersteund in de toekomst zullen worden voortgezet
2. Een grove schatting van de toekomstige behoefte van ouderen aan voor hen georganiseerde activiteiten op het gebied van meedoen en bewegen

We gebruiken hiervoor de volgende methoden:

- Vragenlijst projectleiders
- Extra enquêtevragen uitgezet bij Nivel panels in 2018
- CBS data over de samenstelling van de Nederlandse bevolking

Inschatting van de mate van voortzetting van de projectactiviteiten

Op basis van de vragenlijst projectleiders kunnen we laten zien hoe projectleiders de voortzetting en opschaling van de projectactiviteiten inschatten.

Schatting van de toekomstige behoefte

We maken een grove schatting van de behoefte aan voor ouderen georganiseerde activiteiten op het gebied van meedoen en bewegen.

Dit doen we door:

1. Vast te stellen welk percentage (met 95%-betrouwbaarheidsinterval) van de primaire doelgroep (alleenwonende ouderen met een of meer “beperkingen”) in 2018 binnen de Nivel-panels aangegeven heeft het belangrijk te vinden om diverse activiteiten, waaronder georganiseerde activiteiten op het gebied van meedoen en bewegen, te kunnen doen en in welke context (zie bijlage E.9 voor de enquêtevragen die deze ouderen hebben beantwoord).

We kijken of de aantallen het toelaten om hierbinnen nog vier subgroepen te onderscheiden: vrouwen 65-74 jaar, mannen 65-74 jaar, vrouwen 75 en ouder, mannen 75 en ouder.

2. Deze percentages (met betrouwbaarheidsintervallen) te extrapoleren naar de omvang van deze subgroepen binnen de algemene Nederlandse bevolking. Hiertoe hebben we aan het CBS data (op geaggregeerd niveau) gevraagd over de omvang van (subgroepen van) de primaire doelgroep van het MVLT-programma binnen de algemene bevolking (zie bijlage E.8 voor CBS data over de samenstelling van de Nederlandse bevolking).

6.3 Borging en opschaling van MVLT projecten

6.3.1 Borging

In de vragenlijst voor projectleiders is zowel aan projectleiders van vernieuwings- als verspreidingsprojecten gevraagd naar de factoren die van invloed zijn op de borging, welke borgingsstrategieën succesvol en minder succesvol waren en hoe groot ze de kans achten dat de activiteiten voor ouderen blijven voortbestaan. De factoren die bevraagd zijn, zijn afkomstig uit de analyses van de eerste ronde interviews en site visits.

6.3.1.1 Factoren van invloed op borging

De belangrijkste factoren die volgens projectleiders (n=80) van invloed zijn op de borging van projecten zijn het *inzetten van professionals*, het hebben van *draagvlak binnen de eigen organisatie* en het *inzetten van reeds aanwezige faciliteiten en/of personen*. Iets minder van invloed is het *inzetten van vrijwilligers* en het hebben van *draagvlak bij andere organisaties*. De invloed van de *begeleiding door FNO* op de borging is volgens de meeste projectleiders niet tot redelijk van invloed. Interessant is ook dat het *inzetten van ouderen* zelf door de meeste projectleiders niet als belangrijke beïnvloedende factor wordt gezien. Zie tabel F6.1 in hoofdstuk 5 van het Tabellenboek.

We hebben ook in de interviews met het programmabureau en de programmacommissie nagevraagd wat volgens hen van invloed was op de borging van projecten. Voor de borging van projecten zijn er volgens het programmabureau verschillende zaken van invloed. De belangrijkste hebben te maken met het enthousiasme van de initiatiefnemers, de samenwerking met en binnen gemeenten en financiering door gemeenten en zorgverzekeraars.

Enthousiasme van initiatiefnemers
Of een project geborgd wordt, hangt volgens het programmabureau vaak samen met het enthousiasme van initiatiefnemers en de tijd die zij er in willen en kunnen steken. Volgens FNO bereiken de initiatiefnemers vaak meer dan (andere) professionals. Hieraan gekoppeld zie je dat bij projecten, waarbij een organisatie een interventie ontwikkeld heeft, er volgens het programmabureau geen organisatie is die zich verantwoordelijk voelt voor de verdere verspreiding. De interventieontwikkelaar en de uiteindelijke uitvoerders vinden elkaar niet. “Bij sommigen lukt het wel, daar zit dan veel energie in. Er moet een drijvende kracht achter zitten.”
Een reden hiervoor is volgens het programmabureau, dat de uren die in de borging van een project gaan zitten niet begroot zijn. Het programmabureau zegt hierover: “Voor ons is dit niet begroot. Sommige instituten zullen dit doen als er ruimte is. Sommige zien dit als een missie. Maar als een projectleider dit niet in z’n pakket heeft, dan gaat dit niet lukken. De volgende keer moeten we nagaan of er uren beschikbaar zijn voor het aan de man brengen van je product.”

Ook is er volgens het programmabureau voor de voortzetting van projectactiviteiten vaak toch wel geld nodig voor onder andere uren van professionals. Een project kan volgens hen bijna nooit volledig op vrijwilligers draaien.

Gemeenten
Een belangrijke factor die van invloed is op de borging is de vaak moeizame samenwerking en financiering door gemeenten. “Heel veel gemeenten hadden potjes voor vernieuwende initiatieven voor burgers, daar is vaak financiering voor. Maar niet voor vervolg, langer dan een jaar. Gemeenten vragen vaak veel bewijslast om in aanmerking te komen voor vervolgfinanciering. Maar niemand wil die bewijslast financieren.”

" WMO is vaak de aangewezen bron, maar dit werkt niet mee omdat veel gemeenten hier tekorten hebben. Financiën gaan dan naar zorg. Gemeente staat onder toezicht, geen geld, dan houdt het op."

Ook speelt volgens het programmabureau een rol dat er veel nieuwe initiatieven zijn, die op zoek zijn naar samenwerking binnen een gemeente. Daarbij staan de partijen die daar al langer zijn, daar minder voor open, meer concurrentie. Samenwerking binnen een gemeente wordt ook niet gestimuleerd."

Ook de zogenaamde 'schotten' binnen een gemeente werken volgens het programmabureau belemmerend, vooral bij vernieuwende projecten. "Sommige projecten moesten met drie verschillende ambtenaren spreken en ze weten onderling niet wat er gebeurt."

Zorgverzekeraars
Volgens het programmabureau is het voor bewezen effectieve geïndiceerde interventies op het gebied van bewegen en valpreventie, extreem moeilijk om de zorgverzekering mee te laten betalen. Het is het 'preventiestuk' dat het waarschijnlijk moeilijk maakt. Ook is het zo dat individuele deelnemers vaak nog wel geld kunnen krijgen van een zorgverzekeraar, maar voor een groep lukt dit niet.

FNO
Binnen het programma heeft de programmacommissie invloed gehad op de borging, door de selectie en advisering van projecten. *"Een project moest een soort verspreidings- en bestendigingsstrategie hebben. Daar hebben wij erg op gelet. Wat zijn de kansen dat hier nog iets van terecht komt op het moment dat de subsidie verbruikt is? Dus wij hebben wel geprobeerd bijvoorbeeld als daar een gemeente bij betrokken was, dat er ook echt een verklaring van die gemeente lag."*

FNO heeft tijdens het programma ook gekeken naar wat ze konden doen om gemeentes te beïnvloeden. Ze hebben toen geconcludeerd dat dit landelijk niet haalbaar was, omdat alles erg lokaal bepaald is. Ze hebben toen besloten om dit vanuit FNO zelf aan te zwengelen. Ze hebben de leergang voor projectleiders 'hoe om te gaan met gemeenten' en een tijdschrift ontwikkeld. "Voor veel projecten is de gemeente geen partner waar ze bekend mee zijn, geen natuurlijke partner. Daar hebben we ze mee kunnen helpen."

6.3.1.2 Effectiviteit borgingsmethoden

We hebben de projectleiders ook gevraagd hoe effectief verschillende borgingsmethoden waren. Tabel F6.2 in hoofdstuk 5 van het Tabellenboek laat zien hoe veel projectleiders een strategie hebben toegepast en welk percentage daarvan vond dat dit effectief was. Als we kijken naar de effectiviteit per ingezette methode, dan is de methode om het *project zo op te zetten dat het overdraagbaar is naar andere organisaties* het meest effectief. Daarna volgt de methode om het *project zo op te zetten dat het overdraagbaar is aan de deelnemende ouderen zelf*. Het *aanvragen van nieuwe subsidies* en de *gemeente gedurende het project actief betrekken* zijn wat minder effectief.

Om de ervaring en mening van projectleiders (n=80) rondom de methode *Het opzetten van het project op een zodanige manier, dat het overdraagbaar is aan deelnemende ouderen zelf* verder te verdiepen, hebben we hen gevraagd te reageren op de stelling:

"Als ik het project na afloop van de FNO-subsidie in handen laat van ouderen en vrijwilligers, zonder een formele rol voor professionals, dan blijft de activiteit voortbestaan"

De meeste projectleiders (60%) zijn het hier niet mee eens, 14 procent is het ermee eens. 9 procent geeft aan hier neutraal tegenover te staan. Voor 18 procent is de stelling niet van toepassing.

6.3.1.3 Kans op borging van MVLT-projecten

Om een inschatting te kunnen maken van de borging van MVLT-projecten, hebben we projectleiders van de vernieuwings- en verspreidingsprojecten (n=80) gevraagd hoe groot zij de kans achten om het project in het komende jaar te borgen. 65 procent van de projectleiders geeft aan dat deze kans (heel) groot is. 20 procent kan dit niet goed inschatten. 13% acht de kans (zeer) klein. 3 procent van de projectleiders vulde de vraag niet in.

We hebben het programmabureau van FNO ook gevraagd hoe zij de borging van projecten inschatten. Zij geven aan de ze denken dat tussen de 40 en 60 van de 126 projecten een half jaar na afloop van de financiering van FNO lokaal geborgd zijn. Ze denken dat een jaar na afloop van de financiering 30 tot 40 van de vernieuwende initiatieven nog geborgd zijn. Er zijn ook veel (onderdelen van) activiteiten die volgens hen geborgd zijn bij een andere organisatie., maar zeker ook projecten die gestopt zijn. Om inzicht te krijgen in de daadwerkelijke borging zal FNO een aanvullend onderzoek hiernaar laten uitvoeren door het Nivel.

6.3.2 Opschaling

Onder opschaling verstaan we binnen de programmaevaluatie: het vergroten van het bereik van ouderen. Dit kan onder andere door uit te breiden naar andere locaties of door meer deelnemers per activiteit aan te trekken.

6.3.2.1 Factoren van invloed op opschaling

We hebben de projectleiders van de verspreidingsprojecten (n= 33) gevraagd wat voor hen de meest bepalende factor is voor het kunnen opschalen van hun activiteiten. De meesten zien opschaling als uitbreiding van hun activiteit naar andere locaties, binnen andere gemeenten. De belangrijkste door projectleiders genoemde factoren daarvoor zijn:

- Bevlogenheid en betrokkenheid van de aanjagers
- Draagvlak binnen andere gemeenten
- Draagvlak bij en inzet van lokale ambassadeurs en professionals
- Voldoende financiële middelen voor onder andere professionele ondersteuning, huisvesting en PR

Een belemmerende factor voor opschaling is de bescherming van het evidence based karakter van een interventie.

Succesfactoren
voor borging en opschaling van projecten

- Zorg voor een drijvende kracht achter het project, zoals bevlogen en betrokken initiatiefnemers.
- Creëer draagvlak binnen je eigen organisatie.
- Houd rekening met het begroten van uren van professionals voor borging en opschaling van het project.
- Zet het project zo op dat het overdraagbaar is naar andere organisaties of aan ouderen zelf.
- Betrek gemeenten en andere organisaties actief gedurende het project voor het creëren van meer draagvlak.

6.3.2.2 Bijdragen projectorganisaties, gemeenten en landelijke politiek

We hebben de projectleiders van de verspreidingsprojecten ook gevraagd hoe hun organisatie, gemeente(n) en de landelijke politiek bijdragen aan de opschaling van hun activiteiten.

Als het gaat om de bijdrage van *hun organisatie*, dan worden de volgende bijdragen genoemd:

- De organisatie van de activiteiten blijven initiëren en coördineren
- Inhoudelijke doorontwikkeling en opschaling
- Het project blijvend (financieel) ondersteunen
- Andere financieringsbronnen zoeken
- Samenwerkingen aangaan
- Communicatie over activiteiten
- Delen van kennis en ervaring
- Beschikbaar zijn en blijven

Als het gaat om de bijdrage van *de gemeente(n)*, dan worden de volgende bijdragen genoemd:

- Verstrekken subsidies
- Burgemeester(s) ambassadeur laten zijn
- Materiële bijdragen (bijv. locatie, fietsen)
- Professionele bijdrage (bijv. buurtsportcoaches inzetten; regie/coördinatie faciliteren)
- Bekendheid geven
- Aandacht geven in beleid
- Overnemen van aanbod

Als het gaat om de bijdrage van *de landelijke politiek*, dan zijn deze als volgt samen te vatten:

- Aandacht in beleid en subsidies voor welzijn van ouderen
- Aandacht in beleid en subsidies voor preventie
- Aandacht in beleid en subsidies voor bewegen van ouderen

6.3.2.3 Kans op opschaling van MVLT-projecten

Om een inschatting te kunnen maken van de opschaling van de MVLT-projecten, hebben we projectleiders van de verspreidingsprojecten (n=33) gevraagd hoe groot zij de kans achten om het project, zoals het nu is, in het komende jaar op te schalen. 42 procent acht deze kans (heel) groot, 12 procent acht deze kans (heel) klein en 39 procent kan dit niet goed inschatten. 3 procent van de projectleiders vulde de vraag niet in.

In het interview met het programmabureau noemen zij de opschaling van projecten 'moeizaam'. "Opschaling kost heel veel van initiatiefnemers. Ze moeten elke keer met de gemeenten en 100.000 mensen rond de tafel."
De huidige aandacht die er op dit moment is vanuit de landelijke politiek voor het welzijn van ouderen werkt volgens het programmabureau sterk bevorderend voor de mogelijkheid om projecten op te schalen.

6.4 Behoefte van ouderen aan activiteiten

In deze paragraaf beschrijven we de mate waarin mensen in Nederland die gerekend kunnen worden tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma behoefte hebben aan bepaalde activiteiten, zoals die door de gesubsidieerde projecten zijn aangeboden of ondersteund. De gegevens zijn gebaseerd op een enquête die in het najaar van 2018 is afgenomen bij deelnemers aan het Consumentenpanel Gezondheidszorg van het Nivel. Dit betrof een steekproef uit de algemene Nederlandse bevolking, waarvan 347 respondenten voldeden aan de criteria voor de primaire doelgroep: 65 jaar of ouder, alleenwonend en in enige of ernstiger mate kwetsbaar gebaseerd op hun antwoorden op de EQ5D5L.

6.4.1 Meedoen

Figuur 6.1 laat allereerst zien in welke mate mensen behorend tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma bepaalde activiteiten gericht op "meedoen" in de samenleving belangrijk vinden. De figuur laat zien dat deze mensen het vooral belangrijk vinden om naar een vrijetijds- of hobbyvereniging te kunnen gaan en om zo nu en dan een restaurant, café, bioscoop of theater te kunnen bezoeken. Opvallend is dat ruim 15 procent het kunnen doen van vrijwilligerswerk van het allergrootste belang vindt.

Figuur 6.1: Mate waarin mensen behorend tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma het belangrijk vinden om bepaalde activiteiten gericht op "meedoen" te kunnen ondernemen (N= 324-339)

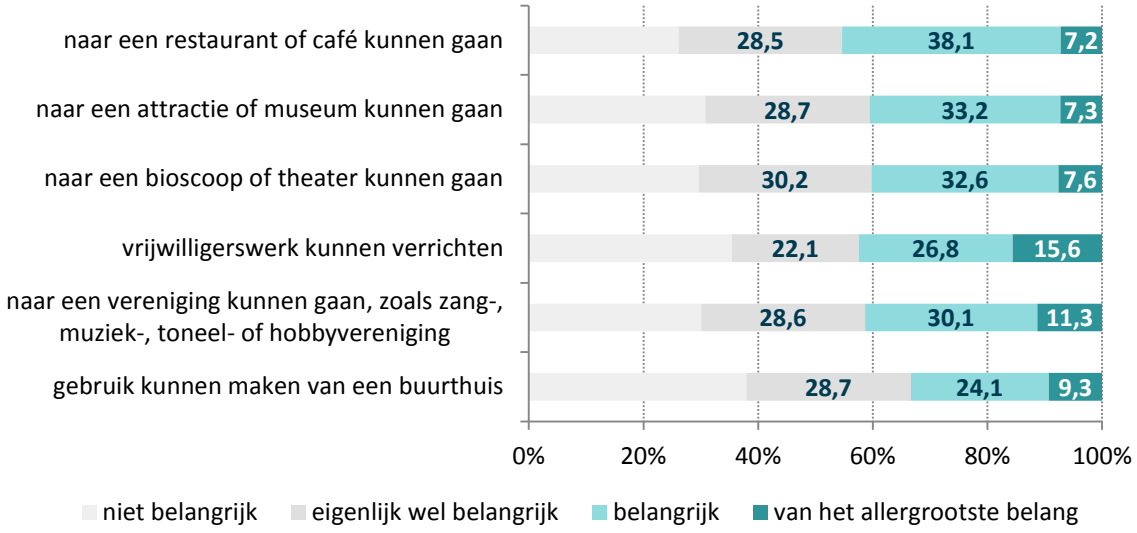

6.4.2 Bewegen

Figuur 6.2 geeft een beeld van de mate waarin mensen die gerekend kunnen worden tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma waarde hechten aan bepaalde activiteiten of faciliteiten gericht op bewegen. De figuur laat zien dat de primaire doelgroep veel belang hecht aan het kunnen gebruikmaken van parken of groenvoorzieningen. Ongeveer de helft vindt het (enigszins) belangrijk dat er een sporthal is waarvan zij gebruik kunnen maken; een iets groter deel vindt het (enigszins) belangrijk om naar een sportvereniging te kunnen gaan.

Figuur 6.2 Mate waarin mensen behorend tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma het belangrijk vinden om gebruik te kunnen maken van bepaalde activiteiten of faciliteiten gericht op "bewegen" (N= 323-337)

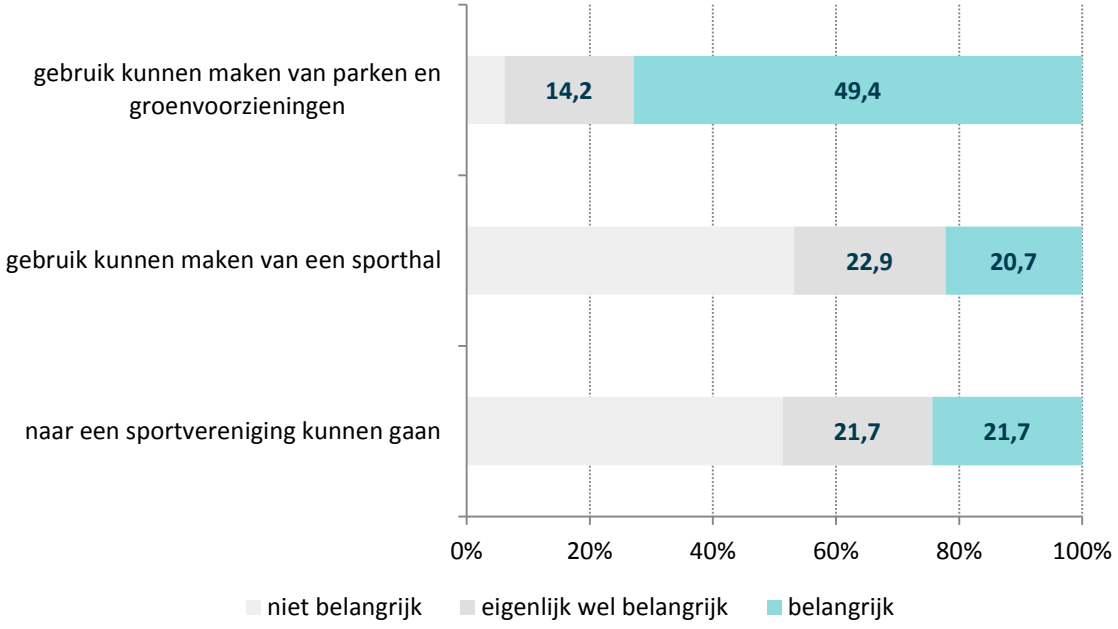

6.4.3 Voorwaarden en voorkeuren voor deelname aan activiteiten

In de enquête waren ook enkele vragen opgenomen over de voorwaarden of voorkeuren van de primaire doelgroep ten aanzien van hun behoefte aan meedoen- of beweegactiviteiten. Figuur 6.3 laat zien dat er voor het ondernemen van sociale activiteiten vooral belang aan wordt gehecht dat dit kan met leeftijdsgenoten. Vier op de vijf mensen vindt dit in enige mate belangrijk en 60 procent zelfs belangrijk tot “van het allergrootste belang”. Dit geldt in nog sterkere mate bij sport- of beweegactiviteiten (Figuur 6.4). Zowel bij sociale activiteiten als bij sport- en beweegactiviteiten vindt een groot deel van de doelgroep het belangrijk dat de activiteiten zijn aangepast op hun mogelijkheden en beperkingen en dat ze met mensen met een vergelijkbare gezondheidstoestand kunnen worden gedaan. Bij sociale activiteiten wordt ook belang gehecht aan het samen kunnen doen met mensen met een vergelijkbare culturele achtergrond, bij sport- en beweegactiviteiten wordt dit minder belangrijk gevonden. Voor dertig procent van de doelgroep is het belangrijk dat de sociale activiteiten gratis zijn; voor een iets kleiner deel geldt dat ook voor beweegactiviteiten. Tenslotte is het voor ruim een kwart tot een derde van de doelgroep belangrijk dat het vervoer naar de activiteit voor hen geregeld wordt, voor ruim een op negen à tien mensen is dit van het allergrootste belang.

Figuur 6.3: Mate waarin mensen in Nederland die gerekend kunnen worden tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma het belangrijk vinden dat aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan bij het ondernemen van sociale activiteiten (N=325-341)

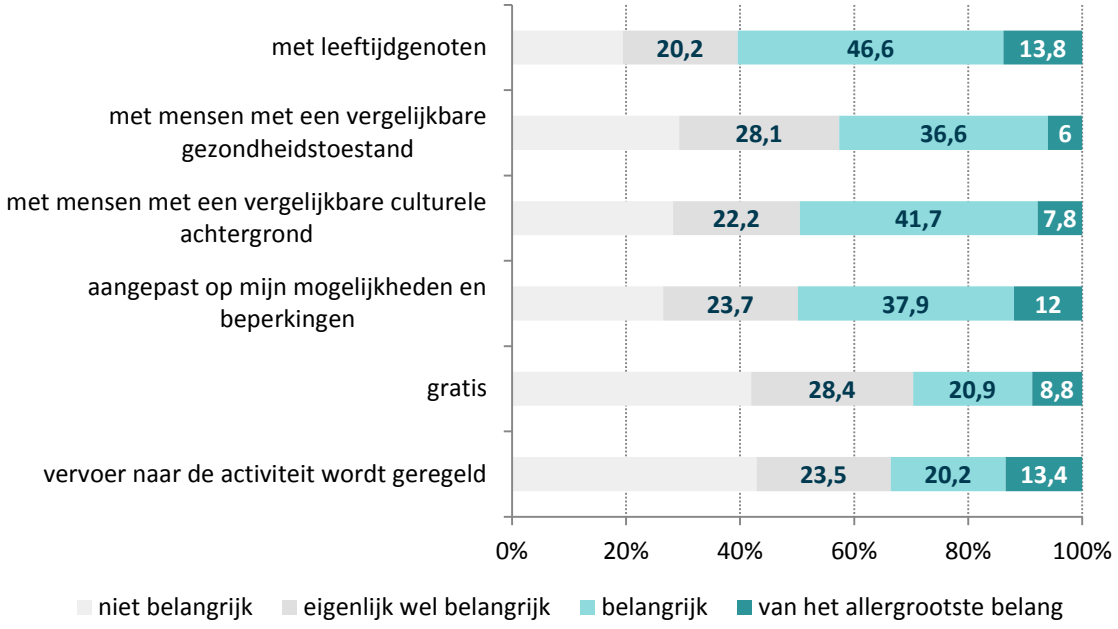

Figuur 6.4: Mate waarin mensen in Nederland die gerekend kunnen worden tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma het belangrijk vinden dat aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan bij het ondernemen van beweeg- of sportactiviteiten (N=321-329)

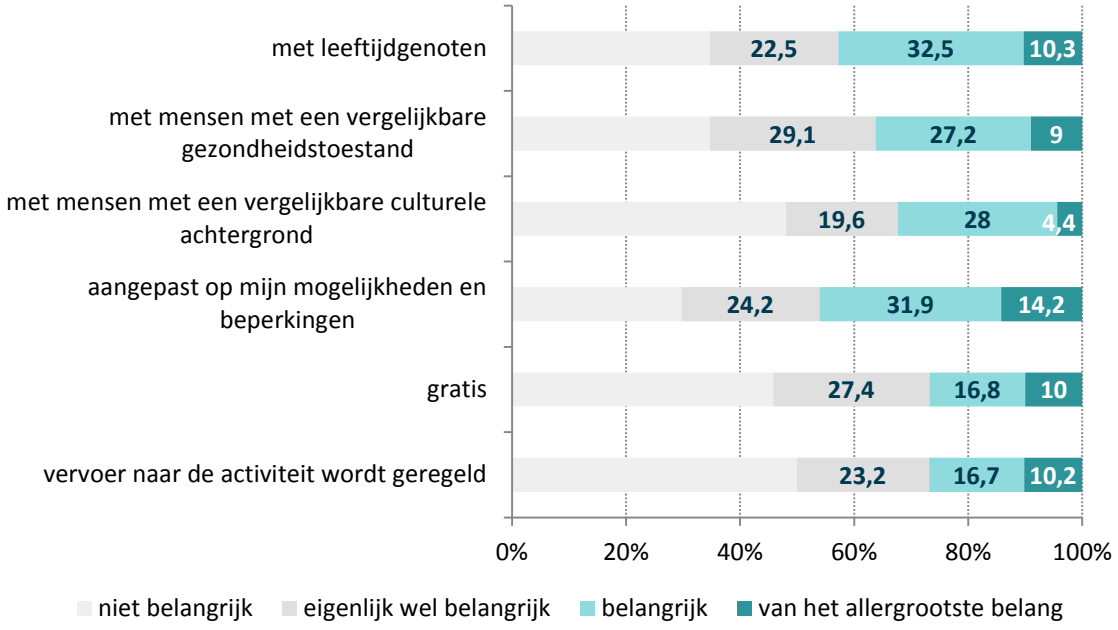

6.4.4 Onvervulde behoefte

Tenslotte is voor het mogelijke bereik van deze programmaevaluatie gekeken in welke mate er sprake is van een onvervulde behoefte aan sociale of beweegactiviteiten bij de primaire doelgroep van het programma. Uit de enquête komt naar voren dat de doelgroep vooral vaker iets samen zou willen doen met andere mensen waarbij dan geen sprake is van door een bepaalde organisatie georganiseerde activiteiten (Figuur 6.5). Ruim een kwart van de mensen geeft aan vaker dergelijke activiteiten te willen doen. Toch is ook de onvervulde behoefte aan activiteiten in georganiseerd verband substantieel; bijna 16 procent van de primaire doelgroep zou vaker iets in georganiseerd verband willen ondernemen.

Figuur 6.5: Mate waarin mensen in Nederland die gerekend kunnen worden tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma behoefte hebben aan meer of andere activiteiten in hun vrije tijd (N=340)

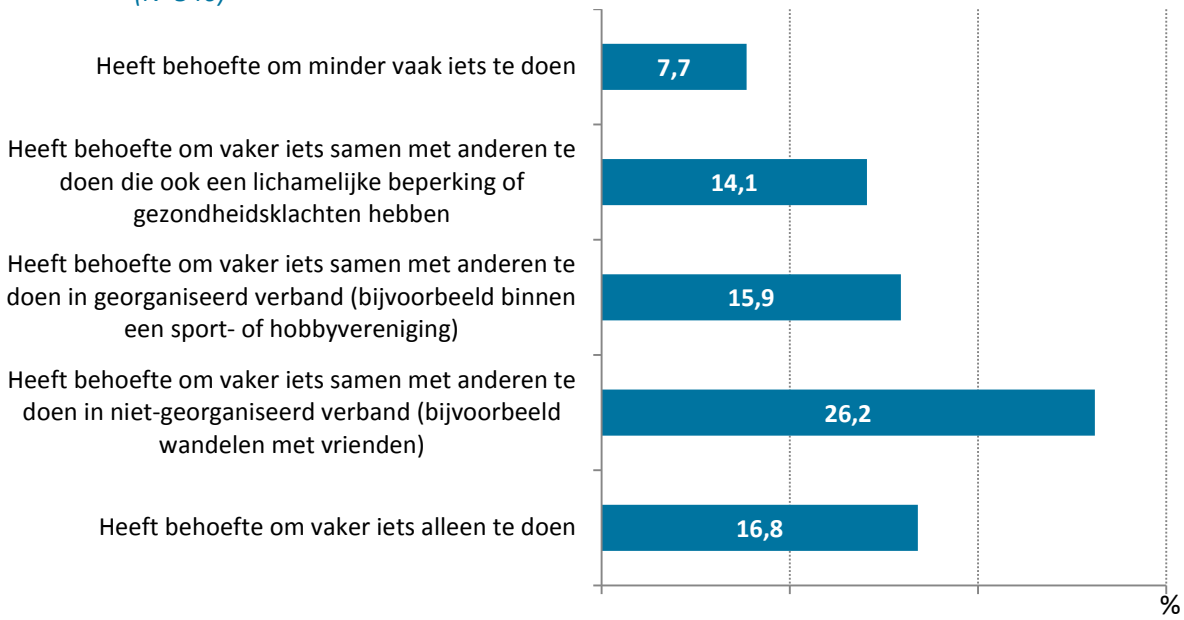

6.4.5 Geschatte omvang van de behoefte aan activiteiten in Nederland

Om een indruk te krijgen van de behoefte aan activiteiten onder de totale groep ouderen in Nederland die tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma kan worden gerekend, hebben we eerst een schatting gemaakt van de omvang van deze doelgroep. Hiervoor zijn gegevens over het aantal alleenwonende ouderen in Nederland in 2017 (CBS, 2017) gecombineerd met schattingen van het percentage binnen deze groep dat als kwetsbaar kan worden aangemerkt (zie bijlage E.8). Op basis hiervan schatten we het totale aantal mensen dat gerekend kan worden tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma op 750.000, waarvan 300.000 in de leeftijd van 65 tot en met 74 jaar en 450.000 van 75 jaar of ouder. Ervan uitgaande dat de primaire doelgroep binnen Nederland uit circa 750.000 personen bestaat, kan nu tevens een schatting worden gemaakt van de omvang van de behoefte aan meer of andere activiteiten samen met anderen. Op basis van de percentages weergegeven in figuur 6.5, zijn er in Nederland bijna 120.000 alleenwonende ouderen die zich in een kwetsbare positie bevinden die vaker samen met andere mensen iets in georganiseerd verband zouden willen doen. Daarnaast zijn er waarschijnlijk zo'n 100.000 alleenwonende kwetsbare ouderen die vaker iets zouden willen doen samen met andere mensen die ook gezondheidsproblemen hebben. Uiteraard is het belangrijk om hierbij voor ogen te houden dat het om grove schattingen gaat; de werkelijke aantallen kunnen zowel hoger als lager liggen.

6.5 Conclusies

Met de resultaten beschreven in dit hoofdstuk hebben we geprobeerd een antwoord te vinden op de vragen 11, 12 en 13 van de programmaevaluatie.

11. Zijn er factoren te identificeren die invloed hebben op de borging van projecten na de projectperiode?

12 Welke factoren zijn van invloed op de mogelijkheid tot (en voorwaarden voor) (landelijke) opschaling van innovatieve projecten?
13. Welk deel van de totale doelgroep in Nederland zal er naar verwachting in de toekomst worden bereikt door activiteiten uit het programma?

Borging
Het borgen van projecten kost veel tijd en enthousiasme van professionals. Een belemmerende factor bij het borgen van projecten die gesubsidieerd zijn binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis, is dat borgingsactiviteiten niet begroot zijn. Succesvolle borging hangt daarom volgens betrokkenen vaak samen met het enthousiasme van de initiatiefnemers. Ook draagvlak binnen de eigenorganisatie en het kunnen inzetten van reeds aanwezige faciliteiten en/of personen zijn volgens projectleiders (mede daarom) positief van invloed op de borging.

Volgens projectleiders worden activiteiten idealiter overgedragen aan andere organisaties of aan ouderen zelf. Zo niet, dan is er voor borging van een activiteit vaak ook vervolgfinanciering nodig, zelfs als het wordt overgedragen aan ouderen zelf. Een formele rol voor professionals is ook in die gevallen volgens projectleiders en het programmabureau meestal onmisbaar.

Voor vervolgfinanciering is de Wmo van gemeenten geschikt. Een belemmerende factor is volgens het programmabureau, dat veel gemeenten tekorten hebben op de Wmo. De concurrentie tussen aanbiedende partijen, die er mede daardoor vaak binnen gemeenten bestaat, werkt belemmerend voor de borging. Volgens betrokkenen werken ook de bestaande 'schotten' binnen gemeenten belemmerend. Zorgverzekeraars zijn volgens het programmabureau de aangewezen partij voor vervolgfinanciering van bewezen effectieve interventies op het gebied van bewegen en valpreventie. Dit blijkt extreem moeilijk.

De kans op borging van de activiteiten die binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis zijn opgezet, wordt door projectleiders ingeschat op 65 procent het komende jaar. Het programmabureau schat dit in op circa 50 procent van de vernieuwingsprojecten. Op de daadwerkelijke borging hebben we geen zicht, dit vereist vervolgonderzoek.

Opschaling
Factoren die van invloed zijn op de borging zijn volgens betrokkenen in de eerste plaats, evenals bij borging, bevlogenheid en betrokkenheid van de aanjagers. Daarnaast zijn volgens projectleiders belangrijke voorwaarden het hebben/vinden van draagvlak binnen andere gemeenten, ambassadeurs en professionals en voldoende financiële middelen voor onder andere professionele ondersteuning, huisvesting en PR.

Het opschalen van projecten is moeilijk. Toch acht 42 procent van de verspreidingsprojecten de kans (heel) groot dat het hen lukt om hun project komend jaar op te schalen. Op de daadwerkelijke opschaling hebben we geen zicht. Ook hier zal vervolgonderzoek inzicht kunnen bieden in hoeverre dit daadwerkelijk gelukt is.

Omvang van de behoefte aan activiteiten in Nederland
Welk deel van de totale doelgroep in Nederland er naar verwachting in de toekomst kan worden bereikt door activiteiten uit het programma, is afhankelijk van de behoefte aan de specifieke activiteiten binnen deze doelgroep. De primaire doelgroep van Meer Veerkracht, Langer Thuis binnen Nederland bestaat naar schatting uit circa 750.000 personen. Er zijn in Nederland bijna 120.000 alleenwonende ouderen die zich in een kwetsbare positie bevinden, die vaker samen met andere mensen iets in georganiseerd verband zouden willen doen. Daarnaast zijn er waarschijnlijk zo'n

100.000 alleenwonende kwetsbare ouderen die vaker iets samen zouden willen doen met andere mensen die ook gezondheidsproblemen hebben.

Verwachte bereik van ouderen uit de doelgroep in Nederland
Het is complex om het bereik van de activiteiten die binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis ontwikkeld zijn in te schatten. Dit is namelijk van veel factoren afhankelijk. We kunnen wel een voorzichtige inschatting voor komend jaar maken. In dit hoofdstuk hebben we laten zien dat de verwachte borging van vernieuwingsprojecten een jaar na afronding door het programmabureau wordt ingeschat op 50%. Van de 65 projecten zou dat neerkomen op 33 projecten voor komend jaar. Op basis van het bereik van de projecten binnen de looptijd van Meer Veerkracht, Langer Thuis kunnen we een voorzichtige inschatting maken van het aantal te bereiken ouderen komend jaar. Van vernieuwingsprojecten was het bereik van ouderen toen per project 92 ouderen (mediaan). Er zouden komend jaar dan 92 * 33 = 3.036 ouderen door dit type projecten kunnen worden bereikt. Als het gaat om opschaling dan schatten de projectleiders in dat circa 42 procent van de projecten wordt opgeschaald. Van de 50 projecten zijn dit 21 projecten. Wanneer deze vergelijkbaar met het bereik binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis 430 deelnemers per project bereiken (mediaan), dan komt het aantal nieuw bereikte ouderen door dit type projecten voor komend jaar op 9.030. Bij elkaar genomen zouden komend jaar dan circa 12.066 nieuwe ouderen door activiteiten die ontwikkeld zijn binnen Meer Veerkracht, Langer Thuis bereikt kunnen worden. Gezien de behoeften van de doelgroep in Nederland aan dit type activiteiten, zou dit mogelijk moeten zijn. Dit is echter wel afhankelijk van de daadwerkelijke borging en opschaling van projecten en de mate waarin projecten de specifieke doelgroep ook echt weten te bereiken.

Voor een betere inschatting zouden we de daadwerkelijke borging en opschaling van projecten een jaar na afronding moeten weten en het aantal door hen bereikte ouderen uit de specifieke doelgroep. Daarbij zou dan ook onderscheid gemaakt moeten worden tussen het type projecten (bewegen en meedoen) en het soort activiteiten dat zij aanbieden. Op basis van deze programmaevaluatie kunnen we aannemen dat het type activiteit van invloed is op de impact ervan. Beweegactiviteiten lijken zowel op het gebied van bewegen als meedoen positieve veranderingen op te leveren en daarmee de meeste impact te kunnen hebben op de hoofddoelstelling van Meer Veerkracht Langer Thuis: Alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare situatie bevinden zo vitaal mogelijk zo zelfstandig mogelijk te laten wonen. Ook ouderen lijken de meeste behoefte aan beweegactiviteiten te hebben. Op dit moment lijkt het politieke klimaat voor borging en opschaling van meedoen-activiteiten echter groter dan voor beweegprojecten. Hoe zich dit de komende jaren ontwikkeld is nog onduidelijk.

Literatuur

Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek; denken en doen*. Amsterdam: Boom onderwijs.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology, 3*(2), 77-101.

Cardol, M., de Haan, R. J., de Jong, B. A., Van den Bos, G. A., & de Groot, I. J. (2001). Psychometric properties of the Impact on Participation and Autonomy Questionnaire. *Archives of physical medicine and rehabilitation, 82*(2), 210-216.

CSO & Zorgbelang Nederland. (2012). Factsheet; succesfactoren voor ouderen participatie.

Fleuren, M. A., Paulussen, T. G., Van Dommelen, P., & Van Buuren, S. (2014). Towards a measurement instrument for determinants of innovations. *International Journal for Quality in Health Care*, *26*(5), 501-510.

FNO zorg voor kansen. (2015). Meer Veerkracht, Langer Thuis. Geraadpleegd van https://www.fnozorgvoorkansen.nl/meer-veerkracht-langer-thuis/.

FNO zorg voor kansen. (2017). 125x Meer Veerkracht, Langer Thuis. Amsterdam: FNO.

Garritsen, H., Verkaik, R. (2018). Ouderen bereiken voor sociale en beweegactiviteiten. Utrecht: Nivel.

Glasgow, R. E., Vogt, T. M., & Boles, S. M. (1999). Evaluating the public health impact of health promotion interventions: the RE-AIM framework. *American journal of public health, 89*(9), 1322-1327.

Green, J., & Thorogood, N. (2009). *Qualitative methods for health research* (Vol. 2). London: Sage.

van Hees S., Oldenkamp M., de Putter I., van der Hoek L., & Boeije H. (2018). Participatiemonitor 2008-2016: deelname aan de samenleving van mensen met een beperking en ouderen. Utrecht: Nivel.

Herdman, M., Gudex, C., et al. (2011). Development and preliminary testing of the new five-level version of EQ-5D (EQ-5D-5L). *Quality of life research, 20*(10), 1727-1736.

de Jong-Gierveld J, van Tilburg T. Manual of the Loneliness Scale 1999. Updated from the printed version: 15-6-2017. Geraadpleegd van https://home.fsw.vu.nl/tg.van.tilburg/manual_loneliness_scale_1999.html.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). (2018). *Pact voor de ouderenzorg*. Den Haag: VWS.

Ooms, L., & Veenhof, C. (2011). Evaluatie van de implementatiefase van het Nationaal Actieplan Sport en Bewegen, setting sport; resultaten proces- en effectevaluatie. Geraadpleegd van https://www.nivel.nl/sites/default/files/bestanden/Rapport-Evaluatie-Nationaal-Actieplan-Sport-Bewegen.pdf.

van Oirschot, R., Soonieus, E., Bake, J., & Kroon, R. (2010). Kennis(in)kaart); succes- en belemmeringsfactoren voor het versnellen van opschaling van innovaties.

Versteegh, M. M., Vermeulen, K. M., Evers, S. M., de Wit, G. A., Prenger, R., & Stolk, E. A. (2016). Dutch tariff for the five-level version of EQ-5D. *Value in health, 19*(4), 343-352.

Vitaliteit Ontmoet Kwetsbaarheid werkgroep. (2015). Ouderenprojecten scoren beter als vrijwilliger veel invloed heeft. Geraadpleegd van http://www.vitaliteitontmoetkwetsbaarheid.nl/.

Zantinge, E. M., Van der Wilk, E. A., Van Wieren, S., & Schoemaker, C. G. (2011). Gezond ouder worden in Nederland. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Bijlage A Leden begeleidingscommissie

Em. Prof. dr. Betty Meyboom-de Jong	Voorzitter Beter Oud; voormalig voorzitter van de ZonMw programmacommissie Nationaal Programma Ouderenzorg.
Drs. Jenneke van Veen	Voormalig hoofdinspecteur van de Inspectie voor de Gezondheidszorg.
Prof. dr. Nanne de Vries	Hoogleraar Gezondheidsbevordering, vice-decaan van de Faculty of Health, Medicine and Life Sciences, lid van de Raad van Bestuur van het Maastricht UMC+.
Ir. Marieke van der Waal (voorzitter)	Directeur Leyden Academy on Vitality and Aging.

Bijlage B Theory of Change

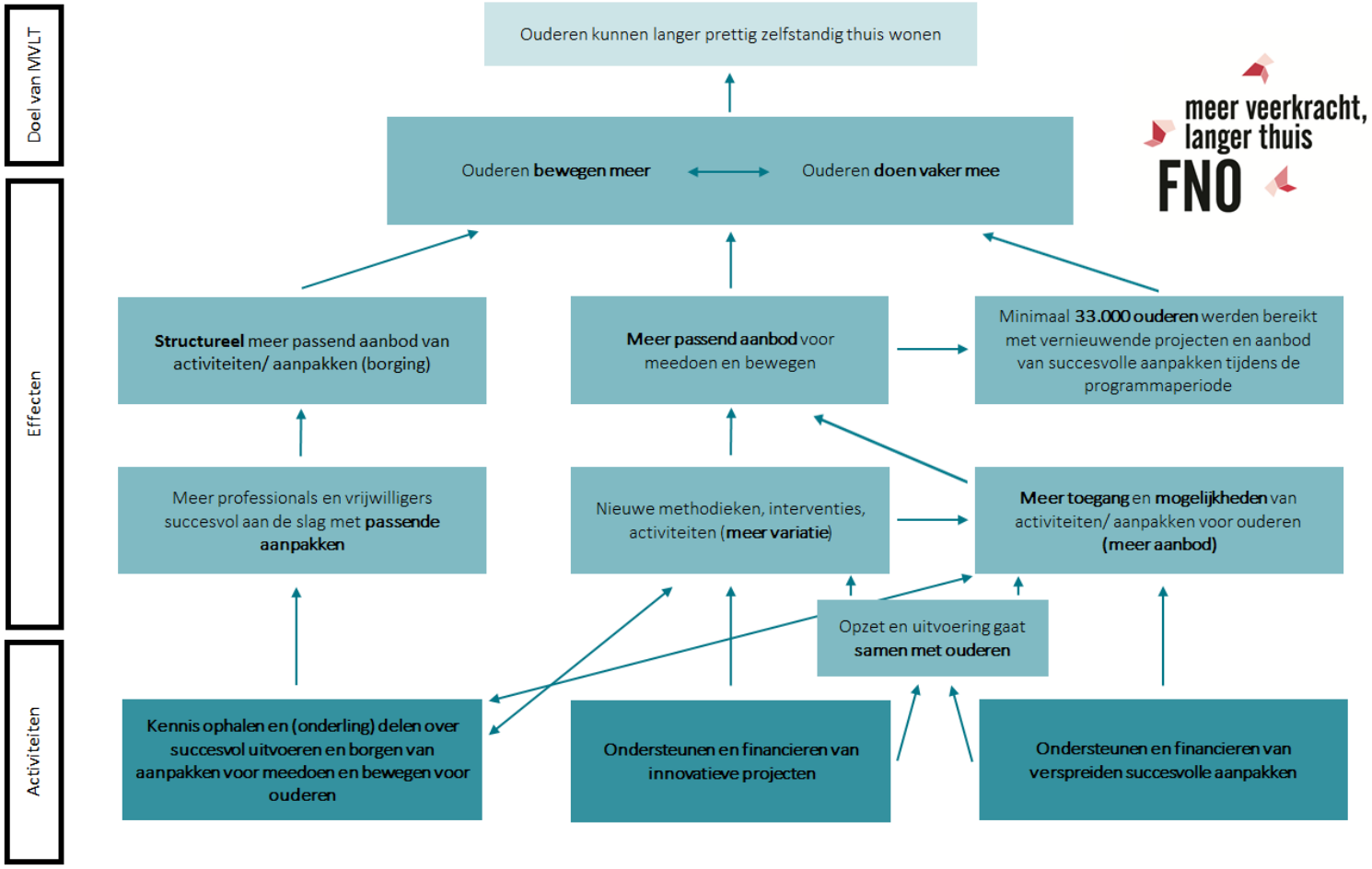

Bijlage C Respons projecten vragenlijst deelnemers

nr.	Subsidieronde nummer	Aard project	Type project	Aantal verstrekte vragenlijsten	Aantal uitgezette vragenlijsten	Aantal vragenlijsten ingevuld retour
1	1	meedoen	verspreiden	50	-	20
2	1	bewegen	verspreiden	50	50	49
3	1	meedoen	vernieuwen	30	30	14
4	1	meedoen	vernieuwen	15	-	15
5	1	meedoen	verspreiden	50	50	32
6	2	bewegen	vernieuwen	15	15	3
7	2	meedoen	verspreiden	51	-	40
8	2	bewegen	vernieuwen	26	-	12
9	2	bewegen	verspreiden	65	50	41
10	2	bewegen	vernieuwen	25	0	0
11	2	bewegen	vernieuwen	50	-	28
12	2	meedoen	vernieuwen	30	-	0
13	2	meedoen	vernieuwen	50	50	43
14	2	meedoen	vernieuwen	38	38	26
15	2	meedoen	verspreiden	27	27	23
16	2	meedoen	verspreiden	59	-	12
17	2	bewegen	verspreiden	30	30	25
18	2	meedoen	verspreiden	5	-	4
19	2	bewegen	vernieuwen	50	-	27
20	2	bewegen	verspreiden	28	28	22
21	3	meedoen	vernieuwen	40	27	27
22	3	bewegen	vernieuwen	3	-	0
23	3	meedoen	vernieuwen	34	-	34
24	3	bewegen	vernieuwen	45	35	28
25	3	bewegen	vernieuwen	40	32	27
26	3	meedoen	vernieuwen	27	-	22
27	3	bewegen	vernieuwen	40	0	0
28	3	bewegen	vernieuwen	40	19	13
29	3	bewegen	vernieuwen	40	40	25
30	3	meedoen	vernieuwen	45	-	4
31	3	meedoen	vernieuwen	40	-	27
32	3	bewegen	vernieuwen	50	50	43
33	3	meedoen	vernieuwen	50	50	40
34	3	meedoen	vernieuwen	35	-	27
35	3	meedoen	vernieuwen	30	21	11
36	3	bewegen	vernieuwen	30	12	8
37	3	bewegen	vernieuwen	56	30	34

38	3	meedoen	vernieuwen	30	-	12
39	4	meedoen	verspreiden	40	40	34
40	4	bewegen	technologie	30	21	22
41	4	bewegen	technologie	15	15	14
42	4	meedoen	verspreiden	95	95	30
43	4	meedoen	verspreiden	50	50	50
44	4	meedoen	verspreiden	50	50	26
45	4	meedoen	verspreiden	25	-	0
46	4	meedoen	technologie	25	-	22
47	4	bewegen	verspreiden	40	-	26
48	4	bewegen	technologie	35	30	26
49	4	bewegen	technologie	50	45	37
50	4	meedoen	technologie	35	34	34
51	4	bewegen	technologie	30	30	3
52	5	meedoen	verspreiden	50	50	39
53	5	meedoen	verspreiden	15	-	2
54	5	meedoen	vernieuwen	30	25	9
55	5	meedoen	vernieuwen	35	-	22
56	5	bewegen	verspreiden	50	50	28
57	5	meedoen	vernieuwen	10	10	5
58	5	meedoen	verspreiden	50	-	7
59	5	meedoen	vernieuwen	50	0	0
60	5	meedoen	verspreiden	70	-	21
61	5	bewegen	vernieuwen	30	0	0
62	5	meedoen	vernieuwen	50	50	44
63	5	meedoen	vernieuwen	50	50	7
64	5	bewegen	verspreiden	40	25	10
65	5	meedoen	verspreiden	40	36	20
66	5	meedoen	verspreiden	50	15	4
67	6	bewegen	verspreiden	50	50	0
68	6	meedoen	vernieuwen	30	-	0
69	6	meedoen	vernieuwen	60	30	15
70	6	bewegen	vernieuwen	35	28	28
71	6	meedoen	verspreiden	12	0	0
72	6	meedoen	verspreiden	50	50	34
73	6	bewegen	verspreiden	30	30	25
74	6	bewegen	verspreiden	45	-	39
75	6	bewegen	vernieuwen	15	15	15
76	6	meedoen	vernieuwen	40	4	2
77	6	meedoen	vernieuwen	25	25	25
78	6	meedoen	verspreiden	25	25	19
79	6	meedoen	verspreiden	45	45	26
Totaal				**2971**	**1707**	**1588**

Bijlage D Kenmerken van de gefinancierde projecten

Kenmerken projectleiders

80 projectleiders hebben aan het eind van de projectfinanciering van FNO een vragenlijst ingevuld over hun rol en ervaringen als projectleider. 26 projectleiders ontvingen geen vragenlijst, omdat ze al meededen aan een interview of site visit. 20 projectleiders vulden om ons onbekende redenen de vragenlijst niet in. De netto respons is daarmee 80%.

Van de projectleiders was 71% vrouw (n=57). De meeste projectleiders verrichten hun werkzaamheden als projectleider vanuit een vast dienstverband (49%; n=39) . 16% (n=13) doet dit vanuit een tijdelijk dienstverband en 35% (n=28) doet dit als ZZP'er.
60% (n=48) van de projectleiders heeft al eerder een project voor ouderen geleid, 40% (n=22) doet dit voor het eerst. We hebben de projectleiders gevraagd naar het netwerk dat zij bij de start van het project hadden. 50% (n=40) had bij de start van het project al een klein netwerk van organisaties en gemeente(n) in de omgeving. 38% (n=30) had al een groot netwerk. Slechts 14% (n=11) kende al een aantal ouderen in de omgeving en een nog kleiner percentage (8%; n=6) kende al veel ouderen in de omgeving.
Van de projectleiders was 71% (n=57) reeds betrokken bij de aanvraag van het project.

Kenmerken organisatie, activiteiten en begeleiding vernieuwingsprojecten

Bij de projectleiders van de vernieuwingsprojecten (n=47) is geïnventariseerd welke kenmerken de activiteiten voor ouderen hadden en wat de kenmerken van de organisatie en begeleiding ervan waren.

Groepsgrootte

We hebben de projectleiders gevraagd hoe de activiteiten veelal aan de ouderen aangeboden werden. Projectleiders konden meerdere antwoorden geven. Activiteiten werden meestal in een middelgrote groep van 5 tot 15 personen (72%; n=34) aangeboden. In 22% (n=10) van de projecten werd de activiteit één op één aangeboden. In 36% (n=17) van de projecten gebeurde dit in een kleine groep van maximaal 5 of in een grote groep van meer dan 15 personen (26%; n=12).

Locatie

Tabel D3.1 laat zien op welke locatie activiteiten aangeboden werden. Ook hier waren weer meer locaties per project mogelijk. De meeste activiteiten worden aangeboden in buurthuizen (47%; n=22) en ontmoetingscentra (43%; n=20). Zo'n 32% (n=15) van de activiteiten worden aangeboden bij mensen thuis.

Tabel D3.1: Locatie van de activiteiten

(n=47) Locatie	%
Ontmoetingscentrum	43% (n=20)
Buurthuis	47% (n=22)
Verpleeg- of verzorgingshuis	30% (n=14)
Algemene ruimte woonorganisatie	26% (n=12)
Publiek gebouw, zoals school, gemeentehuis, bibliotheek of universiteit	23% (n=11)
Sportcentrum	15% (n=7)
Bij fysio- of beweegtherapeut	9% (n=4)
Bij mensen thuis	32% (n=15)
Buiten of algemene buitenruimte	19% (n=9)
Anders	21% (n=10)

Kosten
Wat betreft de kosten voor deelname aan de activiteiten hebben we de projectleiders gevraagd aan te geven wat de deelnemers per keer voor deelname betaalden. De meesten (45%; n=22) hoeven niets te betalen. 30% (n=14) betaald per keer tussen de €0,50 en €5,00. Bij 1 project (2%) wordt tussen de €5,00 en €10,00 euro gevraagd. Geen enkel project vraagt meer dan €10,00 euro per keer. 23% (n=11) zegt de eigen bijdrage van ouderen op een andere manier te regelen.

Samenwerking met andere organisaties verspreidingsprojecten

Er hebben 33 projectleiders van verspreidingsprojecten aan het eind van hun project een vragenlijst ingevuld. Hierbij ging ook een vraag over de samenwerking met andere organisaties om het project uit te voeren en te verspreiden. Tabel D3.2 laat zien met welke organisaties de projectleiders samenwerkten. 1 projectleider heeft de vraag niet ingevuld.

Tabel D3.2: Samenwerking met andere organisaties

(n=32)	%
Gemeente	88% (n=28)
Welzijnsorganisatie	94% (n=30)
Ouderenzorgorganisatie	75% (n=24)
Huisartsenpraktijk	59% (n=19)
Praktijk voor paramedici	34% (n=11)
Vrijwilligersorganisatie	63% (n=20)
Ouderenbond	50% (n=16)
Woningcoöperatie	16% (n=5)
Bewonerscommissie	22% (n=7)
Wijk- of buurtteam	72% (n=23)
Sportvereniging	31% (n=10)
Anders	53% (n=17)

Kenmerken deelnemende ouderen

De projectleiders van zowel de vernieuwings- als verspreidingsprojecten (n=80) hebben via de vragenlijst een aantal kenmerken van de deelnemende ouderen doorgegeven. Ze hebben in de eerste plaats doorgegeven in welke leeftijdscategorie de meeste deelnemers vielen. Ze mochten daarbij twee

categorieën aanvinken. Volgens projectleiders waren de meeste deelnemers tussen de 65 en 75 jaar oud (69%; n=55) en tussen de 75 en 80 jaar oud (68%; n=54). Maar 13% (n=10) geeft aan dat de meeste deelnemers 85 jaar of ouder waren. 16% (n=13) van de projectleiders geeft aan dat de meeste deelnemers tussen de 55 en 65 jaar oud waren.

Kenmerken vrijwilligers

De projectleiders van zowel de vernieuwings- als verspreidingsprojecten (n=80) werden ook gevraagd aan te geven of er vrijwilligers binnen hun project betrokken waren. 79 projectleiders beantwoordden deze vraag. Van hen gaf 80% (n=63) aan dat vrijwilligers betrokken waren bij de uitvoering van het project.

Vrijwilligers werden met name geworven in de omgeving waar de activiteiten plaats vinden (64%; n=40) en daarnaast via zorg- en welzijnsorganisaties (55%; n=35). Dit gebeurde in mindere mate via vrijwilligersorganisaties (41%; n=26). De werving van vrijwilligers werd gedaan door zowel de projectleider (43%; n=27), de professionals (40%; n=25) als door de ouderen zelf (35%; n=22).

De vrijwilligers waren volgens projectleiders vaak van dezelfde leeftijd als de deelnemers (60%; n=38). Aan de andere kant geeft 46% (n=24) van de projectleiders aan dat de vrijwilligers veelal jonger zijn dan de deelnemende ouderen. 38% (n=24) van de vrijwilligers heeft dezelfde achtergrond als de deelnemers.

Sterke eigenschappen van vrijwilligers zijn volgens de projectleiders met name dat ze enthousiast zijn (86%; n=54) en affiniteit hebben met ouderen (76%; n=48). Vrijwilligers zijn volgens projectleiders in mindere mate zelfsturend (22%; n=14) of bieden continuïteit aan het project (38%; n=24).

Kenmerken professionals

Aan de projectleiders van zowel de vernieuwings- als verspreidingsprojecten (n=80) werd ook gevraagd of er naast hen nog andere professionals bij het project betrokken waren. 79 projectleiders beantwoordden deze vraag. Van hen gaf 95% (n=75) aan er naast hen ook andere professionals bij het project betrokken waren.

De meeste professionals werden geworven via het eigen netwerk van de projectleider (71%; n=56) en daarnaast door andere betrokkenen binnen het project (38%; n=29). Slechts in 8% (n=6) van de gevallen werden professionals geworven via een vacature.

Professionals beschikken volgens de projectleiders met name over de volgende eigenschappen: ze beschikken over de competenties om de activiteiten aan te bieden (79%; n=59) en hebben affiniteit met ouderen (77%; n=58). Daarnaast kunnen ze goed samenwerken met vrijwilligers (64%; n=48) en kunnen zij goed coördineren (62%; n=47). Ze zijn volgens projectleiders in mindere mate het gezicht van het project (43%; n=32).

Bijlage E Gebruikte methoden

E.1 Interviews met projectleiders, vrijwilligers en ouderen & site visits
E.2 Vragenlijst voor projectleiders
E.3 Focusgroep Best practices ouderenparticipatie
E.4 Evaluaties FNO activiteiten
E.5 Vragenlijst voor deelnemers aan projecten
E.6 Vergelijking externe referentiegroepen
E.7 FNO eindevaluatieformulieren van projecten
E.8 CBS data over de samenstelling van de Nederlandse bevolking
E.9 Extra enquêtevragen uitgezet bij Nivel panels in 2018

Bijlage E.1 Interviews met projectleiders, vrijwilligers en ouderen & site visits

1. Inleiding

Interviews projectleiders en vrijwilligers

In twee verschillende rondes zijn tijdens de programmaevaluatie groepsinterviews gehouden met projectleiders en vrijwilligers van FNO. Vaak was er naast de projectleider ook nog een andere professional betrokken. De *eerste ronde interviews* werd gehouden in de maanden mei t/m september 2017. Er vonden acht interviews plaats. Bij de selectie hiervan werd rekening gehouden met de diversiteit van projecten (meedoen, bewegen / vernieuwen, verspreiden, technologie) en de locatie van projecten (stedelijk, meer landelijk). Daarnaast werden er in samenspraak met FNO projecten geselecteerd die succesvol waren, als die op dat moment minder succesvol waren. De projecten hadden als doel om inzicht te krijgen in de factoren die van invloed zijn op de projectresultaten.
De interviews waren semigestructureerd en werden gehouden aan de hand van topiclijsten. Van de interviews werden geluidsopnames gemaakt, die letterlijk getranscribeerd en thematisch kwalitatief zijn geanalyseerd. De resultaten vormden vervolgens de basis voor de vragenlijst voor projectleiders.

In de periode mei t/m september 2018 werd een *tweede ronde interviews* gehouden met projectleiders en vrijwilligers van acht nieuw geselecteerde projecten. Het doel van deze tweede ronde interviews was om meer verdiepende vragen te stellen over de resultaten die uit ronde 1 en de vragenlijst voor projectleiders kwamen. Daarnaast werden deze interviews gebruikt om meer inzicht te krijgen in factoren die van invloed zijn op projecten voor ouderen met een migratieachtergrond en ouderen in krimpgebieden, die in de zesde subsidieronde van de programmaevaluatie gesubsidieerd werden.
Ook deze interviews waren semigestructureerd. Ze werden gehouden aan de hand van topiclijsten, die voor de specifieke doelen van de tweede ronde waren aangepast. Ook van deze interviews werden geluidsopnames gemaakt, die letterlijk werden getranscribeerd en vervolgens thematische geanalyseerd.

Interviews met ouderen

Bij de 16 projecten die meededen aan de interviews met projectleiders en vrijwilligers zijn projectleiders ook gevraagd of zij ouderen kenden die zouden willen meewerken aan een telefonisch interview over hun ervaringen met het project. In de eerste ronde deden er zeven ouderen mee aan een telefonisch interview. In de tweede ronde drie. Dat er in de tweede ronde zo weinig ouderen meededen had verschillende redenen. In de eerste plaats spraken de ouderen met een migratieachtergrond onvoldoende Nederlands om het interview telefonisch te kunnen afnemen (n=2) . Een andere reden was, dat projecten niet goed van de grond waren gekomen en om die reden weinig of geen ouderen hadden voor een telefonisch interview (n=2). Een vijfde project richtte zich op ouderen met hersenletsel, waardoor er met hen geen telefonisch interview mogelijk was.

Site visits

Naast twee rondes met interviews met projecten, werden er ook twee rondes met site visits gehouden. In de eerste ronde vonden er vier site visits plaats en in de tweede ronde zes. Een site visit hield in dat een onderzoeker een bezoek bracht aan het project op het moment dat er een activiteit voor ouderen plaats vond. Tijdens een site visit observeerde de onderzoeker de activiteit, sprak met ouderen, vrijwilligers, professionals en de projectleider. Een site visit vond plaats aan de hand van een vooraf opgesteld observatieschema en onderwerpen om te bespreken met de aanwezigen. Wanneer het mogelijk was deed de onderzoeker zoveel mogelijk mee aan de activiteit. Tijdens de site visit maakte de onderzoeker aantekening, die na afloop werden verwerkt in een verslag. Het verslag werd vervolgens samen met de interviews thematisch geanalyseerd.

2. Doelstelling interviews en site visits
De interviews en site visits dragen bij aan de beantwoording van de evaluatievragen van de programmaevaluatie Meer Veerkracht, Langer Thuis op de volgende wijzen:

1. Interviews en site visits in de 1e ronde geven input voor de vragenlijst die afgenomen wordt onder projectleiders, en waarmee kwantitatief inzicht wordt verkregen in de factoren die van invloed zijn op het behalen van de programmadoelen (evaluatievraag 4), de borging (evaluatievraag 6a), landelijke opschaling (evaluatievraag 6b) en doelmatigheid (evaluatievraag 6c) en ze dragen bij aan de beantwoording van de vragen die te maken hebben met het bereiken van de doelgroep ouderen (evaluatievraag 8, 9 en 10).
2. Interviews en site visits in de 2e ronde gaan in op twee onderwerpen die uit tussentijdse analyses van de vragenlijstouderen naar voren komen als belangrijk en die om verder verdieping vragen. Tevens gaan ze in op de factoren die van invloed zijn op het behalen van de programmadoelen (evaluatievraag 4), de borging (evaluatievraag 6a), landelijke opschaling (onderzoeksvraag 6b) en doelmatigheid (evaluatievraag 6c) en de beantwoording van de vragen die te maken hebben met het bereiken van de doelgroep (evaluatievraag 8, 9 en 10) bij projecten voor ouderen met een migratieachtergrond en ouderen in krimpgebieden uit de zesde subsidieronde. Ook worden er site visits gebracht aan projecten die niet deelnemen aan de vragenlijst ouderen vanwege de kwetsbaarheid van de ouderen

3. Selectie projecten 1e ronde
In totaal werden 4 projecten geselecteerd voor een bezoek tijdens de activiteit (site visit) en 8 projecten werden geselecteerd voor interviews met projectleiders en ouderen. We hanteerden daarbij doelgerichte selectie (purposive sampling), op basis van projectdiversiteit (Boeije, 2005; Green & Thorogood, 2009) en verschillende settings (Green & Thorogood, 2009).

Aantal te selecteren projecten voor de *site visits*, per type project:

	Verspreiden	Vernieuwen
Meedoen	1	1
Bewegen	1	1

Aantal te selecteren projecten voor de *interviews*, per type project:

	Verspreiden	Vernieuwen
Meedoen	2	2
Bewegen	2	2

De selecties van projecten voor de site visits en de interviews bevatten unieke projecten. Binnen beide selecties houden we er rekening mee, dat:
- minimaal 1 project gericht is op techniek
- minimaal 1 project gericht is op migranten
- projecten verspreid zijn over verschillende regio's, stad en platteland
- projecten verspreid zijn over de verschillende subsidierondes
- de geschiktheid van een project voor een site visit of interview
- projecten minimaal een half jaar te lopen òf minimaal op de helft te zijn op het moment van het interview of de site visit. (Interviews en site visits vinden plaats binnen de periode mei t/m september 2017.)
- succesvolle en minder succesvolle projecten vertegenwoordigd zijn. (succesvol = het behalen van de door hen zelf gestelde projectdoelen.)

Voor het selecteren van de succesvolle en minder succesvolle projecten heeft FNO ondersteuning geboden. Het NIVEL heeft FNO een ruime selectie voorgelegd, waarbij FNO bij elk project aangaf hoe

succesvol dit is volgens de bij hen bekende informatie. Het NIVEL maakte vervolgens de definitieve selectie.

4. Selectie projecten 2e ronde

In totaal werden 6 projecten geselecteerd voor een bezoek tijdens de activiteit (site visit) en 8 projecten worden geselecteerd voor interviews met projectleiders en ouderen. We hanteerden ook in deze ronde daarbij doelgerichte selectie (purposive sampling), op basis van projectdiversiteit (Boeije, 2005; Green & Thorogood, 2009) en verschillende settings (Green & Thorogood, 2009). Zoals afgestemd met FNO en de begeleidingscommissie in januari 2018, selecteerden we projecten rondom de volgende criteria:

- Projecten rondom ouderen in krimpgebieden (subsidieronde 6)
- Projecten rondom migranten ouderen (subsidieronde 6)
- Projecten die niet deelnemen aan de vragenlijst ouderen vanwege de kwetsbaarheid van de ouderen (subsidieronde 1 t/m 5)
- Projecten die verdiepend inzicht geven in opvallende/belangrijke resultaten uit de vragenlijst projectleiders (subsidieronde 1 t/m 5)

Daarbij kozen we er in deze 2e ronde interviews en site visits voor om per selectiecriterium te kiezen voor projecten in de domeinen bewegen en meedoen. Het type project (verspreiden of vernieuwen) namen we niet op als specifiek selectiecriterium, omdat dit onderscheid voor de site visits en de interviews met ouderen minder duidelijk is. We letten er wel op dat bij de selectie van projecten zowel verspreidings- als vernieuwingsprojecten vertegenwoordigd waren.

Te selecteren projecten voor de *interviews* (n=8)

	Bewegen	Meedoen
Ouderen in krimpgebieden	1	1
Migranten ouderen	1	1
Belangrijk onderwerp uit vragenlijst projectleiders: Samenwerking met zorg en-/ of welzijnsorganisatie	1	1
Belangrijk onderwerp uit vragenlijst projectleiders: Belang inzet professionals / vrijwilligers / vitale ouderen	1	1

Te selecteren projecten voor de *site visits* (n=6)

	Bewegen	Meedoen
Ouderen in krimpgebieden	1	1
Migranten ouderen	1	1
Geen deelname aan vragenlijst ouderen	1	1

De selecties van projecten voor de site visits en de interviews bevatten unieke projecten. Binnen de totale selectie hielden we rekening met:

- de voorkeur van een projectleiders voor een site visit of interview (toelichting: nagevraagd in e-mail aan projectleiders);
- dat projecten verspreid zijn over verschillende provincies en mate van stedelijkheid;
- dat zowel verspreidings- als vernieuwingsprojecten opgenomen zijn;
- dat projecten minimaal een half jaar te lopen òf minimaal op de helft te zijn op het moment van het interview of de site visit.
- interviews en site visits vinden plaats binnen de periode mei t/m september 2018.

5. Aanpak interviews en site visits
De interviews met projectleiders en vrijwilligers vonden plaats op een plek van hun voorkeur. Vaak was er ook nog een professional bij aanwezig. De interviews duurden een uur. De interviews met ouderen waren telefonisch en duurden tussen de 15 en 30 minuten. Van de interviews werden met toestemming van de deelnemers audio-opnames gemaakt. Deze werden na afloop letterlijk getranscribeerd.
De site visits vonden plaats op de locatie van de activiteit voor ouderen op een moment dat een activiteit plaats vond. Een site visit duurde ongeveer anderhalf uur. Tijdens de site visit werden er observaties gedaan en informele gesprekken gevoerd met deelnemers en vrijwilligers. Vaak vond ook nog een interview met de projectleider en/of professionals plaats. Van de site visits werd na afloop een verslag gemaakt.
Transcripten en verslagen van de interviews en site visits werden opgenomen in het softwareprogramma MaxQda (versie 11.0), waarin zij thematisch werden geanalyseerd (Braun and Clarke, 2006).

6. Topiclijsten en observatieschema's
Voor alle typen interviews en site visits zijn topiclijsten gemaakt, daar waar nodig specifiek voor vernieuwings- en verspreidingsprojecten. Voor ronde 2 zijn de topiclijsten voor de verdiepende interviews aangepast aan dit specifieke doel.

Bijlage E.2 Vragenlijst voor projectleiders

Inleiding

Zoals beschreven vormden de interviews met projectleiders, vrijwilligers (n=8) en ouderen (n=7) en de site visits (n=4) in de eerste ronde de input voor de vragenlijst voor projectleiders. De vragenlijst werd ingevuld door projectleiders in de laatste maand van hun project en had met name als doel in kaart te brengen in welke mate specifieke factoren het project en het verloop daarvan beïnvloed hadden. Daarnaast werden er via de vragenlijst achtergrondkenmerken van projecten en de betrokkenen verzameld en werd hen onder andere gevraagd hoe groot zij de kans op borging en/of opschaling van hun project achtten. De vragenlijst was online en bestond grotendeels uit voorgestructureerde antwoordcategorieën. Om deelname aan de programmaevaluatie niet te belastend te maken voor projectleiders, werd een deel van de vragen alleen aan projectleiders van vernieuwingsprojecten gesteld en een ander deel alleen aan verspreidingsprojecten. Om dezelfde reden werden alleen projectleiders die niet meededen aan de interviews en site visits gevraagd om de vragenlijst in te vullen. In totaal deden 80 projectleiders mee. Analyses vonden plaats met beschrijvende statistiek in het software programma STATA (versie 11).

Onderzoeksvragen

De vragenlijst voor projectleiders van het subsidieprogramma Meer Veerkracht, Langer Thuis, heeft als doel bij te dragen aan de beantwoording van evaluatievragen 4 en 6 a t/m c uit de programmaevaluatie. De vragen in de vragenlijst zijn hierop afgestemd.

Evaluatievragen:
4. Zijn er factoren (op micro-, meso- en macroniveau) te identificeren die, volgens programmaleiders, hebben bijgedragen of afbreuk hebben gedaan aan het behalen van de programmadoelen?
6a. Zijn er factoren te identificeren die, volgens programmaleiders, invloed hebben op de borging van projecten na de projectperiode?
6b. Zijn er factoren te identificeren die, volgens projectleiders, invloed hebben op de mogelijkheid tot (en voorwaarden voor) (landelijke) opschaling van innovatieve projecten?
6c. Zijn er factoren te identificeren die, volgens projectleiders, invloed hebben op de doelmatigheid van de gefinancierde activiteiten binnen het programma.

Sample

De vragenlijst is verstuurd aan **80 projectleiders**. Dit zijn projectleiders, die (1) hebben aangegeven een vragenlijst te willen invullen, (2) die nog niet hebben meegedaan aan de 1^{e} ronde site visits en interviews, en (3) die niet aan een site visit of interview in de 2^{e} ronde mee willen of kunnen doen, of (4) van wie we geen reactie hebben ontvangen.

Onderbouwing

Bij de ontwikkeling van de vragenlijst wordt gebruik gemaakt van / rekening gehouden met:
-**Onderzoeksvragen** 4, 6 a t/m c uit de programmaevaluatie en **bestaande modellen en literatuur** over factoren die van invloed zijn op de implementatie en verspreiding van innovaties. Voor de vragenlijst voor projectleiders namen we de volgende twee modellen als uitgangspunt: (1) Domeinen en categorieën van het Meetinstrument voor Determinanten van Innovaties (MIDI) (Fleuren et al., 2014), en (2) het RE-AIM (reach, effectiveness, adoption, implementation, maintenance) framework (Glasgow et al., 1999). Het MIDI instrument leverde ons domeinen en categorieën van factoren die van invloed zijn op de implementatie van innovaties, het RE-AIM model leverde extra domeinen en categorieën die samenhangen met succesvolle verspreiding.

Om de vragen en antwoordcategorieën goed aan te sluiten bij de projecten binnen het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis, hebben we aanvullend op de twee modellen gebruik gemaakt van de resultaten van de 1e ronde **site visits** (n=4), de **interviews** met **projectleiders en vrijwilligers** (n=8) en met **deelnemende ouderen** (n=7). De codeboom van de uitgevoerde thematische analyses (Braun end Clarke, 2006) op de interviews en site visits is opgenomen op blz.40. De thema's in de tweede en derde kolom van de codeboom zijn ingedeeld in de 4 categorieën uit het MIDI-model van Fleuren e.a. (2014). De thema's zijn gebruikt om de onderwerpen en vragen in de vragenlijst vast te stellen en te formuleren. De onderwerpen en voorbeelden onder de thema's (niet beschreven in de codeboom, maar in analyseprogramma MaxQDA) zijn gebruikt om de antwoordcategorieën en de formulering daarvan te bepalen. De formulering van de vragen en antwoordcategorieën hebben we zo goed mogelijk laten aansluiten bij het taalgebruik van de projectleiders en ouderen zelf, om de herkenbaarheid voor hen te vergroten.
Om de vragen en antwoordcategorieën volledig te maken hebben we tevens gebruik gemaakt van **eerder onderzoek** naar belemmerende en bevorderende factoren van min of meer vergelijkbare projecten (o.a. CSO & Zorgbelang, 2012; Ooms & Veenhof, 2011; van Oirschot e.a. 2010; Vitaliteit Ontmoet Kwetsbaarheid werkgroep, 2015).

Vorm en routing

De WORD-versie van vragenlijst is omgezet in een **digitale vragenlijst**. Een digitale vragenlijst is makkelijk in te vullen door de projectleiders en heeft als bijkomend voordeel, dat we projectleiders 'onder water' direct naar de vragen kunnen leiden die voor hen relevant zijn. Dit gebeurt op basis van het type project (vernieuwen, verspreiden of technologie) en op basis van de antwoorden die projectleiders geven. Uitgebreide vragen over vrijwilligers worden bijvoorbeeld alleen gesteld aan projectleiders die in de vragenlijst aangeven, dat ze binnen hun project met vrijwilligers te maken hebben.

De vragenlijst is opgedeeld in **blokken met vragen**. De meeste blokken worden ingevuld door projectleiders van zowel vernieuwings- als verspreidings- als technologieprojecten. Daarnaast kregen vernieuwingsprojecten en technologieprojecten een blok vragen over de vormgeving en organisatie van de projectactiviteiten aangeboden en verspreidingsprojecten een blok vragen over samenwerking en opschaling. Onderstaand schema geeft de blokken vragen per projecttype weer.

	Onderwerp	Type project
Deel A	Algemene vragen (9 vragen)	Vernieuwen en Verspreiden en Technologie
Deel B	Projectactiviteiten: vormgeving en organisatie (10 vragen)	Vernieuwen en Technologie
Deel C	Projectactiviteiten: opbrengsten (2 vragen)	Vernieuwen en Verspreiden en Technologie
Deel D	Profiel van de betrokkenen (11 vragen)	Vernieuwen en Verspreiden en Technologie
Deel E	Werving van de deelnemende ouderen (2 vragen)	Vernieuwen en Verspreiden en Technologie
Deel F	Samenwerking binnen het project (2 vragen)	Vernieuwen en Verspreiden en Technologie
Deel G	Samenwerking met andere organisaties (3 vragen)	Verspreiden
Deel H	Doelmatigheid (3 vragen)	Vernieuwen en Verspreiden en Technologie
Deel I	Borging (6 vragen)	Vernieuwen en Verspreiden en Technologie
Deel J	Opschaling (4 vragen)	Verspreiden
Deel K	Afsluitende vragen (2 vragen)	Vernieuwen en Verspreiden en Technologie

Vragenlijst Projectleiders

Programmaevaluatie 'Meer Veerkracht, Langer Thuis'.

Hierbij treft u de vragenlijst voor projectleiders van projecten binnen het subsidieprogramma Meer Veerkracht, Langer Thuis. Met deze vragenlijst willen we achterhalen welke factoren van invloed zijn op behalen van de doelen en het verloop van het project.

De vragenlijst is in samenwerking met FNO opgesteld. Wij hebben zoveel mogelijk geprobeerd om overlap met het eindevaluatieformulier, dat u aan het eind van uw project van FNO ontvangt, te voorkomen. Uw antwoorden worden anoniem en vertrouwelijk door het NIVEL verwerkt.

DEEL A - Algemene vragen
[VOOR VERNIEUWEN EN VERSPREIDEN]

1. Wat is uw geboortejaar?
   . . . .

2. Wat is uw geslacht?
   - Man
   - Vrouw

3. Ik verricht mijn taken als projectleider vanuit de volgende positie
   - Als ZZP-er
   - Vanuit tijdelijk dienstverband
   - Vanuit vast dienstverband

4. Heeft u eerder een ouderenproject geleid?
   - Ja
   - Nee

5. Bent uzelf betrokken geweest bij de projectaanvraag van dit project?
   - Ja
   - Nee

6. Had u reeds ervaring met het begeleiden van gesubsidieerde projecten, voordat u aan dit project begon?
   - Nee
   - Ja, minder dan 1 jaar
   - Ja, 1-3 jaar
   - Ja, 3-10 jaar
   - Ja, meer dan 10 jaar

7. Had u bij de start van dit project een netwerk van relevante organisaties/ouderen in de omgeving waar het project plaats vond?
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Ik had geen netwerk in deze omgeving
   - Ik had een klein netwerk van organisaties en gemeente(n) in de omgeving
   - Ik had een groot netwerk van organisaties en gemeente(n) in de omgeving
   - Ik kende een aantal ouderen in de omgeving
   - Ik kende al veel ouderen in de omgeving
   - Anders, namelijk …
   - Niet van toepassing

8. In welke mate beschikt u zelf als projectleider over de volgende vaardigheden?

Vaardigheden om….	Sterk	Redelijk	Een beetje	Niet	Weet niet
te communiceren met andere partijen					
om te gaan met ouderen					
vrijwilligers aan te sturen of te begeleiden					
professionals te begeleiden					
te netwerken met organisaties en gemeente(n)					
bijeenkomsten voor te zitten					
anderen te overtuigen					

9. Geef bij onderstaande stellingen aan in hoeverre u het er mee eens bent.

In dit project…	Volledig mee eens	Deels mee eens	Niet mee eens	Weet niet
is het projectidee bedacht door ouderen zelf				
zijn de doelstellingen behaald				
is er doelmatig met tijd en middelen omgegaan (Onder doelmatig verstaan we: een goede verhouding tussen gemaakte kosten, gespendeerde tijd en de resultaten van het project is goed)				
zijn de kansen voor borging groot (Onder borging verstaan we: het verduurzamen van het project)				
zijn de kansen voor opschaling groot (Onder opschaling verstaan we: het vergroten van het bereik van ouderen)				

Deel B De projectactiviteit(en)
[alleen bij VERNIEUWEN]

1. Welke organisatorische aspecten zijn van invloed geweest op het *slagen van de activiteit(-en)* in uw project? Indien van toepassing, geef aan op welke manier dit van invloed was.

	Niet van toepassing	Wel van toepassing → → →	Positief van invloed	Niet van invloed	Negatief van invloed
Deelnemers konden meedoen zonder aanmelding vooraf					
Deelnemers konden zich vooraf aanmelden/ kaartje kopen					
Deelnemers konden op vaste momenten aan de activiteit deelnemen					
Deelnemers werden op de hoogte gehouden van de activiteit					
Deelnemers konden zelf bepalen waar ze wel of niet aan meededen					
Deelnemers dronken tijdens of na de activiteit koffie/thee met elkaar.					
Anders, namelijk					

2. Welke eigenschappen van de activiteit(-en) zijn van invloed geweest op het *slagen van de activiteit(-en)* in uw project? Indien wel van toepassing geef aan op welke manier dit van invloed was.

	Niet van toepassing	Wel van toepassing → → →	Positief van invloed	Niet van invloed	Negatief van invloed
De activiteit werd afgerond met een certificaat van deelname					
De activiteit werd afgestemd op het niveau van de deelnemers					
De activiteit is door ouderen zelf bedacht					
De activiteit sloot aan bij de interesses van de deelnemers					
De activiteit sloot aan bij de achtergrond van de deelnemers					
De activiteit was herkenbaar					
De activiteit was kleinschalig					
Anders, namelijk					

3. Welke kenmerken van de begeleiding en betrokkenen waren, volgens u, van invloed op het *slagen van de activiteit(-en)* in uw project? Indien van toepassing, geef aan op welke manier dit van invloed was.

	Niet van toepassing	Wel van toepassing → → →	Positief van invloed	Niet van invloed	Negatief van invloed
Aanwezigheid van vitale ouderen bij de activiteit					
Aanwezigheid van vrijwilligers bij de activiteit					
Aanwezigheid van professional(s) bij de activiteit					
De begeleiding en de deelnemers zijn van dezelfde leeftijd					
De begeleiding is van een andere leeftijd/ generatie dan de deelnemers					
De begeleiding en de deelnemers zijn van hetzelfde geslacht					
De begeleiding en de deelnemers hebben dezelfde achtergrond					
De begeleiding neemt contact op met een deelnemer als deze een tijd niet is geweest					
De begeleiding biedt deelnemers een gevoel van veiligheid					
De begeleiding biedt een vast aanspreekpunt voor deelnemers					
Anders, namelijk					

4. Welke van de volgende *praktische* factoren zijn volgens u van invloed (geweest) op het succes van de activiteit(-en)?
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Groepsgrootte
   - Locatie van de activiteit
   - Vervoer naar de locatie
   - Kosten voor de deelnemer
   - Anders, namelijk: .....

5. Hoe werd(en) de activiteit(en) veelal aangeboden
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Eén op één
   - Kleine groep van max. 5 personen
   - Middelgrote groep van 5-15 personen
   - Grote groep van meer dan 15 personen
   - Niet van toepassing

6. Op welke locatie vond(en) de activiteit(en) veelal plaats?
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Ontmoetingscentrum
   - Buurthuis
   - Verpleeghuis/verzorgingshuis
   - Algemene ruimte van de woonorganisatie
   - Publiek gebouw, zoals school, gemeentehuis, bibliotheek of universiteit
   - Sportcentrum
   - Bij de fysiotherapeut/bewegingstherapeut
   - Bij mensen thuis
   - Buiten of algemene buitenruimte
   - Anders, namelijk: .....

7. Welke aspecten zijn volgens u belangrijk t.a.v. de locatie van de activiteit(-en)?
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Voldoende parkeergelegenheid
   - Bekendheid met de locatie
   - Sfeer op de locatie waarmee deelnemers zich kunnen identificeren
   - Korte afstand tussen huis en de locatie
   - Toegankelijkheid voor mindervaliden
   - Aanwezigheid van de juiste materialen (zoals sportmateriaal, stoelen en tafels, attributen voor creatieve activiteiten)
   - Afsluitbare ruimtes
   - Anders, namelijk: .....

8. Hoe werden vervoersproblemen volgens u voorkomen of opgelost?
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Regiovervoer
   - Vervoer door vrijwilligers
   - Vervoer door andere deelnemers
   - Veranderen van locatie
   - Activiteit thuis aanbieden
   - Anders, namelijk: .....
   - Weet ik niet
   - Niet van toepassing

9. Wat betaalden de deelnemers per keer voor deelname aan de activiteit?
   - Niets
   - Tussen de 0,50 en 2,50 euro
   - Meer dan 2,50 tot maximaal 5,00 euro
   - Meer dan 5,00 tot maximaal 10,00 euro
   - Meer dan 10,00 euro
   - Anders, namelijk: .....

10. Welke invloed hadden de kosten van de activiteit volgens u op de deelname van ouderen aan de activiteit?
    - Bevorderden de deelname
    - Belemmerden de deelname
    - Geen
    - Weet ik niet
    - Niet van toepassing

DEEL C: Opbrengsten van de activiteit(-en)
[VOOR VERNIEUWEN EN VERSPREIDEN]

1. Deelname aan de activiteit(-en) levert deelnemers op het gebied van *meedoen* het volgende op: (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Activiteiten buitenshuis ondernemen
   - Sociale contacten hebben
   - Zich onderdeel voelen van een groep
   - Ingebed raken in de buurt
   - Zich veilig voelen in de buurt
   - Persoonlijke aandacht krijgen
   - Zich betekenisvol voelen
   - Herinneringen aan vroeger ophalen
   - Aan de familie kunnen vertellen wat iemand gedaan heeft
   - Anders, namelijk: .....

2. Deelname aan de activiteit(-en) levert deelnemers op het gebied van *bewegen* het volgende op: (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Zich beter kunnen bewegen
   - Minder achteruitgang in bewegen
   - Minder angst voor bewegen
   - Minder vallen
   - Minder angst voor vallen
   - Zich lekkerder voelen in het lichaam
   - Anders namelijk: .....

DEEL D: Profiel betrokkenen
[VOOR VERNIEUWEN EN VERSPREIDEN]

Deelnemende ouderen

1. In welke leeftijdscategorie vielen *de meeste* deelnemers van uw project?

(Maximaal 2 antwoorden mogelijk)
   - 55-65 jaar
   - 65-75 jaar
   - 75-85 jaar
   - 85 jaar en ouder

2. In hoeverre kenmerken de volgende aspecten *de meeste* deelnemers aan de activiteit(en) binnen uw project?

	Heel erg	Redelijk	Een beetje	Niet	Weet niet	Niet van toepassing
Deelnemers zijn alleenstaand						
Deelnemers wonen zelfstandig						
Deelnemers hebben een beperking of chronische aandoening						
Deelnemers hebben veelal dezelfde achtergrond						
Deelnemers hebben voor deelname aan het project weinig sociale contacten						
Anders, namelijk						

3. Hoe vaak waren de volgende oorzaken een reden voor deelnemers om met de activiteit te stoppen (voor zover u bekend)?

	Vaak	Soms	Niet	Weet niet	Niet van toepassing
De activiteit viel tegen					
Geen klik met de andere deelnemers					
Zich niet willen vastleggen					
Geen zin hebben					
Niet bij de doelgroep willen horen					
Geen tijd hebben					
Ziekte of medische redenen					
De weersomstandigheden					
Anders, namelijk					

Vrijwilligers

4. Waren er in uw project vrijwilligers betrokken bij de uitvoering van het project
   - Ja
   - Nee → ga dan verder naar vraag 9

5. De invloed van de vrijwilligers op het verloop van het project was naar uw mening
   - Zeer positief
   - Behoorlijk positief
   - Noch positief, noch negatief
   - Negatief
   - Weet ik niet

6. De vrijwilligers in mijn project hadden de volgende kenmerken:
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - De vrijwilligers zijn van vergelijkbare leeftijd als de deelnemers
   - De vrijwilligers zijn veelal jonger dan de deelnemers
   - De vrijwilligers hebben een beperking/chronische aandoening
   - De vrijwilligers hebben dezelfde achtergrond als de deelnemers
   - Anders, namelijk: .....

7. In welke mate bezaten vrijwilligers binnen uw project de volgende eigenschappen?

De vrijwilliger…	Sterk	Redelijk	Een beetje	Niet	Weet niet	Niet van toepassing
staat achter de organisatie						
is enthousiast						
heeft sterke sociale vaardigheden						
heeft affiniteit met ouderen						
sluit aan bij de werkwijze van dit project						
is zelfsturend						
biedt continuïteit aan het project						
Anders, namelijk						

8. Op welke manier heeft u de vrijwilligers binnen uw project geworven?
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Via de projectleider
   - Via de professionals
   - Via de deelnemende ouderen
   - Werving in de omgeving waar de activiteit/het project plaatsvindt
   - Werving via zorg- of welzijnsorganisaties
   - Werving via vrijwilligersorganisaties
   - Anders namelijk ……

Professionals

9. Waren er naast u nog andere professionals bij uw project betrokken
   - Ja
   - Nee → ga verder naar Deel E.

10. Op welke manier heeft u de professional(s) in uw project geselecteerd?
    (Meerdere antwoorden mogelijk)
    - Via eigen netwerk
    - Via andere betrokkenen in het project
    - Door het uitzetten van een vacature
    - Anders, namelijk…..
    - Ik heb niet zelf de professionals geselecteerd

11. In welke mate bezaten de professionals binnen uw project de volgende eigenschappen?

De professional…	Sterk	Redelijk	Een beetje	Niet	Weet niet	Niet van toepassing
beschikt over de benodigde competenties om de activiteit aan te bieden						
kan goed samenwerken met vrijwilligers						
kan goed coördineren						
heeft affiniteit met ouderen						
is het gezicht van het project						
Anders, namelijk						

DEEL E: Werving deelnemende ouderen
[VOOR VERSPREIDEN EN VERNIEUWEN]

1. Op welke manier heeft u deelnemende ouderen geworven en hoe succesvol waren deze manieren? Kruis het antwoord aan als u deze manier heeft toegepast en geef vervolgens aan hoe succesvol dit was.

	Ja ik heb deze wijze toegepast →	Heel succesvol	Succesvol	Noch succesvol, noch onsuccesvol	Niet succesvol	Helemaal niet succesvol
Een bericht plaatsen in de nieuwsbrief van de eigen organisatie						
Een mededeling op de buurtapp						
Een oproep op televisie of op andere media						
Een oproep in de wijkkrant of clubblad						
Flyers verspreiden in de wijk						
Een mededeling bij een andere activiteit voor ouderen						
Via mond op mond reclame door ouderen zelf						
Deur aan deur bij ouderen langsgaan						
Het inzetten van actieve ouderen of ambassadeurs						
Het betrekken van de ouderenbond						
Het benaderen van zorgverleners						
Anders, namelijk						

2. Over het algemeen genomen ging de werving van deelnemende ouderen:
   - Moeizaam → ga naar vraag a.
   - Makkelijk → ga naar vraag b.

a. Wat waren redenen waardoor de werving moeizaam verliep?
(Meerdere antwoorden mogelijk)
- Het is moeilijk om contact te krijgen met de meest kwetsbare ouderen
- Ouderen zijn te kwetsbaar om deel te nemen
- De samenwerking met andere organisaties is lastig
- Er was te weinig tijd om te werven
- Anders, namelijk: .....

b. Wat waren redenen waardoor de werving makkelijk verliep?
(Meerdere antwoorden mogelijk)
- Het wervingsmateriaal is gezamenlijk met ouderen ontwikkeld
- Er was een bestaand netwerk
- Een goede samenwerking met andere organisaties
- Anders namelijk: .....

DEEL F: Samenwerking binnen het project
[VERNIEUWEN EN VERSPREIDEN]

1. Wat vond u van de samenwerking binnen het project tussen de projectleiding, de professionals en/of de vrijwilligers?
   - Uitstekend
   - Goed
   - Voldoende
   - Onvoldoende
   - Slecht

→ Bij uitstekend-goed-voldoende
a. Wat waren succesfactoren voor een goede samenwerking binnen het team (projectleider, professionals en/of vrijwilligers)?
(Meerdere antwoorden mogelijk.)
- Iedereen droeg verantwoordelijkheid
- Het team had een gevarieerde samenstelling
- De teamleden kenden elkaar vooraf
- Er was laagdrempelig contact tussen alle teamleden
- De teamleden deelden dezelfde visie.
- Anders namelijk: .....

→ Bij onvoldoende-slecht
b. Wat waren redenen/faalfactoren voor deze samenwerking binnen het team (projectleider, professionals en/of vrijwilligers)?
(Meerdere antwoorden mogelijk.)
- Er waren onenigheden over praktische zaken
- Er bestond gebrek aan verantwoordelijkheid binnen het team
- Het contact tussen teamleden verliep moeizaam
- De werkdruk was te hoog
- Anders namelijk: .....

DEEL G: Samenwerking met andere organisaties
[ALLEEN VERSPREIDEN]

1. Met welke organisaties heeft u samengewerkt om uw project uit te voeren en te verspreiden?

	Niet mee samen gewerkt	Ja, ik heb hiermee samen gewerkt →	Heel succesvol	Succesvol	Noch succesvol, noch onsuccesvol	Niet succesvol	Helemaal niet succesvol
Gemeente							
Welzijnsorganisatie							
Ouderenzorgorganisatie							
Huisartsenpraktijk							
Praktijk voor paramedici							
Vrijwilligersorganisatie							
Ouderenbond							
Woningcoöperatie							
Bewonerscommissie							
Wijk- of buurtcentrum							
Sportvereniging							
Anders, namelijk							

2. Wat was de voornaamste reden voor een succesvolle samenwerking met de andere organisatie(s)?

   .....

3. Wat was de voornaamste reden voor een niet-succesvolle samenwerking met de andere organisatie(s)?

   .....

DEEL H: DOELMATIGHEID [VERNIEUWEN EN VERSPREIDEN]

1. In welke mate waren de volgende factoren volgens u van invloed op de doelmatigheid van het project? Onder doelmatigheid verstaan we: een goede verhouding tussen gemaakte kosten, gespendeerde tijd en de resultaten van het project.

	Zeer sterk van invloed	Redelijk van invloed	Matig van invloed	Niet van invloed	Weet niet
Het inzetten van professional(s)					
Het inzetten van ouderen					
Het inzetten van vrijwilligers					
Het hebben van draagvlak binnen de eigen organisatie					
Het hebben van draagvlak bij andere organisaties					
De begeleiding door FNO					
Het project tussentijds (laten) evalueren					
Het inzetten van reeds aanwezige faciliteiten en/of personen					
Anders, namelijk					

2. Is er voldoende mankracht in de projectorganisatie (professionals en vrijwilligers) om de activiteiten zoals bedoeld uit te voeren?
   - Ja
   - Nee

3. Als er meer financiële middelen beschikbaar waren geweest, dan…..
   (Meerdere antwoorden mogelijk)
   - Was het project op dezelfde wijze uitgevoerd
   - Waren er meer activiteiten voor ouderen geweest
   - Hadden we meer ouderen kunnen bereiken
   - Hadden we de activiteiten die we nu ook deden op betere wijze uit kunnen voeren
   - Waren er meer professionals geweest om de activiteiten te begeleiden
   - Anders, namelijk: .....

DEEL I: BORGING
[VERNIEUWEN EN VERSPREIDEN]

1. In welke mate hebben de volgende factoren, naar uw verwachting, invloed op de borging van het project? Onder borging verstaan we: het verduurzamen van het project.

	Zeer sterk van invloed	Redelijk van invloed	Matig van invloed	Niet van invloed	Weet niet
Het inzetten van professional(s)					
Het inzetten van ouderen					
Het inzetten van vrijwilligers					
Het hebben van draagvlak binnen de eigen organisatie					
Het hebben van draagvlak bij andere organisaties					
De begeleiding door FNO					
Het project tussentijds (laten) evalueren					
Het tijdig overdragen van het project aan een andere organisatie					
Het inzetten van reeds aanwezige faciliteiten en/of personen					
Anders, namelijk					

2. Wanneer bent u gestart met het maken van plannen voor de borging van het project?
   - Voor aanvang van het schrijven van het projectvoorstel aan FNO
   - Tijdens het schrijven van het projectvoorstel aan FNO
   - Na toekenning van de subsidie door FNO
   - Bij de start van het project
   - Gedurende de uitvoering van het project
   - Na afloop van het project
   - (Nog) niet
   - Anders, namelijk: .....

3. Zijn er binnen de organisatie waar uw project plaatsvindt formeel afspraken gemaakt over het verdere gebruik van de activiteit(en) (in beleidsplannen, werkplannen en dergelijke)?
   - Ja
   - Nee
   - Weet ik niet

4. Welke van de volgende manieren voor de borging van uw project heeft u toegepast? En hoe effectief lijkt dit?

	Niet toegepast	Wel toegepast →→→	Zeer effectief	Redelijk effectief	Niet effectief	Weet niet
Het aanvragen van nieuwe subsidies						
De gemeente gedurende het project actief betrekken						
Het project zo opzetten dat het overdraagbaar is aan de deelnemende ouderen zelf						
Het project zo opzetten dat het overdraagbaar is aan andere organisaties						
Anders, namelijk.						

5. In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling: als ik het project na afloop van de FNO-subsidie in handen laat van de ouderen en vrijwilligers, zonder een formele rol voor professionals, dan blijft de activiteit voortbestaan.
   - Helemaal mee eens
   - Mee eens
   - Neutraal
   - Niet mee eens
   - Helemaal niet mee eens
   - niet van toepassing

6. De kans dat dit project voor deze specifieke groep ouderen wordt voortgezet na afloop van de subsidie is
   - Heel groot
   - Groot
   - Noch groot noch klein
   - Klein
   - Zeer klein.

DEEL J: OPSCHALING [ALLEEN VERSPREIDEN]

1. Onder opschaling verstaan we: het vergroten van het bereik van ouderen. Dit kan bijvoorbeeld door uit te breiden naar andere locaties of meer deelnemers per activiteit. Wat is volgens u de meest bepalende factor voor het kunnen opschalen van de activiteit(-en)?

   ..... open vraag.

2. Op welke wijze dragen uw organisatie, de gemeente en de landelijke politiek bij aan het voortzetten of opschalen van het project?

- Mijn organisatie draagt bij door .....
- De gemeente draagt bij door.....
- De landelijke politiek draagt bij door .....

3. Op welke wijze hinderen de organisatie, de gemeente en de landelijke politiek de voortzetting of opschaling van het project?
   - Mijn organisatie hindert opschaling door .....
   - De gemeente hindert opschaling door .....
   - De landelijke politiek hindert opschaling door .....

4. Hoe groot acht u de slagingskans om het project, zoals het nu is, op te schalen in het komende jaar?
   - Heel groot
   - Groot
   - Neutraal
   - Niet groot
   - Helemaal niet groot

DEEL K: Concluderende vragen.
[VERNIEUWEN EN VERSPREIDEN]

FNO betrokkenheid

1. Hoe zijn onderstaande activiteiten in relatie tot FNO volgens u van invloed geweest op het behalen van de projectdoelen? Als u niet aan een activiteit heeft deelgenomen vul dan in 'niet van toepassing'.

	Positief van invloed	Noch positief noch negatief	Negatief van invloed	Weet ik niet	Niet van toepassing
Het bijwonen van een bijeenkomst voorafgaand aan de subsidieaanvraag					
Het bijwonen van projectleidersbijeenkomsten					
Het ontvangen van persoonlijke ondersteuning door programmamedewerkers van FNO					
Het deelnemen aan trainingen en workshops voor projectleiders					
Het aanvragen van een budget neutrale verlenging					
Het schrijven van tussenrapportages en eindrapportages					
Het deelnemen aan de leergang 'Samenwerken met je gemeente'					
Het lezen van het magazine en/of de nieuwsbrief van Meer Veerkracht, Langer Thuis					
Anders, namelijk.					

2. Wat is volgens u de belangrijkste factor geweest waardoor uw project al dan niet geslaagd is? (max 500 tekens).
   .....

Hartelijk dank voor het invullen van de vragenlijst!

Bijlage E.3 Focusgroep Best practices ouderenparticipatie

Inleiding
Om meer verdiepend inzicht te krijgen in de rol van ouderen zelf bij de projecten en de belangrijkste manieren om ouderen succesvol bij een project te betrekken, werd in april 2019, na afronding van het subsidieprogramma, een focusgroep georganiseerd met projectleiders en ouderen van vijf projecten. De projecten waren op basis van hun antwoorden op de vragenlijst voor projectleiders en in overleg met het programmabureau van FNO geselecteerd en uitgenodigd. Van de focusgroep werd een uitgebreid verslag gemaakt, dat thematisch werd geanalyseerd.

Doel
Het doel van de Focusgroep 'Best practices ouderenparticipatie' was om meer inzicht te verwerven in de volgende vraag: "Zijn er succesvolle en minder succesvolle manieren te identificeren over hoe ouderen te betrekken bij de opzet en uitvoering van projecten?".

Selectie
Voor deze focusgroep werden projecten geselecteerd die volgens projectleiders zelf succesvol ouderen hebben betrokken bij opzet en uitvoering van het project. De selectieprocedure bestond uit drie stappen. Stap een was een voorselectie op basis van de antwoorden op twee items in de vragenlijst voor projectleiders. Daarbij ging het om de volgende stellingen: 1) in het project is het projectidee bedacht door ouderen zelf (volledig mee eens t/m niet mee eens) en 2) het project is zo opgezet dat het overdraagbaar is aan de deelnemende ouderen zelf (niet toegepast, wel toegepast: zeer effectief t/m niet effectief). De projecten die op beide stellingen 'volledig mee eens' en 'zeer effectief' scoorden werden geselecteerd. Hierbij werd rekening gehouden met een verspreiding van verschillende type projecten (verspreiden, vernieuwen, migranten, krimpgebieden, technologie) en de aard van het project (meedoen of bewegen).

In stap twee hebben de onderzoekers het programmabureau FNO betrokken bij de selectie van best practices ouderenparticipatie. Hierbij werd de vraag gesteld welke projecten volgens hen het meest succesvol waren in het betrekken van ouderen. Deze projecten werden na overleg toegevoegd aan de voorselectie.

In stap drie werden vervolgens de eindrapportages en de projectaanvragen van de geselecteerde projecten bestudeerd door twee onderzoekers. Beide onderzoekers beoordeelden de projecten door te kijken naar de wijze waarop ouderen betrokken werden en in welke fase(n) dit gebeurde. Projecten scoorden hoger wanneer ouderen in meerdere fasen betrokken werden en op een verschillende wijze. Op basis hiervan selecteerden de onderzoekers zes projecten die het meest succesvol bleken te zijn in het betrekken van ouderen bij de opzet en uitvoering van het project. Wederom werd hier gezocht naar een balans tussen verschillende type projecten.

De zes geselecteerde projecten kregen een uitnodiging via de mail voor hun deelname aan de focusgroep. Van de zes geselecteerde projecten gaven drie projectleiders aan niet beschikbaar te zijn voor de focusgroep. Vervolgens hebben de onderzoekers drie andere projectleiders benaderd van projecten die op basis van de selectie ook succesvol waren in het betrekken van ouderen. Hiervan gaven twee projectleiders aan te kunnen deelnemen. Uiteindelijk hebben de volgende vijf projecten met daarbij de projectleider en één oudere deelgenomen aan de focusgroep 'Best practices ouderenparticipatie':

- Studiekring van en voor ouderen: voorstel voor verbreding, evaluatie en verspreiding
- Bakkie en beppen
- Ons Raadhuis
- Feest van Herkenning
- Naoberkracht 2.0

Focusgroep
De projectleiders werden uitgenodigd om samen met een oudere vrijwilliger of deelnemer deel te nemen aan de focusgroep. Deze werd voorgezeten door twee onderzoekers en duurde ongeveer drie uur. In het eerste deel vond een korte kennismaking plaats. Vervolgens werd per project een korte posterpresentatie voorbereid waarbij gevraagd werd om de nadruk te leggen op de rol die ouderen hebben (gehad) in het project bij de opzet, uitvoering en verdere borging/opschaling. Elke presentatie duurde ca. 15 minuten. Rondom de presentaties vond verheldering plaats door het stellen van vragen en het uitwisselen van ervaringen.

Na de lunch werd de focusgroep voortgezet met een post-it sessie. Hierbij werd per project gevraagd om drie meest succesvolle manieren te beschrijven om ouderen te betrekken bij het project op een post-it. Deze manieren werden vervolgens plenair besproken en onderliggende argumenten werden bediscussieerd in de groep.

Analyse
Van de focusgroep werd een verslag gemaakt op basis van de aantekeningen die tijdens de focusgroep zijn gemaakt door beide onderzoekers en door uitwerkingen op de post-its en posters. Dit verslag werd kwalitatief thematisch geanalyseerd aan de hand twee thema: de manier van betrokkenheid van ouderen in de verschillende fase van het project en de meest succesvolle manieren om ouderen te betrekken.

Bijlage E.4 Evaluaties FNO activiteiten

Bij een zestal van de activiteiten die het programmabureau van FNO georganiseerd heeft, hebben ze deelnemers gevraagd een evaluatieformulier in te vullen. Een overzicht van de ondernomen activiteiten van FNO staat in paragraaf 3.3.2. Bij de volgende activiteiten werden evaluatieformulieren ingevuld:

- Regionale inspiratiebijeenkomsten voor potentiële aanvragers
- Picth en worshopdagen voor potentiële aanvragers
- Workshopdag voor projectleiders
- Vrijwilligersdag
- Publieksevent 'Ontbijtshow Up!'
- Landelijke conferentie

De evaluatieformulieren hadden elk hun eigen format. De evaluatieformulieren werden geanalyseerd met beschrijvende statistiek.

Bijlage E.5 Vragenlijst voor deelnemers aan de projecten

Doel
De vragenlijst voor deelnemers aan de gesubsidieerde projecten was bedoeld om informatie te verzamelen over de karakteristieken van en uitkomsten gevonden bij de deelnemers. Door de uitkomsten bij de deelnemers te vergelijken met uitkomsten (op dezelfde vragen) gerapporteerd door vergelijkbare ouderen die niet aan de projecten hebben deelgenomen (referentiegroepen; zie bijlage E.6), konden we een inschatting maken van de meerwaarde van het programma voor het bewegen, meedoen en de kwaliteit van leven van ouderen. Hiermee werd antwoord gegeven op de evaluatievragen 7 en 8.

Steekproef en dataverzameling
Het Nivel stuurde een afgesproken aantal vragenlijsten naar de projectleiders van de gesubsidieerde projecten, die deze vervolgens verspreidden onder de deelnemers na afloop van deelname aan het project. Respondenten stuurden de door hen ingevulde vragenlijst rechtstreeks naar het Nivel met behulp van de bijgeleverde antwoordenvelop. Afgesproken werd dat projectleiders maximaal 50 vragenlijsten zouden uitzetten en dat, indien minimaal 25 vragenlijsten per project werden ingevuld, het Nivel een feedbackrapportage over het project zou maken voor de projectleider en andere betrokkenen.

Bij een enkel project werd de vragenlijst door de projectleiding zelf (als onderdeel van een uitgebreidere vragenlijst die specifiek ontwikkeld was voor het betreffende project) geprogrammeerd als digitale vragenlijst. En bij enkele projecten, met name projecten die specifiek bedoeld waren voor mensen met een migratieachtergrond, werd een selectie van vragen uit de door het Nivel ontwikkelde vragenlijst voorgelegd of werd de vraagstelling of de antwoordcategorieën enigszins aangepast.

De dataverzameling vond plaats van mei 2017 tot eind december 2018. Het aantal ingevulde vragenlijsten per project varieerde van 0 tot 49. Van één project ontving het Nivel een geanonimiseerd databestand met de antwoorden van 677 deelnemers. Om dit project niet zwaarder dan andere projecten te laten meewegen in de programmaevaluatie werd besloten om alleen vragenlijsten van respondenten die voldeden aan de criteria voor de primaire doelgroep (N=34) in het analysebestand op te nemen. Tevens zijn vragenlijsten van respondenten jonger dan 50 jaar (N=22) niet in het analysebestand opgenomen, waardoor het definitieve analysebestand de kenmerken en antwoorden van 1548 deelnemer bevatte.

Onderbouwing van de vragenlijst
Om de veelal kwetsbare deelnemers zo min mogelijk te belasten, werd de vragenlijst zo beknopt mogelijk gehouden. In de onderstaande tabel staat per onderwerp het aantal vragen en de herkomst van de vragen weergegeven.

Tabel B.6.1: Vragen in de vragenlijst voor deelnemers aan de gesubsidieerde projecten

Onderwerp	Aantal vragen	Herkomst vragen
Sociaal-demografische kenmerken	7	Vragen afkomstig uit het Periodiek Onderzoek Leefsituatie (POLS; CBS), Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten-instroomenquête (NPCG; Nivel) en het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO; SCP)
Gezondheid-gerelateerde kenmerken	5	Nederlandse versie van de EQ-5D-5L (Herdman et al., 2011;Versteegh et al., 2016)
Bewegen	3	Twee vragen van de Nivel-participatiemonitor (van Hees et al., 2018), één vraag (naar de waargenomen verandering in het bewegen ten opzichte van zes maanden eerder) specifiek voor deze programmaevaluatie in overleg met de begeleidingscommissie door het Nivel ontwikkeld.
Meedoen	5	Alle vragen afkomstig uit de Nivel-participatiemonitor (van Hees et al., 2018).
Initiatief tot sociaal contact en sociale activiteiten	5	Alle vragen specifiek voor deze programmaevaluatie in overleg met de begeleidingscommissie door het Nivel ontwikkeld.
Beoordeling van het eigen functioneren	2	Eén vraag uit de NPCG-instroomvragenlijst (Nivel) en één vraag (over de waargenomen verandering in het functioneren ten opzichte van zes maanden eerder) specifiek voor deze programmaevaluatie in overleg met de begeleidingscommissie door het Nivel ontwikkeld.
Eenzaamheid	6	Verkorte eenzaamheidsvragenlijst (de Jong Gierveld & van Tilburg, 1999)
Ervaren autonomie ten aanzien van het eigen leven	1	Eén item uit de vragenlijst 'Impact op Participatie en Autonomie' (IPA; Cardol, de Haan, de Jong, van den Bos, & de Groot, 2001)
Tevredenheid met het leven	1	Vraag uit het Periodiek Onderzoek Leefsituatie (POLS; CBS)

TOELICHTING BIJ DE VRAGENLIJST

Deze vragenlijst is bestemd voor mensen die hebben meegedaan aan de activiteiten van «Titel». Met deze vragenlijst willen we meer weten over de mensen die hebben meegedaan en hoe hun leven eruit ziet. Wij hopen daarom dat u de vragenlijst wilt invullen. Alvast hartelijk bedankt!

Invullen
De meeste vragen kunt u beantwoorden door het vakje van uw keuze aan te kruisen. Heeft u per ongeluk het verkeerde vakje aangekruist? Zet het verkeerd aangekruiste vakje tussen haakjes. Kruis dan het vakje met het goede antwoord aan. Het is belangrijk dat u alle vragen beantwoordt.

Anoniem
Uw antwoorden worden anoniem verwerkt door de onderzoekers van het NIVEL. De onderzoekers hebben niet uw naam of adres. En zij geven uw antwoorden aan niemand door. Het nummer op de voorkant van de vragenlijst wordt alleen gebruikt om te controleren of de vragenlijst al is teruggestuurd.

Opsturen
Na het invullen kunt u de vragenlijst in de antwoordenvelop opsturen. U hoeft er geen postzegel op te plakken.

Contact
Heeft u vragen, bel dan met Renate Verkaik. Zij is één van de onderzoekers van het NIVEL. Haar telefoonnummer is 030 272 9824. U kunt haar ook een email sturen: r.verkaik@nivel.nl
U hoeft niet uw naam te zeggen of te vermelden, als u dat niet wilt.

1. Bent u een vrouw of een man?

- ❑ Vrouw
- ❑ Man

2. Wanneer bent u geboren?

Maand:. . . . . .

Jaar:. . . . . .

3. Met wie woont u? (*meerdere antwoorden zijn mogelijk*)

- ❑ Ik woon alleen
- ❑ Ik woon met mijn echtgenoot/echtgenote of partner
- ❑ Ik woon met mijn kind(eren) of stiefkind(eren)
- ❑ Ik woon met andere familie
- ❑ Ik woon met andere mensen (geen familie)

4. Wat zijn de vier cijfers van de postcode van uw woonadres?

_ _ _ _ *(graag de vier cijfers invullen)*

5. Wilt u hieronder aangeven in welk land u geboren bent. Wilt u ook aangeven in welk land uw vader en moeder geboren zijn?

Geboorteland van:	**Uzelf**	**Uw vader**	**Uw moeder**
Nederland	❑	❑	❑
Ander land binnen Europa	❑	❑	❑
Voormalige Nederlandse Antillen (Aruba, Bonaire, Curaçao, Sint Maarten, Sint Eustatius, Saba)	❑	❑	❑
Indonesië / voormalig Nederlands-Indië	❑	❑	❑
Suriname	❑	❑	❑
Marokko	❑	❑	❑
Turkije	❑	❑	❑
Verenigde Staten	❑	❑	❑
Japan	❑	❑	❑
Ander land buiten Europa,	❑	❑	❑
namelijk:	.....	.....	.....

6. Wat is uw hoogst voltooide opleiding?

- ❑ Lager onderwijs of lager beroepsonderwijs (bijvoorbeeld LTS, LEAO, LHNO)
- ❑ Middelbaar algemeen voortgezet onderwijs of middelbaar beroepsonderwijs (bijvoorbeeld (M)ULO, MAVO, MEAO, MTS)
- ❑ Hoger algemeen en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (bijvoorbeeld HAVO, VWO, Atheneum, Gymnasium, HBS, MMS)
- ❑ Hoger beroepsonderwijs (bijvoorbeeld HBO, HTS, HEAO, HBO-V) of (kandidaats) wetenschappelijk onderwijs (universiteit)
- ❑ Anders, namelijk: ..... *(graag invullen)*

7. Hoe is op dit moment uw financiële situatie?

- ❑ Ik moet schulden maken
- ❑ Ik spreek mijn/onze spaarmiddelen aan
- ❑ Ik kan precies rondkomen
- ❑ Ik houd een beetje geld over
- ❑ Ik houd veel geld over

Zet bij **iedere vraag** hieronder een kruisje in het hokje voor de zin die het beste past bij uw gezondheidstoestand van **vandaag**.

8. Mobiliteit

- ❑ Ik heb geen problemen met lopen
- ❑ Ik heb een beetje problemen met lopen
- ❑ Ik heb matige problemen met lopen
- ❑ Ik heb ernstige problemen met lopen
- ❑ Ik ben niet in staat om te lopen

9. Zelfzorg

- ❑ Ik heb geen problemen met mijzelf wassen of aankleden
- ❑ Ik heb een beetje problemen met mijzelf wassen of aankleden
- ❑ Ik heb matige problemen met mijzelf wassen of aankleden
- ❑ Ik heb ernstige problemen met mijzelf wassen of aankleden
- ❑ Ik ben niet in staat mijzelf te wassen of aan te kleden

10. Dagelijkse activiteiten *(bijvoorbeeld werk, studie, huishouden, gezins- en vrijetijdsactiviteiten)*

- ❑ Ik heb geen problemen met mijn dagelijkse activiteiten
- ❑ Ik heb een beetje problemen met mijn dagelijkse activiteiten
- ❑ Ik heb matige problemen met mijn dagelijkse activiteiten
- ❑ Ik heb ernstige problemen met mijn dagelijkse activiteiten
- ❑ Ik ben niet in staat mijn dagelijkse activiteiten uit te voeren

11. Pijn/ongemak

- ❑ Ik heb geen pijn of ongemak
- ❑ Ik heb een beetje pijn of ongemak
- ❑ Ik heb matige pijn of ongemak
- ❑ Ik heb ernstige pijn of ongemak
- ❑ Ik heb extreme pijn of ongemak

12. Angst/somberheid

- ❑ Ik ben niet angstig of somber
- ❑ Ik ben een beetje angstig of somber
- ❑ Ik ben matig angstig of somber
- ❑ Ik ben erg angstig of somber
- ❑ Ik ben extreem angstig of somber

13. Wilt u *van elk* van de volgende uitspraken aangeven in hoeverre die op u, zoals u de laatste tijd bent, van toepassing is?

	Ja	Min of meer	Nee
a. Ik ervaar een leegte om mij heen	❑	❑	❑
b. Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen	❑	❑	❑
c. Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen	❑	❑	❑
d. Ik mis mensen om mij heen	❑	❑	❑
e. Er zijn voldoende mensen met wie ik me nauw verbonden voel	❑	❑	❑
f. Vaak voel ik me in de steek gelaten	❑	❑	❑

14. Heeft u het afgelopen half jaar …

	Vaak	Regel-matig	Af en toe	Zelden of nooit
a …. informatie **in uw buurt/wijk of woonplaats** gezocht over activiteiten die u samen met anderen in uw vrije tijd zou kunnen doen?	❑	❑	❑	❑
b … informatie **op internet** gezocht over activiteiten die u samen met anderen in uw vrije tijd zou kunnen doen?	❑	❑	❑	❑
c … zelf actie ondernomen om nieuwe mensen **in uw buurt/wijk of woonplaats** te leren kennen?	❑	❑	❑	❑
d … zelf actie ondernomen om nieuwe mensen **via het internet** te leren kennen?	❑	❑	❑	❑
e … Social media gebruikt zoals Facebook, Twitter of LinkedIn?	❑	❑	❑	❑

15. Kunt u *van elk* van de volgende activiteiten zeggen hoe vaak u ze doet?

		Minstens 1x per week	Minstens 1x per maand	Minder dan 1x per maand	Zelden of nooit
a	Deelname aan verenigingen, zoals zang-, muziek-, toneel- of hobbyvereniging	❑	❑	❑	❑
b	Deelname aan een religieuze bijeenkomst	❑	❑	❑	❑
c	Uitgaan naar restaurant, café	❑	❑	❑	❑
d	Bezoeken van een attractie of museum	❑	❑	❑	❑
e	Uitgaan naar bioscoop of theater	❑	❑	❑	❑
f	Sporten (niet in georganiseerd verband, bijvoorbeeld alleen of met een vriend gaan fietsen of wandelen)	❑	❑	❑	❑
g	Sporten (in georganiseerd verband of een vereniging)	❑	❑	❑	❑

16. In vergelijking met zes maanden geleden, hoeveel sport of beweegt u nu?

- ❑ Ik sport/beweeg meer dan zes maanden geleden
- ❑ Ik sport/beweeg even veel (of even weinig) als zes maanden geleden
- ❑ Ik sport/beweeg minder dan zes maanden geleden

17. Hoe zou u, alles bij elkaar genomen, uw functioneren in huis, op het werk en in uw vrije tijd willen omschrijven?

- ❑ Uitstekend
- ❑ Zeer goed
- ❑ Goed
- ❑ Matig
- ❑ Slecht

18. In vergelijking met zes maanden geleden, hoe zou u nu uw dagelijks functioneren willen omschrijven?

- ❑ Veel beter dan zes maanden geleden
- ❑ Iets beter dan zes maanden geleden
- ❑ Ongeveer hetzelfde als zes maanden geleden
- ❑ Iets slechter dan zes maanden geleden
- ❑ Veel slechter dan zes maanden geleden

19. In welke mate bent u tevreden met het leven dat u op dit moment leidt?

- ❑ Buitengewoon tevreden
- ❑ Zeer tevreden
- ❑ Tevreden
- ❑ Tamelijk tevreden
- ❑ Niet zo tevreden

De laatste vraag gaat over de mogelijkheid om zelf te bepalen hoe uw leven eruit ziet. Hierbij kunt u bijvoorbeeld denken aan de mogelijkheid om zelf te bepalen hoe u woont en waar en wanneer u ergens heen gaat. Ook kunt u denken aan de mogelijkheid om zelf te bepalen hoe vaak u contact met andere mensen wilt of wat u wilt doen in uw vrije tijd.

20. Mijn mogelijkheid om te leven op de manier zoals ik het wil is:

- ❑ Zeer goed
- ❑ Goed
- ❑ Redelijk
- ❑ Matig
- ❑ Slecht

HARTELIJK DANK VOOR HET INVULLEN VAN DE VRAGENLIJST!

Bijlage E.6 Vergelijking externe referentiegroepen

Referentiegroepen

Om na te gaan of het programma Meer Veerkracht, Langer Thuis een meerwaarde heeft gehad voor de deelnemers aan de projecten, heeft bij 71% van de projecten een groep deelnemers na afloop een beknopte vragenlijst ingevuld (zie bijlage E.7). Om de meerwaarde van het programma daadwerkelijk te kunnen vaststellen, zijn dezelfde vragen voorgelegd aan mensen uit twee referentiegroepen: 1. een groep mensen van 50 jaar of ouder uit de algemene bevolking; 2. een groep mensen van 50 jaar of ouder die allemaal één of meer lichamelijke chronische ziekte(n) of beperking(en) hebben. De eerste groep betrof een subgroep van de deelnemers aan het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa). De tweede groep betrof een subgroep van deelnemers aan het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG). Beide panelstudies worden uitgevoerd door het Nivel met subsidie van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Box E.6.1 bevat een beschrijving van de panels. Deze referentiegroepen hebben de vragen voor de programmaevaluatie in oktober en november 2017 ingevuld als onderdeel van hun reguliere najaarsvragenlijst voor de Nivel-participatiemonitor.

Box E.6.1 Beschrijving van de Nivel-panels

Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten

Het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG) bestaat sinds 2005 en is een voortzetting van het Patiëntenpanel Chronisch Zieken dat sinds 1998 bestond. Aan de panelleden van het NPCG worden ten minste twee keer per jaar vragen voorgelegd. Zij hebben daarbij de keuze uit een schriftelijke of online vragenlijst. Het NPCG bestond in 2017 uit ruim 4.000 zelfstandig wonende mensen van 15 jaar of ouder met een somatische chronische ziekte en/of matige of ernstige lichamelijke beperkingen. Nieuwe panelleden worden jaarlijks geselecteerd in huisartsenpraktijken (landelijke steekproeven) op basis van een door een arts gestelde diagnose van een chronische somatische ziekte. Daarnaast stromen deelnemers met lichamelijke beperkingen in uit grootschalige bevolkingsonderzoeken van het CBS. Deelnemers aan bevolkingsonderzoek bij wie op basis van een screeningsvragenlijst matige of ernstige lichamelijke beperkingen worden vastgesteld, worden uitgenodigd om aan het panel deel te nemen.

Consumentenpanel Gezondheidszorg

Het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa) is in 1992 opgericht en bestaat uit bijna 12.000 mensen van 18 jaar of ouder uit de Nederlandse bevolking. Dit panel is samengesteld op basis van een steekproef van volwassenen in de bevolking en richt zich dus niet expliciet op mensen met een chronische ziekte of beperking. Om ervoor te zorgen dat het panel representatief blijft voor de algemene bevolking in Nederland, worden regelmatig nieuwe leden geworven. Voor de NIVEL-participatiemonitor, die met subsidie van het ministerie van VWS wordt uitgevoerd, vult jaarlijks een deel van de panelleden, waaronder een grote groep ouderen, een schriftelijke of online enquête over hun deelname aan de samenleving in.

Statistische analyses

Voor het vergelijken van de uitkomsten onder de totale groep deelnemers en de deelnemers behorend tot de primaire doelgroep zijn multi-niveau, logistische en lineaire regressie-analyses uitgevoerd. Daarbij hebben we drie niveaus onderscheiden: “conditie”, project en oudere (zie figuur E.6.1). Op deze manier is de variatie binnen de data onderscheiden, waardoor duidelijk wordt of de verschillen in de antwoorden

van de respondenten verband houden met de conditie (al of niet deelnemen aan een van de projecten), verschillen tussen de projecten en/of verschillen tussen de deelnemers of respondenten. Daarnaast hebben we op het niveau van het project een aantal projectkenmerken als onafhankelijke variabelen aan het model toegevoegd, te weten de focus van het project (bewegen of meedoen), het type project (innovatie, implementatie of technologie) en of het project specifiek bedoeld was voor ouderen met een migratieachtergrond dan wel voor ouderen woonachtig in krimpgebieden. Op het niveau van de oudere hebben we een aantal kenmerken van deze ouderen als onafhankelijke variabelen aan het model toegevoegd: geslacht, leeftijd, hoogst behaald opleidingsniveau, woonsituatie (alleenwonend of niet), regio en stedelijkheid van de woonplaats en ervaren gezondheidsproblemen op het gebied van mobiliteit, zelfzorg, dagelijkse activiteiten, pijn/ongemak en angst/depressiviteit (de vijf items van de EQ-5D-5L; zie bijlage E.7). Hierdoor konden we nagaan of er verschillen in uitkomsten bestonden tussen bijvoorbeeld deelnemers aan beweeg- en participatieprojecten of tussen vrouwelijke en mannelijke deelnemers of deelnemers die meer of minder gezondheidsproblemen ervaren.

Figuur E.6.1. Structuur die voor de multi-niveau analyses is gebruikt

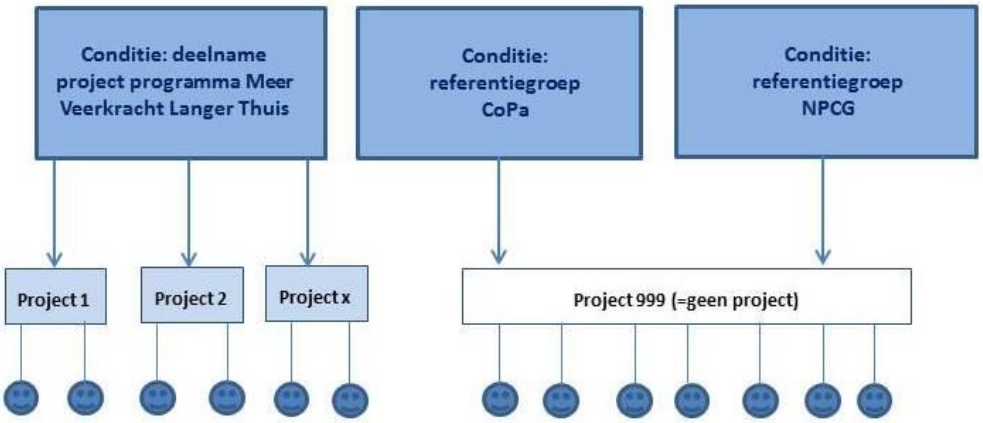

Op basis van dit model zijn puntschattingen berekend van de gemiddelde scores of percentages voor de uitkomsten (inclusief 95-% betrouwbaarheidsintervallen) bij respectievelijk de deelnemers aan de projecten en de referentiegroepen en voor deelnemers aan verschillende typen projecten en met verschillende achtergrondkenmerken. Bij alle schattingen is door de aard van het gebruikte model (multivariaat) gecorrigeerd voor verschillen in achtergrondkenmerken tussen de (sub-)groepen respondenten. Dus, een schatting van het percentage mensen dat aangeeft meer te zijn gaan bewegen is binnen de groep deelnemers aan de projecten en binnen de referentiegroepen gecorrigeerd voor verschillen tussen de drie groepen in de leeftijds- en geslachtsverdeling en alle andere achtergrondkenmerken. Op die manier kan een verschil in het gevonden percentage niet worden toegeschreven aan verschillen tussen de respondenten, waardoor het waarschijnlijker is dat het verschil veroorzaakt is door deelname aan de projecten. Op dezelfde manier is ook onderzocht of er verschillen bestaan in de uitkomsten afhankelijk van het type project waaraan men deelnam. Ook hierbij is gecorrigeerd voor eventuele verschillen in de achtergrondkenmerken van de deelnemers.
Omdat het bij de projecten die specifiek bedoeld waren voor ouderen met een migratieachtergrond en voor ouderen in krimpgebieden niet wenselijk was om te corrigeren voor hun verschillende achtergrond ten opzichte van deelnemers aan andere projecten, is bij de schattingen voor deze groepen (beschreven in de paragrafen 4.5 en 4.6) niet gecorrigeerd. De analyses van de resultaten beschreven in deze paragrafen betroffen beschrijvende statistiek. Daarbij zijn wel 95%-betrouwbaarheidsintervallen berekend, waardoor waarschijnlijke verschillen kunnen worden gesignaleerd in de uitkomsten onder de deelnemers aan deze projecten ten opzichte van die van de deelnemers aan andere projecten (indien de betrouwbaarheidsintervallen van de uitkomsten gevonden bij groepen elkaar niet overlappen).

Bijlage E.7 FNO eindevaluatieformulieren van projecten

Inleiding

Elke projectleider vulde aan het eind van het project ter verantwoording aan FNO een zogenaamd eindevaluatieformulier in. Hierin werd onder meer gevraagd naar het aantal ouderen dat ze met hun project bereikt hadden (vraag 4) en in welke mate hun project bijdroeg aan de programmadoelstellingen van Meer Veerkracht, Langer Thuis (vraag 3). De vraag naar het aantal bereikte ouderen bestond uit twee vragen: een naar het totaal aantal bereikte ouderen en een naar het aantal bereikte ouderen uit de specifieke doelgroep. Omdat vrijwel alle projectleiders bij beide vragen hetzelfde aantal noemden, is bij de analyses hiervan uitgegaan. De eindevaluatieformulieren die in de eerste week van januari 2019 binnen waren, zijn door het Nivel geanalyseerd met beschrijvende statistiek. We konden 105 formulieren voor de analyses gebruiken. Van 21 projecten was het volledig of tijdig beschikbaar.

Eindevaluatieformulier

Hieronder staan de vragen uit het eindevaluatieformulier weergegeven, die voor de programmaevaluatie gebruikt zijn.

3. Evaluatie project

3d. In welke mate zijn de vooraf gestelde doelen, zoals geformuleerd in het projectplan, bereikt? *(graag één vakje aankruisen)*										
0	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geheel niet										*Volledig*

4. Doelgroep

4a. Hoeveel ouderen was u van plan te bereiken binnen dit project in totaal en heeft u dit aantal bereikt?
4b. Hoeveel ouderen was u van plan te bereiken binnen dit project behorend tot de doelgroep van Meer Veerkracht, Langer Thuis (zelfstandig wonende alleenstaande ouderen, met één of meerdere beperkingen, niet dementerend) en heeft u dit aantal bereikt?

9. Bijdrage aan de programmadoelstellingen

Doel 1, Langer Thuis

Doel 1: Eraan bijdragen dat alleenstaande ouderen, die zich in een kwetsbare positie bevinden, op een prettigere manier langer thuis kunnen blijven wonen met behoud van kwaliteit van leven. In welke mate heeft uw project aan deze doelstelling van Meer Veerkracht, Langer Thuis bijgedragen? *(graag één vakje aankruisen)*										
0	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geheel niet										*Volledig*

Doel 2, Bewegen

Doel 2a: Het ontwikkelen en testen van nieuwe diensten, interventies en/of programma's die ouderen aanzetten om meer te bewegen. In welke mate heeft uw project aan deze doelstelling van Meer Veerkracht, Langer Thuis bijgedragen? *(graag één vakje aankruisen)*

0	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geheel niet										*Volledig*

Doel 2b: Verspreiden van effectieve valpreventie- en beweegprogramma's voor ouderen.

In welke mate heeft uw project aan deze doelstelling van Meer Veerkracht, Langer Thuis bijgedragen? *(graag één vakje aankruisen)*

0	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geheel niet										*Volledig*

Doel 2c: Bevorderen van het gebruik van technische hulpmiddelen voor bewegen en mobiliteit van ouderen.

In welke mate heeft uw project aan deze doelstelling van Meer Veerkracht, Langer Thuis bijgedragen? *(graag één vakje aankruisen)*

0	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geheel niet										*Volledig*

Doel 3, Meedoen

Doel 3a: Het ontwikkelen en testen van nieuwe diensten, interventies en/of programma's die ouderen aanzetten tot sociaal contact en sociale activiteiten.

In welke mate heeft uw project aan deze doelstelling van Meer Veerkracht, Langer Thuis bijgedragen? *(graag één vakje aankruisen)*

0	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geheel niet										*Volledig*

Doel 3b: Verspreiden van succesvolle interventies en diensten die sociaal contact en sociale activiteiten van ouderen vergroten.

In welke mate heeft uw project aan deze doelstelling van Meer Veerkracht, Langer Thuis bijgedragen? *(graag één vakje aankruisen)*

0	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geheel niet										*Volledig*

Doel 3c: Bevorderen van het gebruik van technische hulpmiddelen die sociaal contact en sociale activiteiten onder ouderen vergroten.

In welke mate heeft uw project aan deze doelstelling van Meer Veerkracht, Langer Thuis bijgedragen? *(graag één vakje aankruisen)*

0	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geheel niet										*Volledig*

Bijlage E.8 CBS data over de samenstelling van de Nederlandse bevolking

Geschatte omvang van de primaire doelgroep van alleenstaande ouderen die als kwetsbaar kunnen worden aangemerkt binnen de Nederlandse bevolking in 2017

Het Nivel heeft een schatting gemaakt van het totaal aantal mensen in Nederland dat behoort tot de primaire doelgroep van het FNO-programma Meer Veerkracht, Langer Thuis. De primaire doelgroep is gedefinieerd als:

- 65 jaar of ouder
- alleenwonend
- kwetsbaar (geoperationaliseerd als minimaal "een beetje" problemen op één of meer van de volgende vijf gebieden (items van de EQ5D5L): mobiliteit, zelfzorg, dagelijkse activiteiten, pijn/ongemak en angst/somberheid.

Hiervoor zijn gegevens over de Nederlandse bevolking opgevraagd bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Dit betreft gegevens over het aantal mensen in Nederland (in 2017) dat: 1) 65 jaar of ouder is, en 2) woonachtig is in een particulier eenpersoonshuishouden.

Deze gegevens zijn gecombineerd met schattingen van het percentage mensen binnen deze bevolkingsgroep dat als kwetsbaar kan worden aangemerkt, op basis van enquêtes onder steekproeven uit de Nederlandse bevolking van alleenwonende personen van 65 jaar en ouder.

1. De eerste enquête betreft de Gezondheidsenquête 2017 (CBS), waarin niet de EQ5D5L was opgenomen, maar een aantal andere vragen over functieproblemen. Het Nivel heeft een aantal items geselecteerd uit deze Gezondheidsenquête die min of meer vergelijkbaar waren met die van de EQ5D5L (qua domein en antwoordcategorieën) en de geschatte proporties mensen met problemen op basis van deze items bij het CBS opgevraagd. Het CBS heeft de percentages "kwetsbaar" in tabel 1 (middelste kolom) geschat op basis van zeven items (vermeld onder de tabel). Hierbij zat een item dat niet overeenkwam met de door het Nivel opgevraagde gegevens (i.e. het item "zenuwachtig", dat niet correspondeert met een van de items van de EQ5D5L). Dit betekent dat er sprake kan zijn van iets hoger geschatte percentages "kwetsbaar" op basis van deze zeven items, omdat er nog een extra domein aan is toegevoegd. Maar gezien de geschatte percentages op de afzonderlijke zeven items, waarbij het percentage voor dit redundante item flink lager is dan de geschatte percentages voor "problemen met lopen" en "pijn/ongemak", is de overschatting naar verwachting erg klein.
2. De tweede enquête die gebruikt is, is de enquête die binnen het Consumentenpanel Gezondheidszorg van het Nivel is afgenomen in het najaar van 2017. Deze enquête bevatte wél de EQ5D5L, maar is aan een veel kleinere steekproef gestuurd, waardoor het aantal alleenwonende personen van 65 jaar en ouder dat deze enquête invulde slechts 418 personen bedraagt. In tabel 1 zijn in de laatste kolom de schattingen van het aantal alleenwonende personen van 65 jaar en ouder (in 2017) dat als kwetsbaar kan worden aangemerkt op basis van deze enquête vermeld. Bij deze puntschattingen bestaat een grotere mate van onzekerheid (blijkend uit de bredere betrouwbaarheidsintervallen) vanwege het geringere aantal mensen in de steekproef.

Gezien de bovenvermelde overwegingen bij beide schattingen, concluderen we dat momenteel[5] ca. 750.000 mensen in Nederland tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma kunnen worden gerekend; 300.000 daarvan zijn mensen van 65 t/m 74 jaar en 450.000 zijn mensen van 75 jaar en ouder.

[5] De schattingen in tabel 1 betreffen 2017. In de schatting op basis van de Gezondheidsenquête zit mogelijk enige overschatting en bij die van het Consumentenpanel een grotere onzekerheid, maar gezien de bevolkingsgroei tussen 2017 en 2019 is het redelijk om deze schattingen van 2017 te hanteren voor 2019.

Tabel 1: Geschatte aantal personen in Nederland behorend tot de primaire doelgroep van het MVLT-programma in 2017

	Aantal ouderen wonend in particuliere **eenpersoonshuishoudens** in Nederland in 2017 (Bron: CBS)	Waarvan naar schatting "kwetsbaar"* op basis van de Gezondheidsenquête 2017 (Bron: CBS)		Waarvan naar schatting "kwetsbaar"** op basis van Consumentenpanel Gezondheidszorg 2017 (Bron: Nivel)	
		Puntschatting:	95%-BI:	Puntschatting:	95%-BI:
65 t/m 74 jaar	426 664	301.225 (70,6%)	283.732 – 317.865 (66,5% - 74,5%)	296.531 (69,5%)	267.092 – 322.558 (62,6 – 75,6)
75 jaar en ouder	543 711	456.717 (84,0%)	438.775 – 471.941 (80,7% - 86,8%)	462.698 (85,1%)	432.250 – 486.621 (79,5 – 89,5)
totaal	970 375	754.952 (77,8%)	730.692 – 778.241 (75,3% - 80,2%)	752.040 (77,5%)	709.344 – 789.885 (73,1 – 81,4)

* Dit is gebaseerd op zeven items uit de Gezondheidsenquête 2017: lopen (met enige moeite t/m kan niet lopen), aan- en uitkleden (met enige moeite t/m alleen met hulp van anderen), gezicht en handen wassen (met enige moeite t/m alleen met hulp van anderen), normale dagelijkse activiteiten (vanwege gezondheidsproblemen beperkt of ernstig beperkt), pijn (in afgelopen vier weken weinig tot heel veel pijn gehad), neerslachtig en somber (in de afgelopen vier weken soms tot voortdurend gevoeld), erg zenuwachtig (in de afgelopen vier weken soms tot voortdurend gevoeld).

** Dit is gebaseerd op de vijf items van de EQ5D5L die in 2017 afgenomen is bij het Nivel-Consumentenpanel Gezondheidszorg: vandaag problemen met lopen (een beetje t/m niet in staat), problemen met zichzelf wassen of aankleden (een beetje t/m niet in staat), problemen met dagelijkse activiteiten (een beetje t/m niet in staat), pijn of ongemak (een beetje t/m extreme), angstig of somber (een beetje t/m extreem).

Bijlage E.9 Extra enquêtevragen uitgezet bij Nivel panels in 2018

1. Hoe belangrijk is het voor u om…	niet belangrijk	eigenlijk wel belangrijk	belangrijk	van het aller-grootste belang
a. Gebruik te kunnen maken van de volgende (buurt)voorzieningen:				
- Winkels	❑	❑	❑	❑
- Bibliotheek	❑	❑	❑	❑
- Bank of postkantoor	❑	❑	❑	❑
- Buurthuis	❑	❑	❑	❑
- Parken en groenvoorzieningen	❑	❑	❑	❑
- Pinautomaat	❑	❑	❑	❑
- Sporthal	❑	❑	❑	❑
- Restaurant of café	❑	❑	❑	❑
- Attractie of museum	❑	❑	❑	❑
- Bioscoop of theater	❑	❑	❑	❑
b. Vrijwilligerswerk te kunnen verrichten	❑	❑	❑	❑
c. Naar een sportvereniging te kunnen gaan	❑	❑	❑	❑
d. Naar een vereniging te kunnen gaan, zoals zang-, muziek-, toneel- of hobbyvereniging	❑	❑	❑	❑
e. Activiteiten te ondernemen…				
- Met leeftijdgenoten	❑	❑	❑	❑
- Met mensen met een vergelijkbare gezondheidstoestand	❑	❑	❑	❑
- Met mensen met een vergelijkbare culturele achtergrond	❑	❑	❑	❑
- Die zijn aangepast op uw mogelijkheden en beperkingen	❑	❑	❑	❑
- Die gratis zijn	❑	❑	❑	❑
- Waarbij het vervoer naar de activiteit voor u geregeld wordt	❑	❑	❑	❑
f. Te kunnen sporten of bewegen …				
- Met leeftijdgenoten	❑	❑	❑	❑
- Met mensen met een vergelijkbare gezondheidstoestand	❑	❑	❑	❑
- Met mensen met een vergelijkbare culturele achtergrond	❑	❑	❑	❑
- Waarbij de sport-/beweegactiviteit aangepast is op uw mogelijkheden en beperkingen	❑	❑	❑	❑
- Zonder kosten	❑	❑	❑	❑
- Waarbij het vervoer naar de sport-/beweegactiviteit voor u geregeld wordt	❑	❑	❑	❑

2. **Hoe belangrijk is het gebruik van internet voor u om met andere mensen in contact te zijn?**
   - ❑ Helemaal niet belangrijk
   - ❑ Niet zo belangrijk
   - ❑ Een beetje belangrijk
   - ❑ Belangrijk
   - ❑ Heel belangrijk

3. **Kunt u in uw vrije tijd de dingen doen die u wilt doen? Of zou u vaker of minder vaak iets willen doen?** *(meerdere antwoorden mogelijk)*

   - ❑ Ja, ik kan de dingen doen die ik wil doen
   - ❑ Nee, ik zou vaker iets alleen willen doen
   - ❑ Nee, ik zou vaker iets met andere mensen samen willen doen in niet-georganiseerd verband (bijvoorbeeld wandelen met vrienden)
   - ❑ Nee, ik zou vaker iets met andere mensen samen willen doen in **georganiseerd** verband (bijvoorbeeld binnen een sport- of hobbyvereniging)
   - ❑ Nee, ik zou vaker iets samen willen doen met mensen die een lichamelijke beperking of gezondheidsklachten hebben
   - ❑ Nee, ik zou minder vaak iets willen doen